

OPAC

Terwitus naistöölisele!

A. Strahhowi joonistus („Красная Нива“)

„ORAS“ Ainus eestikeelne juttude, teaduste ja 1927 kunstide ajakiri Nõukogude-Liidus

№ 1 (16) *J. Klassep*: Isa (skulptuur). Leeningraadi töölise lastemajas (pilt). *N. Kupre-jaanow*: Ema (pilt). *P. Roigas*: Sillal (jutt). *Jan Straujan*: Hobusewaras (jutt). *K. Sch*: Oiglus (tõsine nali). *Jul. Tamberg*: Wabrikus (luuletus). —: Põrandaalused juhtumised Wiktor Kingissepa elust. *W. Swarogi* joonistustega. *August Lukin*: Lapsepõlwes (5 luuletust). Meleaja Wene kirjanikud klassikute üle (A. Serafiimowitsh, Leonid Leoonow, Jefim Sosuulja, Panteleimon Romaanow, G. Nikiiforow, A. J. Swirski, Juri Libedinski, M. Koltsof). *O. Kullerkupp*: Eesti töörahwa luulewallas (H. Pöggelmanni „Kewadetuuled“). *Dr Sosi*: Kuidas wäljahingatud õhk meie terwise peale mõjub. *Teppich*: Eksitus (mälestus minewikust). *Ain Rannaleet*: Kewade (luuletus). Poliitikaline pilkenali tsirkuses. Mõistmatus (Ukraina weste). *B. Leewin*: Nuheldud bürookraat (nagu muinasjutt). *Kodused juhatused*: Kuidas ennast kurjatagejate eest hoida. *Ain Rannaleet*: Staaraja-Laadoga waremetel (luuletus). **Raadio-sõber** lk 17—24. *L. Trotski*: Raadio, teadus, tehnika ja ühiskond. Lapsed ja raadio (3 pilti). *Har-maja raadioring*: Sshaposhnikowi wastawõtteaparaat (4 joonistusega). *J. Depman*: **Jakobsoni ja Jannseni päiwilt** lk 1—16. Kaks keelatud käsikirja (Eesti Paradisi Lillekesed ehk Isamaa Missioni Laulud. Neljas Appokriwa raamat Mulgi rahwale). Ajakirjanik M. Lindenberg. — Hind 60 k.

№ 2 (17) *N. A. Jarosshenko*: Igal pool elu (pilt). *A. M.*: Pärast „esimist“ (mälestused). Meieaja Wene kirjanikud klassikute üle (A. Shaarow, F. Gladkof, Ws. Iwaanow, I. Utkin, B. Pasternak, I. Selwinski, S. Malasshkin). *W. Maalõsshew*: Suur süda (jutt). *Mine-wikust*: Liiwimaa kub. sandarmiwalitsuse salakiri politseidepartemangu. Nikolai II ja kino. Tsaariaegsetest keelatud postkaardidest (pilt). *J. D.*: Täna wane päikesewarjutus 29. juunil. *J. Prutkow*: Põrgus (jutt, piltidega). **Raadio-sõber** lk 25—32. *L. Trotski*: Raadio, teadus, tehnika ja ühiskond (kõne, lõpp). *B. Rosing ja J. D.*: Raadio ja maakeramagnetismus. Raadio-kroonika. **Eralisa** lk 1—12. *J. Perelman*: Isekäitwad masinad (perpetuum mobile), 8 pildiga. *J. D.*: Termodinaamika. Tuulejõu kasutamine, piltidega. *J. D.*: Jõumasinatest ehk mootoritest. *J. Depman*: **Jakobsoni ja Jannseni päiwilt** lk 17—32 (lõpp). — Hind 60 kop.

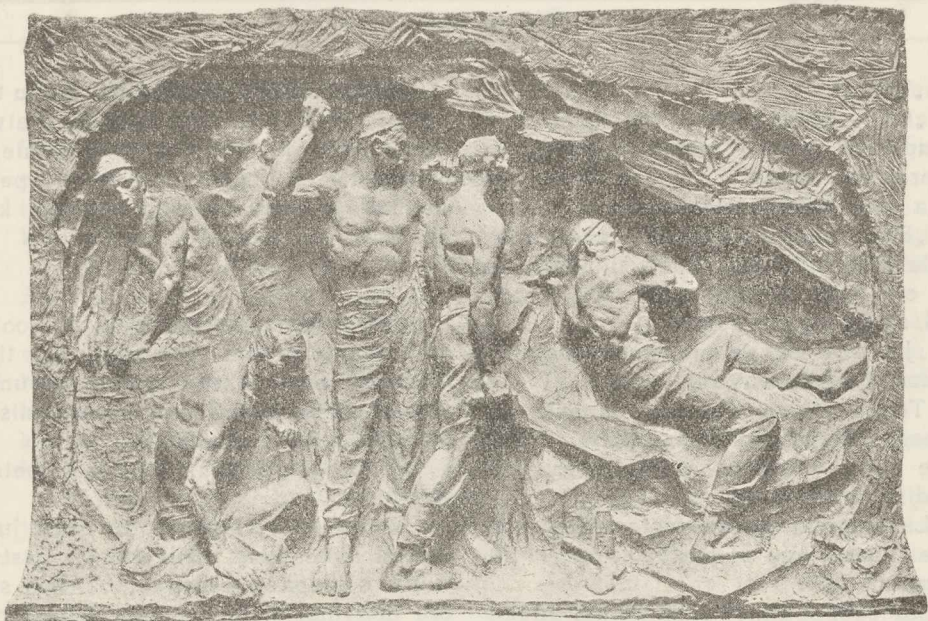
№ 3 (18) *C. H. Schrader - Velgen*: Palaw õiew (pilt). *H. Christiansen*: winjett. *A. M.*: Pärast „esimist“ (järg). *H. Pöggelmann*: Mait Metsanurga „Jäljetu haud“ (arwustus). Wabadusesamnas (kiri Ameerikast, pild ga). *V. Buk*: Misjonitöö. Inimeste-wabrik. Rippumatus (salmik kodumaa-kirjasaatjalt). *Sarto*: Leeningraadi Eesti tööliste teatri-töökoda, G. ja K. joonistustega. **I eralisa** (lk 1—16): *J. Depman*: Tagasikiskumise-aastatel 1907—1916. **II eralisa** (lk 1—16): *A. M. Nikolski*: Koduloomade tekkimine (8 pildiga). *W. L. Duurow*: Kaduga piits! (2 pildiga). *A. M. Nikolski*: Lõbus looma-teadus (Loomade mõistus. Miks noored loomad mängiwad? Miks loomad ei nuta ega naera? Elawad baromeetrid. Loomulik hari. Hobuse walged jalad. Miks palawa ilmaga ainult koeral keel hammaste wahel ripub? Milleks saba tarwilik on? Kassi silmad ajanäitajaks. Miks nad kiirgawad? Hipnoos ja sugestioon. 7 pildiga.) — Üksiku nri hind 60 kop.

№ 4 (19) *A. Strahhow*: Terwitus naistöölisele (pilt). *Meunier*: Mäekaewajad (pilt). *A. M.*: Pärast „esimist“ (järg). *P. Roigas*: Eit (jutustus). *O. R.*: Kirjan-duseküsimumused. *J. D.*: Kirjapõllult. *J. D.*: Hiljutised tähtpäewad (Bacon, Newton, Laplace), piltidega. *Ork*: Näitekunst meie õpeasutustes, G. ja K. joonistustega. *A. Nikolski*: Loomade elust. — *A. Tsinger*: Taimertigi htiglased ja härjapõlwased lk 1—16, piltidega. — *J. Depman*: Tagasikiskumise-aastatel lk 17—48 (lõpp). — Nri hind 60 kop.

„Orase“ järgmised numbrid ilmuwad senistest suurematena (paksematena) mitmesuguste ilukirjandusliste, teadusliste ja õpetlikkude lisadega.

„Oras“ ilmub 6 korda aastas ja maksab postiga 3 rubla, pooles aastas 1 rbl 60 kop. Aadress: Ленинград, Фонтанка 53, „Кюльвая“ (ehk „Oras“) Telefon 5-97-54

Wastutaw toimetaja: H. Pöggelmann. Wäljaandja: „Külwaja“.

Mäekaewajad

Osa Meunier' „Töömonumendist“

PÄRAST „ESIMIST“

EESTIMAA TOOLISE JUTUSTUS. ÜLES KIRJUTANUD A. M. (Järg)

Köht on tühi. Jalutasin kaugele poodi ja tõi endale terve nädala jauks toitu. Ka ajalehe sain.

Ajasin oma nädala toiduga paar nädalat läbi; käimine on kahtlane, sest nagu võib tuttawaks jääda ja uudishimu tekitada. Juba pärisgi kaupmees, kas kusagil tööl olen. Seletasin talle sulailmast ja kaubaminekust. Waletasin ta küsimise peale päris punastamata; mida nimelt, pole enam tähtis.

Aeg wenis. Elasin küünis õige saunamehe Antsuna edasi.

Tuli wahejuhtumisigi siin ühetoonilises elus ette. Ükskord läksin poodi. Tuli mingisugune kahe hobusega saan järele, suur kari halliwatimehi peal. „Nüüd on sul sõit ees!“ mõtlesin endale. Läksin siisgi kõhklemata edasi. Tundsid wist nemadgi seda tubli wana-sõna et: õige hõlma ei hakka üksigi, ja sõitsid edasi. Tont teab, mis sõit nendel seal oli, küsima ei tahtnud hakata, oleksid mind mu uudishimu pärast weel kimbutama hakanud. Küllap wist „isamaa hädaohus“ oli.

* * *

Istusin metsas kännul ja sõin. Päewal ei tahtnud oma küüni minna, sest see oli lagedal kohal.

Nojah. Istusin ja sõin — saia, worsti ja muud kribu-krabu, mis ma endale oma tubli ülespidamise eest olin lubanud, — kui keegi suure raginaga tuli.

See oli üks mu tuttaw jahikoer. Tut-taw oli ka koeraperemeesgi, kes warsti koera järele tihnikust mu ette kaswas. Peremees oli jahil ja sellekohaselt ka sõjariistus.

„Mis siin teed?“ päris peremees.

„Sõön lõunat“, wastasin.

Peremees istus mu juure. Pakkusin omast piskust temalegi. Lõpuks andsin naisele-lastelegi kaasa.

Peremees päris, mis ma metsas teen. Et ta seeneotsimise juttu lume pärast poleks uskunud, sellepärast wastasin lihtsalt et mul natuke käimist oli ja „ähwardasin“ warsti edasi hakata minema. Peremees läks oma teed. Soowis mulle head reisigi järele.

* * *

Enam ei julge toitu tooma minna. Ega sest elust midagi head ikka wälja ei tule. Et teda tont wõtaks, seda rübelemist!

Kolmekuningapäewal tuletasin meele üht teist wana tuttawat, kelle pool juba ammu polnud käinud, ja läksin sinna.

„Tere!“

„Oi — näed — ammu enam pole näha olnud, tere jah“ — wõtab mind lahke pererahwas wasta. „Kuidas siis nüüd aega said meie poole tulla?“

„Pühadeaeg,“ wastan, „tuln siia-poole tööd kuulama. Näed, linnas kogu see elu nagu surnud, pole seal enam tööd saada ega kedagi.“

„Ja, ja a, eks ta ole, kurwad ajad“, kurdab ka pererahwas.

Terwe päewa olin seal pühasid pidamas. Õhtul asusin minekule. Pärimise peale wastasin et mul weel siin kandis tuttawaid on.

Läksingi tuttawate poole. Neid tuttawaid tunti, aga ei teatud et nad minu tuttawad on.

Mõtlesin et annan raha sinna, andku mu emale. Minu elu on juba muidugi läbi. Rääkisin seda nendele.

Need said mu mõtetest õieti aru ja manitsesid mind mitte rumalusi teha. Nendel oli mu seisukord juba teada ja nad lubasid mind warjamise korral toiduwaraga warustada.

X. Nimeta ja sisuta peatükk

Sellelgi peatükil on nimi ja sisu, aga et mitte mõnele heale inimesele wägiwallamaal kahju teha, jätame selle peatüki kirjutamise ja lugemise paremateks aegadeks.

Paras koht paistab siin olewat ka märkimiseks, et samadel põhjustel on jutustaja sunnitud olnud ka inimeste ja kohtade nimetusi warjama. Katsume loota et järgmises wäljaandes seda waja ei ole.

Mõnigi lugeja ehk küsib ka, mis sai kaaspõgenejast, kes IV peatüki lõpul ära kadus. Seda ei teadnud jutustaja isegi kaua aega. Palju hiljem leidsime ta pildi ühes „Klassiwoitluse“ numbris. Eluloomärkuses oli muuseas üeldud: ... kinni wõetud ... maha lastud ...

XI. Talwekorteris

Nüüd oli mu rändamistel siis selleks korraks lõpp. Ühe õõ uues küünis magades läksin jälle tuttawate juure. Oli ärganud minus uus eluhipu, mis wahepeal, waatamata mu otsustele, ikkagi oli kõikuma lõõnud ja weel edaspidigi kõikus.

Selles lahkes perekonnas kõhtu täis süies küsisin endale suurema leiwakoti kaasa, et rahulikult külmatulekut oodata, mis jõgedele kaaned peale tõmbab ja mu reisimist sellega kergendab.

* * *

Olin nädalapäewad küünis. Jooma ei julenud minna. Jahimehi oli tihti liikumas näha. Ainult tuisusel ja lumesajusel ilmal wõis jooma minna, siis ei pea jäljed kaua wasta.

Ühel hommikul tuli keegi heinte järele.

Oma urkast wälja piiludes nägin juba eemalt lähenewat hädaohtu ja pistsin suure söiduga põesastikku. Alles siin tuli mul meele, et ma oma kiires kolimisetuhinas leiwakanika ja weepudeli maha olin unustanud.

Piilusin põesa tagant, mls mu talweune segaja seal teeb. Ta uuris jälgi.

Läksin küüni juure tagasi. Seni on mu õnn alati hea olnud. Kas see kõhn maamees siis nüüd mu äraandjaks saab? Ei usu!

Sain ta juure ja ütlesin:

„Tere, jõudu!“

Ta tõstis kohkunult oma habemekärssa jälgede uurimiselt ülesse ja wastas mu terwitusele.

Tundsin teda. Olime kunagi head tuttawad. Teadsin et ta just tööliste kõriloikaja pole, ennem kaasatundja. Seletasin talle siis lühidalt et korteripuudus mind tema küüni asuma sundis, ja et ma waras ega mõrtsukas ei ole, waid ainult tööline, kes orjakubjastega sõjaseisukorda sattunud — õieti üelda: kommunist.

Küsisin siis, kas ta mind wast ülesse ei mõtle anda — kaitsepolitsei pole kaugel. See hea mees andis ausõna et ta sellest oma naisele-lastele ka ei räägi.

Aitasin talle heinakoormat peale teha.

Ta ütles et ta sellest küünist nüüd heinu wõtab. Kusagil, mitte kaugel, olewat teine küün, mis kewadeni seisab.

Wastasin et ma siin kaua enam ei ole, et warsti ära lähen, ärgu hea peremees minu saatuse eest muretsegu.

Mulle olid tuttawad soowitanud seda praegust küüni, uskudes et, nagu hari-likult, see kewadeni seisab, nüüd aga oli peremees sunnitud kaugelt wedu takistawa suure lume pärast sellest kodu lähedalt küünist wõtma.

Kadusin ruttu kui udu teise küüni. Ausõna on siiski kahtlane uskuda.

Paar päewa olin oma wiimase taga-wara lõppemisel ilma söömata. Siis ajas häda jällegi tutwate poole. Seal ei rääkinud ma omast tutwusest mu talwekorteris peremehega. Nad oleksid ehk kartma hakanud ja tuetamise lõpetanud.

Wõtsin endale leiba kaasa ja walisin jällegi uue küüni. Selles küünis olemise ajal sadas kogu aeg lumelobjakat, oli äärmiselt kahtlane jälgi teha. Nälgisin leiwalõppemisel nädalapäewad, siis tuli kord kohane ilm, mis wõimaldas jälle leiwa järele minekut.

Õhtul pimedal algul hakkasin minema ja istusin mitu korda maas, enne kui eesmärgile jõudsin.

Mu märguandmise peale tuli peremees wälja ja lootsis mind tuppa. Päriti, kust ma selle aja süia saanud. Wastasin et wana tagawara weel jätkus. Teisest küljest seletasin asja ka kartusega iälgede tegemise wasta.

Wõtsin seekord ka leiwakoti kaasa.

Küünis oli aga neetud külm. Ma ei tea, kust kohast soojale sügisele wastandiks tuli kewade poole see hirmus pakane. Pidin tihti kibedaste sporti tegema, et sooja saada. Tuustisin küünis soojemat kohta otsides kogu selle heina hulga mutikäikusi täis. Mul olid seal kõik „komfordid“ — mitmesuguste ruumide kujul, sest wälja ma nägu näidata ei tahtnud — sellepärast pidin kõik asjad seespool küüni seinu ajama. Alla küünipõhja katsusin minna kord magama heitma, aga sealt tõmbas tuul läbi nagu hull. Ronisin ruttu ülemale. Ühest küljest oli see kõik alla, küüni põhja siiski kasulik. Alt läbitõmbaw tuul ei lasknud mu korterisse gaasisi tekkida.

Ainuke wiga oli et mu korteris puudus wannituba. Olin must, juba kuudekaupa pesemata, ja habe oli mul suur nagu mõnel koopaüksiklasel. Eht metsawend!

* * *

Ühel hommikul pikutan wiimast hommikuinakut heinte peale, kui kuulen:

keegi tuleb. Tuli pikaldase sammuga — lumekrabin tunnistas seda. Siis kuulsin koera urisemist. Näed, on aga sindril nina!

Koer katsus redelit mööda ülesse ronida. Koera peremees ronisgi ülesse, küllap ta wist koera ülespidamises midagi kahtlast nägi.

Kui ta üles augule jõudis, krapsasin heintele istuma ja pärisin, kes ta on. Ta wastas kohmetanult et ta talusulane olewat.

Ajasime pikka juttu, mis lõpuks päris sõbralikuks muutus.

Tema jutu wältel sain selgusele et teda ennem kunagi, mitmete aastate eest tundsin. Kuulnud olin temast wahepeal mõndagi, mis iseäralist kartust tema wasta tekkida ei lasknud. Tema ütles et ta heameelega wahest süia tooks, aga seda ei laskwat kuidagi ta majandusline seisukord; teisest küljest oleks kahtlust äratanud, kui suure talu sulane poest toidukraami ostma läheb.

Pärisin, millal nad heinu tulewad wõtma.

Olewat warsti karta. Wast juba homme. Ta andis nõu et ma märku katsuks anda, kus kohas olen, siis teab tema hanguharusid hoida. Tema tulewat nimelt küüni heinu kätte andma.

Muuseas päris ta weel, kas raske on niimoodi elada. Wastasin et sunnitud olen nii elama — raskuste peale ei saa waadata.

Ta läks ära, lähedale wõsastikku hagu tegema. Et mul jällegi kõwa toidupuudus oli, siis puetasin end küünist alla, läksin ta juure ja küsisin, kas ta saab mulle tüki leiba anda, kui tal kaassas on.

Jah, ta andis mulle poole oma lõunaleiwast ja kilusid. Läksin jälle tagasi oma koopasse ja kinnitasin keha edaspidise nälgimise wasta.

* * *

Oli wist juba martsikuu. Õhus tundus midagi uut; tundus juba kewadelõhna. Tahtsin ennast kõigi eelolewate raskuste peale waatamata läbi lüüa sest raskusteahelast, mis weel ees oli, aga siiski langes tuju tihti nullini, iseäranis siis, kui mitu päewa olin paastunud, ja seda juhtus tihti. Jällegi tulid pähe

surmamõtted ja sama ruttu waheldasid nad eluhimu wasta ümber.

Pärast sulasega kokkupuutumist walisin omale uue küüni jõe ääres: kui häda kõige suurem on ja pääsemise lootust enam ei ole, siis putkan jökke. Nende kätte piinata ma ennast ei anna.

* * *

Mitmendat päewa on kõht juba kole-dal kombel tühi. Janu teeb ka liiga. Maha on sadanud wärsket kewadist lobjakat, milles jäljed liig selgelt näha oleks. Saapad on ka juba kahtlases terwiseseisukorras. See teekond läbi wee ja lobjaka oleks nendele surmaks.

Käia aga siisgi tuleb. Ilma suure kõhklemiseta lippasin paljajalu.

Õnnetuseks aga nägi mu tagasi jooksu järele, päewal, keegi mees mu jälgi lume pealt, läks sinna, kus minagi käisin ja hakkas nendele seal paljajala-jälgedele üle seletama, pärides, kas nendest keegi paljajalu heinamaal on käinud.

Et ta ise ka usaldataw mees oli, kellest äraandmist karta polnud, siis awaldati temale jälgedele tegija, et ta mujalegi weel, wõerastele inimestele, nendest jälgedest rääkima ei läheks.

Umbes ühe nädala pärast tuli ta ka minu poole ja manitses mind mitte palju oma olemasolemisest jälgi jätta, et mind ei leitaks. Lubasin tema waga soowi täita, mis mul ju omalgi alati päewakorras oli.

Ka selle mehe poolt jäin ma ära andmata. Imestasid pärast mitmel korral isegi et selle tutwatekarja seas, kes mu sealolemist teadsid, ainustgi äraandjat ei olnud.

* * *

Mättad sulasid lumest wälja. Pärast wiimast kokkupuutumist mu paljajalajälgedele uurijaga wahetasin jälle küüni, kus aga üks jahimees oma suure kõriga peni abil mu edaspidise elamise kahtlaseks tegi. Koer tuli suure käraga küüni juure. Wana kõmpsis järele.

Ta ei roninud ülesse. Läks koera rihmapidi kaasa tirides minema.

* * *

Waheldasid ilmad. Sügise oli kaua lumeta olnud; kui talw tuli, siis ei taht-

nud ega tahtnud ta minna, nagu oleks hoogu saanud poliitilisest talwest, mis töölisteklasse pärast esimest detsembrist algas.

Ühel ööl, kui maa paljas oli, käisin endale joogiwett toomas. Õnnetuseks aga nägi mu jooksmist üle kuuwalgese heinamaa keegi, ja see „keegi“ tõstis suurt kära. Jooksis ennem heinakorwi ühes kandes minu „korter“ poole, kuhu ma juba sisse pugedin, siis pani korwi maha ja tuli küüni juure.

„Kes kurat siin on?“ karjus ta suure kõriga.

Paistis olema tuttaw hääl. Pistisin pea wälja ja algasin juttu.

See jutt lõppes mulle päris rahuldawalt. Olin jälle küüniperemehega kokku juhtunud ja sain luba küünis korteripuudust parandada. Tingimiseks aga oli äärmine ettewaatus.

Ajasime jälle pikka juttu. Ta tõutas samati nagu paar eelmistgi waikida. Ei tahtwat wana tuttawat surma saata. Tundsime üksteist juba tüki aega.

* * *

Keegi krabistas mu küüni seinä ääres. Wirgusin unest. Kes see siis nüüd on, oma wõi wõeras? küsisin endalt, kuulatama jäädes, mis tundmata unerahusegaja kawatseb ette wõtta.

Ta krabistas weel ja ütles siis weidra häälega:

„Kes siin küünis nüüd on, ära mind karda; ma äraandja ei ole. Ma wiskan ülesse, katsu ehk saad kätte.“

Midagi sapsatas heinte peale. Kobades leidsin kompsu, kus sees oli kühsetatud kartuid, silku, leiba ja pude-liga kohwi. Nälg oli selleks korraks jälle eemale peletatud.

Tundmata oli see inimene mulle. Ma polnud kordagi teda näinud, ja kuigi olin näinud, siis ei teadnud, kes ta on. Hääle järele otsustasin et ta naisterahwas on.

Ma tahtsin jälle elada. Kui nii kaugel maal inimene tundmata põgeneja kommunisti aitamiseks elu kaalule paneb, siis wõib weel elada.

(Lõpp tuleb)

Eit talitab poolhämarias saunatuas edasi-tagasi. Disib midagi wanast, suurest kirstust ja wõtab sealt lõpuks uued kirikupaistlad ja walged willased sudad wälja.

Laual põleb wäike klaasita plektlamp, mille kitsas, wärisew tulekeel kustuda ähwardab igaford, kui uksest käiakse eht laua ligidalt mööda minnakse. Walgust jatkub ainult niipalju, et laua ümbrusi hämaraks teha, kuna nurgad täieste pimedaks jääwad.

Selles härmaruses paistab eit weel kõhnemana ja kuivemana kui ta muidu ongi, olgugi et hämarus vähemad kortsud ära peidab.

Eide eluase on enam kui lihtne. Suur puukirst, kaks õlgpõhjaga tooli ja suur wärwimata laud, millele ajahammas oma jäljed jätnud.

Täna on pühapäewa hommik ja saunatuba on wäikne ja nagu maha jäetud. Ürgipäewadel kostab siit kodune motiwurid hommikust õhtuni ja kuulub läbi pehastunud seinte külawaheteleegi, mis sauna ligidalt mööda läheb. Täna eit ei tetra; ta on woki ära kaugemasse nurka tõstnud. On teisi töösi ja toimetusi, mis hommikul enne äraminekut korda tulewad seada.

Saunas on eit ainukene elanik, kui mitte kahte halli lammasi oma talledega kaasa arwata, kes sauna kõrwal wanas hagerikus elawad. Kui talwel dige külm on, siis toob ta talled tuppa ja jagab nendega oma kitsast eluaset. Swojas tuas lööwad talled warsti lustilikult kepsu, eide näul seadwad kortsud endid natuke teisiti ja lõpuks puhkeb ta päris naerma. Ja miks ei peaks siis tallede wallatust naerma. Tuletab see ju eidele nooruspäiwi meele. Seal polnud küll palju aega wallatada. Aga murets hõpeldy aga orlo' stisgi mo' ned filmapilgud, mis siamaani meele jäänud.

Meile kaasüürilistele tuleb täna terweks päewaks toit ette anda, sest söötja enne õhtut tagasi ei jõua.

Kuhu siis eit täna nii kauaks läheb? Seda peab juba ta näust lugeda wõima, mis täna pühalik tõsine on.

Eit läheb täna lauakirikusse!

See on tähtis sündmus, mis ainult paar korda aastas ette tuleb. Meil päiwi on eit ikka tõsine ja pühalik ja käib asjalikult tua ja hageriku wahet. Talled saawad täna tasastele tapelda, kui nad wallatust teewad ja isegi wana halli lammas meelitaw käelakkumine ei suuda eide näule naeratust meelitada. Sauna eit on usklik ja peab jumalajõna kalliks. Kirikuteenistus on ta meelest püha, nii pühalik, et eit selle pühaduse suurust dieti ei arwa mõiswatgi.

Ta ei teadnud küll isegi kindlaste, kumb pühalikum on, kas elusuurune jumalapilt altari kohal, wõi õpetaja oma lumivalge pea ja habemega, mustas kirikukües. Oh, see õpetaja, teda usaldab ja austab eit. Austab weel rohtem kui kõstrit ja koolmeistrit ühtekokku. Kui mõjuwalt ta kõneleb! Pisarad tituwad filma, kui ta kogudust manitseb.

Eidel tuli meele, kuidas keegi fford ütles, et õpetaja niisamasugune inimene olla kui meie teisedgi oleme ja wõib olla weel ülekohtusemgi. Et ta ainult sellepärast jutlustab et palka saada, ise aga sugugi selle järele ei ela. Selle meeletuletamine teeb eide igaford tigebacks. Õpetaja ülekohtune ja walelik! Noh, seda räägitagu mõnele teisele, mitte aga saunaeidele. Niisugust jumalawallatut juttu ei taha eit kuuldagi, weel vähem ustuda. Õpetaja kohta niisugust juttu ajada, see oli eide meelest suur häbematus.

Ainus inimene, keda eit niisamapalju uskus wõi weel rohtemgi kui õpetajat, oli poeg Zuhan. Zuhan oli kroonuteenistuses olnud, seal Wene keelt õppinud ja luges nüüd lehti ja raamatuid. Ta oli eide meelest kole-tark, kes kõik teadis. Zuhani peale oli eit uhke. Zuhan oli ta wanade päewaõde wõim. Aitius täis ta küll wähe ja eidele paistis, et Zuhan poleks nagu õpetajast suuremat lugu pidanudgi. Poja peale ta sellepärast siisgi ei kurjustanud, sest Zuhan oli muidu kaine ja korralik. Paar korda oli ta siisgi katsunud poega sõbralikult noomida, et see ikka jumalat ja õpetajat austaks. Zuhan oli teda siis rahustanud ja lubanud wahest kirikusse tulla. Sellega oli eit ta rahule

jäänud. Ohtuti palus ta aga enne magamainemist ka Zuhani eest.

Praegu on segajed ajad ja rahutuse-laine tungib isegi siia poode ja metsade taha. Kuni saunaeideni tuunifid jutud, et linnas streigid olla ja maal mõisaid ära võetakse. Oli kuulnud ka seda, et mõisnikud tasakad wälja kutsunud ja mäsajaid tappa ja otša tömmata. Eit mõtles ja arutas wahest, kuidas siis lubatakse tappa ja puua, arwas et see tokku ei käi Zeesuse õpetusega, kes ütles et wacsed õndsad on.

Mõisa moonameeste ja saunarahwa elu, seda teadis ja tundis eit. Teadis kui raste ja wilets see oli. Kuidas walitseja ja kubjas wõidu sundisiwad, et hārra meelepärast olla. Zuhan oli aga torra nagu möödaminnes tähendanud, et streikimine ja mõisatewõtmine sugugi patt ei olla. Eit ei saanud aga diiget otša kusagilt kätte ja otsustas diige õpetaja ehk Zuhani enese käest selgemalt järele küsida, kui mahti on.

Waitses saunas talitades, kus keegi ei eksjita, oli eidel aega mõelda.

Taewate, jään weel hiljaks, ehmus eit wana tekki atna eest tõrwale lükates. Waljast paistis warane talwehommiku hämarus.

Warsti on kaks paari willaseid sukke jalas ja uued pasklad ilusaste jala ümber toondatud. Pesemine läheb tiireste, ja peale kareda rätikuga kuivatamist paistis nagu oleks kortsus näule filmapilguts roosatas jume tekkinud. See oli wist küll filmapete, sest järgmisel pilgul sealsamas on eide nägu jällegi wahatollane nagu alati.

Soo, lammastel päewamoon käes, nüüd wõib astuma hatata. Lambanahast kasutas selga ja suur rätik weel ümber, see oli eide harilik talwemunder. Ahju serwalt kobas weel wäikese tabaluku ja astus siis üle kõrge uksepatu õue.

Külm talwehommik. Soojast tuast tulles on hingamine järsku raste. Oht nagu ei mahuts tuidagi kopsudesse ja tundub ninas ja kurgus paksuna ja kuwana. Wõti kriukjub kõrmal ja läbilõikawalt, nagu sügisene wares kõredas hommikuõhus, kui eit roostetanud lukukeelt keerab.

Kui wõti sügawale kasuka tasku peides-tud, sammub eit pühitud jalgrada mööda tiireste külawahe-teele. Minnes peidab ta kuwad kondised sõrmed labatinnastesse ja rühjub siis hoolega pooltuisanud teel. Kirik

on kaugel ja eit pole ju enam kahekümne-aastane. Päikest pole weel, aga idakaar helendab, nagu oleks praegu äärist wõetud raudwits taewaserwale painutatud.

Buhub terge teraw tuul, nagu torgiks nägemata nõelad paljale palele. Lumi on jahune nagu kõrbeliw. Hiljutine jula tõmbas küll lagedamatele kohtadele kõwa tooruse peale, aga hiljuti sadanud lumepuru on nagu loodud tuulele mängimiseks. Hooti, suuremate tuulehoogude ajal weerewad lumeterad tasase sihinaga tõwal kaanel, kui erved trummi nahal, otšides peatuets pööjast wõi nõgu.

Lumewäli on lauguline ja tululine nagu põhjataewas sügiteewõl, kui seal wirmalised wehklewad. Kuiwade pastalde all kriukjub lumi, kui jalg tuisulumelt kõrwale, läikima hõõrutud roopale jattub.

Tuul õhutab suurräitust läbi ja eit seab taskurätiku weel warjuks ette. Küla-tee polnud pikk ja warsti on eit maanteel.

Dee on tühi. Wara weel hobustega sõitmiseks, ja kes siis talwel külma ja tuisuga nii kaugelt jala hakkab kirikusse minema.

Dee oli siin parem kui küla wahel, aga tuul õhutas just otse näkku. Ida-kaarel jäi helendaw weerg järjest wahemaks, kuna päikest nähtawale ei tulnudgi. Asjata püüdis kitsas hõõguw palistus wõidelda pealetungiva lumewilwega. Samm-sammult pidi ta taganema ja kadus lõpuks pilwe sinikashalli sülle; ainult pilwed helen-dasiwad sealt kohalt weel natuke aega, nagu oleks halli kätte taga weel wiimane jõupingutus pealetungijat wapustanud.

Eite tabas nagu pettumus. Ta oli oodanud heledat, päikesepaistelilist ilma, kus lumi nii herendab et filmil walus hakkab; nüüd oli aga weel lumefadu oodata, ja tuul näis nagu julgust saawat ja keerutas jõudimalt lumewäljal.

Eit oli üffi ja mõtteratsud ruttasid imekiirelt lumewäljal edasi. Warsti olid nad tuisujoonest mööda ja peatasid lõpuks kiriku juures. Järgmisel pilgul leidis eit nad kirikumõisast, siis furnuaitalt, ja enne kui eit jõudis tuttawat hauda filmitseda, ruttasid nad juba puiesteed mööda mõisa õuest läbi ja jäid lõpuks peatama wäikese, tahmanud maja juures, mis sepaajaja ja metsa wahel peal kütas.

Täna on sepaajajas waitne, kuna äri-päewadel siit haamrihoobid lajawad, nii et

metš rõffab. Majakeses elab wana mõisasepp ja sepajell Zuhan. Sama eide poeg Zuhan.

— Hoia alt ära! hõitab kellegi passihaäl.

Hüüdja on noor, punase näuga pois, ja mõlemad, nii hobune kui hobuseajaja naitawad, et seal talus nalga ei tunta.

Eit tohkus mõtetest ja suunis waewalt kõrwale hüpata, kui juba lõitja mõdda miltatasa. Mõtteniidid katkesid ja pikka kestwat mõttelõuga ei saanudgi eit enam terida. Iga natuke aja pärast tuulus hobuste puristamist ja hoiataw hüie: Hoia alt ära!

Mõdda lõitjad, noored ja wanad, ratsud ja peened heitfid waewalt pilku eide poole, kes ikka ja ikka jälle pidi teelt kõrwale astuma. Siis tuli warte waheaeg ja eit sai natuke aega rahulikult käia. Eit tatjub meele tulelada oma pattusid, mille eest tal täna tuleb palwetada. Kujutab ette lauawõtmist, mis kõige pühalikum oja kõigest jumalateenistusest on. Seal palub ta ka Zuhani eest, kui see ise kirikus pole, ja põlwitab sellepärast ikka natuke kauem kui teised.

Kuid imelik, täna ei püsi mõtted rahulikult kiriku juures paigal. Juba on nad jälle metsa ääres wäitefes majakeses ja näinawad näha, mis Zuhan praegu teeb.

Siis leiab eit nad kodunt saunatuasti, hageritust halli lamba ja selle tallede juurest, ja järgmisel pilgul peatawad nad õues hauhunniku juures, mille lumi poolest saadit kinni tuisanud. Silmitseb oma eluaset wäljastpoolt, mis nagu küürus eit lumewäljal küürutab.

Eidel tuleb meele see päew, mil nad taadiga sauna elama asusid. Sellest on palju aastaid mödda. Siis olid eide näul ainult wähesed fortsud ja Zuhan sai alles esimist korda pütsfid jalga.

Saun oli juba siis wana ja lagunenu. Ratus ei pidanud wihma ja seinapragudest hiilis tuul ja wihm läbi. Siis olid nad taadiga pühapäewiti ja õhtuti poolewõni sauna parandanud. Seinapalkide wahela sammalt toppinud ja katuse korda seadnud, laele tue alla pannud, mis weel nüüdgi pehastanud laepalki kannab.

Lakfid aastad. Taat jäi põdema ja ühel sügisepäewal wiidi ta ära furnuaeda.

Kõik on weel meeles, nagu oleks see mullu olnud.

Siis olid eidel raskest päewad. Wahest tuli Zuhan saunatuupa lukutaha jätta, teine kord põllule kaasa wõita. Tihti kadusid lühikesed juweööd, et eit waewalt sõba filmale jai ja järgmisel päewal uni püski seisestegi tallale kippus.

Siis on Zuhan karjapois. Esialt on aned ja sead, päraspoole ka päris karjaloomad Zuhani walitjuse all. Nüüd tuleb eidele pühapäewiti pütsfa ja pastlaid lappida. Perenaine poisile waba minuttigi ei annud.

Karjapõlwele järgneb sulase-elu. Zuhan teenib nutmetgi peremeest oma ja teises külas, aga sulaseib on igalpool ühefugune tibe. Enzgi on nüüd eidel kergem, sest Zuhan saab wahest mõne rubla emale jätta.

Need päewad aga ei kestnud kaua. Zuhan wiidi kroonut teenima ja laatis aastat kolm Poolamaal mödda. Pärast wabatsaamist käis linnas tööd otjimas, aga seda polnud nii kerge saada. Zuhan tuli tagasi kodukülasse ja sai wiimats mõisafespa juure pealelõbjaks.

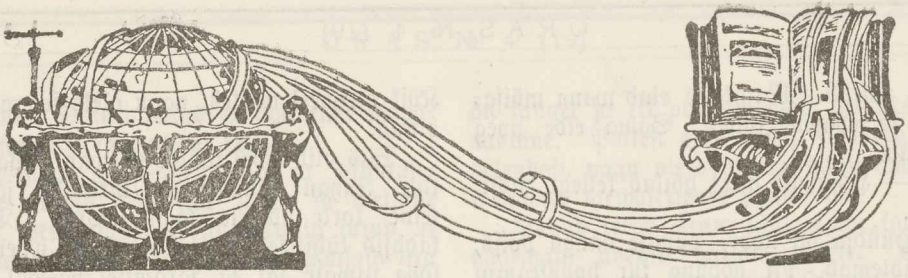
Sepp on wana ja jätab oma ameti warsti Zuhani. Ega siis eit enam üksi saunatuas elama hakka; läheb ära Zuhani poole. Kuigi eit end ise wahest oli noominud, et ta teise inimese surmast endale kasu loodab, oli mõte, Zuhaniiga sepa-majakeses elada, siisgi nii meelitaw, et ta seda tahtmata edasi hellitas.

— Tee lahti! kostab eide selja tagant tuttaw hääl, ja juba ongi hobune eide kohal.

— Tere kah, saunaeit! Kuju sa selle külmaga lähed nüüd? hüüdis naabritalu sulane, kes perenaisele hobuseajajaks kaasa oli antud.

— Tere tere! Eks ikka sinna kuhu teisedgi, saadab eit naeratahes wastuseks. Sõnad kaunwad küll saanijalaste kritsumistesse, aga ega nad selleks wastatud polnudgi et kuulda, teab ju igaüks isegi, kuhu saunaeit läheb.

Tuul sihiseb juba kuuldawalt ja on libedaste sellega ametis, et teel roopaid tafafeks fillutada. Käimine wäsitab ja sunnib eite wahest pisut peatama. See testab ainult filmapilgu, ja siis ruttab ta jälle edasi. (Särgneb)

KIRJANDUSEKÜSIMUSED

ÜK(e)P Eesti sektiioonide tegelaste nõupidamisel räägiti palju kirjandusepuudusest. Küla raamatukogudes olevate raamatutest on suurem osa niisuguseid, mis meieaja lugejat ei huwita ja mille lugemine ühiskondliselt kahjulik (palweraamatud (?), tururomaanid jne). Suur osa lugemisetubasid ja raamatukogusid on selle kirjanduslise prahi wälja wisanud, kuid uute raamatutega warustamine on palju raskem. Uuemaid kirjatõõsi on Eesti keeles wähe ilmunud ja need ei jõua kaugeltgi kaswawat kirjandusenõudmist rahuldada. Teiseks puudub meil plaanikindel töö raamatukogude kirjandusega warustamise alal; sagedaste ei tea raamatukogude juhatajad, missuguseid wenekeelseid raamatuid tellida, kuidas raamatukogu eestikeelsete raamatutega täiendada. Kuid majanduslise jõukuse kaswamisega tõuseb asundustes kultuuriline tasapind, kaswawad kultuurilised nõudmised. Sel põhjal kaswab kirjanduseküsimumuse tähtsus meie üldises ehitustöös ja nõuab meie haridusetöolistelt, eestkätt aga meie kirjanikkude rühmalt suuremat tähelepanekut ja sügawamat kirjanduseküsimumuste uurimist.

Nõupidamisel soowitasid üksikud seltsimehed kirjandusepõua kaotamiseks walgest Eestist „rewolutsioonilist belletristikat“ tellida, teised nägid wäljapääseteed tõlgete wäljaandmises, kolmandad soowitasid Eesti proletaarsete kirjanikkude töõsi wälja anda. Peaks arwama, et kui kõigest kolmest üks „kombinatsioon“ teha, siis wast ikka midagi saab. Üksikult wõttes ei lahenda aga ükski neist ettepanekutest kirjandusepuudust. Wõtame näit. „rewolutsioonilise belletristika“ tellimise Eestist. Et sedasorti kirjandust sealt tellida, peaks teda seal ilmunud olema. Siamaani seda weel näha ei ole. Metsa-

nurga „Jäljetu haud“ wõi Lutsu küla-jutud on niisama wähe rewolutsioonilised nagu ehtsad on Chamberlaini „walge raamatu“ dokumendid. Ideoloogialiselt on nn. uuem kirjandus Eestis 99% kõwer ja küürakas, kirjandusliselt kahtlase wäärtusega, seega meile täieste wastuwõtmata. Kunstiwäärtuslikka töõsi wõiks üksikuid leida ja neidgi suurelt osait wanemast kirjandusest, mis juba raamatukogudes olemas. Ka tõlketõõde kirjastamine ja oma proletaarsete kirjanikkude töõde wäljaandmine põrkab rea takistuste wastu, mida enne on waja kõrwaldada. Kui kodanlikes Eestis ajakirju ja raamatuid wälja antakse, mille lugejateks ainult nende kirjutajad on, siis ei wõi meie seda teha. Meil kaswab huwi raamatu wastu, raamatuid nõutakse, kuid neid ostetakse weel wähe. Meie ajakirjadel on alles mõni sada lugejat, raamatute hulkadesse wiimine sünnib organiseerimata, läheb oma rada. Meie pole weel kirjanduse organisatsioonilisi küsimusi käsitanudgi, rääkimata nende lahendamisest. See kõik teeb kirjastamisetõõ raskeks.

Kirjanduse sügawamate küsimuste käsitamise juure pole me weel asunudgi, wõi see küsimuste käsitamine ei ulata kaugemale wäiksest ringist.

Wõtame kas wõi proletaarse kirjanduse ja kunsti põhimõtete populariseerimise ja lugejaskonna kaswatamise. Mis on sellel alal meil tehtud? Pea-aegu mitte midagi ehk õige wähe. Need küsimused ei ole aga nurgakiwiks mitte ainult proletaarse kirjandusehoone ehitamisel, waid ka proletaarse kirjanduse ja kunsti laialikandmisel hulkadesse. Meie arwates põõratakse meie proletaarsete kirjanikkude ringkondades rohkem tähelepanekut wormi ja stiili arutamisele, waieldakse selle üle, kas kirjutada „tet“ lõpp wõi järele ahwida

mõnda Marie Underi ja Barbaruse halpust, kuna sisuküsimused teisele, sagedaste kolmandale kohale jääwad.

Partei keskkomitee avaldas ligi paar aastat tagasi resolutsiooni parteipoliitika üle kirjanduseküsimuses. See resolutsioon sisaldab hulga huwitawaid ja tähtsaid proletaarse kirjanduse küsimusi, annab neile marksistlik - leeninistlike lahenduse. Küsimine: kuipalju teawad sellest resolutsioonist meie algajad kirjanikud, alates seinalehtedes ja lõpetades ajakirjades kirjutajatega. Ja kuigi meie proletaarsete kirjanikkude „koorekiht“ seda resolutsiooni on lugenud, ometi pole selle väga tähtsa dokumendi populariseerimiseks, seal awaldatud põhijoonte käsitamiseks õieti mitte midagi tehtud. Partei ei anna ühelegi kirjanikkuderühmale tunnistust wälja, et nad proletaarse kirjanduse ainuõiged esitajad on. Partei asub seisukohal, et „mitmesuguste grupete ja woolude waba wõistlus“ olgu proletaarse kirjanduse loomise alus. Need küsimused annawad hulga huwitawat materjaali. waie-lusaineid, millel sügaw kaswatusline ja organiseeriw tähtsus on. Meie häda on see, et need küsimused pole wal-gustust leidnud meie ajakirjanduse weergudel ja et sellepärast sinna sagedaste materjaali sattub, mille koht pole mitte kirjanduslikes ajakirjas. Miks see nii on ja nii „juhtub“, selle üle peaks ka meie proletaarsed ajakirjanikud järele mõtlema.

Kuid niisugused maapealsed asjad, nagu kirjanduslike ajakirja laialilaotamine, raamatute soowitamine jne, ühe sõnaga: aineline ja organisatsiooniline külg, arwatakse ülesandeks, mida ainult wäljaandja ehk wastutaw toimetaja peab tegema: „meie ei kanna ajakirja eest wastutust, ei wõi ka soowitada“, kirjutatakse hiljuti üks seltsimees. Muidugi, niisuguste hüüdsõnadega me niipea kirjandusepuudust oma raamatukogudes ja lugemisetubades ei wähen-da.

* * *

Lugeja on meil kõige organiseerimatum olus oma soowide, tahtmiste ja eelarwamistega. „Orasel“ on mõnisada lugejat, kuid igaüks neist waatab oma prilli läbi „Orase“ sisu peale. Ühele

meeldiwad teaduslised, teisele Eesti wabariigi ministrite tegusid paljastawad artiklid, kolmandale arhiiwimaterjaal, neljandale luule jne jms. Igaüks neist peab oma kirjanduslist maitset kõige õigemaks, teeb teiste seisukoha maha, sülitab tuld ja tõrwa, lubab ajakirja lugemisest lahti ütelda, kui sisu tema soowi järele ei seata. Ja nõuawad, et ajakirja toimetus peab lugejale „rohkem huwitawat“ materjaali andma. Kui me seda puudust ja kirjandusest arusaamise segu alla kriipsutame, siis ei tee me seda mitte kellegi süüdistamiseks, waid selleks, et üles leida neid põhjusi, mis niipalju arwamisi sünnitawad. Ainult neid põhjusi tundma õppides on võimalik ajakirja sisu eest hoolitseda, seda lugejale „huwitawaks teha“, samal ajal ka lugejat kaswatada.

Töolisteklassil on laialine wilumus poliitilise wõitluse alal. See wilumus ei tulnud ühel hoobil. Paljude aastate wältel on proletariaat ta omandanud. Klassiwõitluse teooria on kujunenud aastakümnete pikkuses wõitluses. Iga proletaarlane tunneb, et ta sellest jalast hästi on rautatud. Aga kas wõib ta seda ütelda ka kunsti- ja kirjanduseküsimuste kohte? Muidugi ei wõi. „Dialektilise materialismi sissetungimine täitsa uutele aladele (bioloogia, psiholoogia, looduseteaduslised ained) on alanud. Seisukohtade wõtmine kunsti, kirjanduse alal peab samuti warem ehk hiljem tõsiasiaks saama.“ Nii iseloomustab partei keskkomitee resolutsioon wõitlust kirjanduse wäerinnal. Selles küsimuses oleme alles nii kaugel, et ütleme: see peab warem ehk hiljem tõsiasiaks saama. Mida see tähendab? See tähendab seda, et kirjanduse ja kunsti wäerinnal on proletariaat veel nõrk, meie lugeja on kaswanud ja teda kaswatatakse suurel määral ka praegu veel meile wõõrastes kirjanduslistes mõjudes.

„Tuleb silmas pidada, et see ülesanne (s.o. proletaarse kirjanduse ja kunsti küsimus) on tuhat korda raskem lahendada kui teised ülesanded, mida proletariaat on lahendanud, sest juba kapitalistlikes ühiskonnas wõis tööliste-klass ennast wõidurikkale rewolutsioonile ette walmistada, omale wõitlejaid

ja juhtisi kasvatada ja suurepäralise ideoloogilise sõjariista poliitilises võitluses välja töötada. Kuid ta ei võinud ei loodusteaduslikes ega tehnilistes küsimustes, ja, kui rõhutatud klass, samuti ka mitte kunsti- ja kirjanduseküsimustes omale wastawat wormi ja stiili luua" (keskkomitee resolutsioonist). See tähendab et meie kirjanduslike nõrkuse põhjused, nii lugeja kui ka kirjaniku — looja — juures selles seisavad, et me pole sellel alal veel jõudnud võitlejaid ja juhtisi kasvatada.

Meie Eesti proletaarsel kirjandusel ja proletaarsetel kirjanikkudel on aga need küsimused veel raskemad lahendada. Meie lugeja, samuti ka kirjaniku — ja kirjaniku võib olla isegi suuremal määral kui lugeja — aremise „piduriks“ on eestkätt kodanlike kirjanduse otsekohene ja kaudne mõju. Kunsti ja kirjanduseküsimustes on Eesti proletaarlastel — nii siinpool kui sealpool traataeda — veel rida suuri takistusi ära võita.

Milles need raskused seisavad? Selles, et meil puudub elukutseline proletaarne kirjanik. Meie vähemrahvuste iseäraldused ei luba kirjanikule majanduslist äraelamist. Seilepärast jääb meie proletaarne kirjanik kas wabrikutööliseks, parteitegelaseks, õpetajaks ehk nõukoguteenijaks, kes üldiste ühiskondlike kohustuste kõrval peab veel kirjanduslist tööd tegema. See kõik nõuab suurt tahtejõudu. Meil puuduvad ka proletariaadi võitlusele „kaasatulijad“ (попутчики) kirjanikud. Piiritaguste kirjanikkude seas pole siamaani niisuguseid märgata, kes oma saatust proletariaadi karmi võitlusega tahaks jagada ja ennast jäädawalt „kultuurkapitali“ toetuse saajate nimekirjast maha kustutada. Usume siiski et see warem ehk hiljem sünnib. Seni tuleb aga siinsetel kirjanikkudel teed rajada. Kuid kõik need takistused pole mitte ülesaatumad, ei sisalda eneses ka mingit hädaohtu. Hädaohtlik on aga see, kui noored kergelt ja iseteadwalt nende küsimuste peale waatawad. Selles peitub hädaoht.

— Kunst on erapooletu, kunst kunsti pärast, kirjandus ei tunne poliitikat ega klassiwahesid — niisugused on endise

kirjanduse hüüdsõnad. Neid ei poolda enam keegi, ehk kui, siis wast mõned üksikud. Kuid mitte ükski meie lugeja, waid ka noor proletaarne kirjanik on üles kaswanud nende hüüdsõnade mõju all. Selle mõju „seadusena“ kuuleme rohkem wormi arutamist kui sisu käsitamist. Luuletustele püütakse sakilist ja siirulist wälimust leida, palju uusi sõnu sisse wõtta, ja kui keegi sealjuures julgeb ette panna, neid lihtsamate sõnadega wahetada, siis hüütakse, et luuletus kaotawat „oma tähtsuse“. Kuid seda „tähtsust“ ei olnudgi, oli ainult worm, mitte sisu. Neist ja teistest sarnastest wanadest küürudest, uue moe järel, meie proletaarsed kirjanikud veel lahti ei ole, sest „seisukohtade wõitmine kirjanduse ja kunsti alal“ läheb pikkamisi. Seda tuleb meeles pidada nii lugejal kui ka kirjanikul, kui ta tahab loetud teosest uute ühiskondlike ideede idusid leida wõi neid oma loomisetöös lugejale anda.

Sellest välja minnes peaks ka meie ajakirjal niisugune sisu olema, mis ühest küljest paljastaks kodanlike kirjanduse ja kunsti wõltsust, analiseeriks ja hindaks seda, ja teisest küljest wastaks nendele nõudmistele ja küsimustele, mis uus, meieaja lugeja kirjanduse kohta üles seab. Kuid see ongi, nähtawaste, kõige raskem. Meie lugejaskond ise ei ole ühesuguselt arenenud. Proletariaadi eelwäe osa on rohkem arenenud, teine osa on kultuuriliselt maha jäänud, kuna noorsugu elukoolist veel pole läbi käinud ja sellepärast isesuguste nõudmistega tuleb. Meie ülesanne peab olema vähemarenenuid järele aidata, neid kasvatada. Meie noored proletaarsed kirjanikud, kellel küllalt tuld ja agarust jatku üleõla arwustamiseks, peawad selle asemel lähemale minema lugejale, sügawamalt, marksistlik-leninistliselt oma ülesannete peale waatama. Side lugeja ja kirjaniku wahel ei wõiks mitte ükski selles seista, et lugeja seda loeb, mida kirjanik kirjutab. Meie tingimistes peaks kirjanik niitelda ka mustatööline olema, see on kirjanduse eest wastutust kandma, raamatut soowitama, lugejaskonna huwisid tundma õppima. Kui lugeja meie kirjanduse kohta kiitwat otsust ei tee, siis peab igaüks eneselt küsima: mis pean

ma tegema, et lugeja otsust muuta. Organisatsioon ei saa ju kunagi mingisuguseid „abinõusi“ tarwitusele võtta, kui see kiht, kelle peale organisatsioon toetab, ainult waatleja ja tähelepanija ehk fotograhwi seisukoha võtab, kuid ise mitte käiseid üles ei kääri ja tööle ei asu.

* * *

Ei ole õige, kui arwatakse, et meie proletaarset kirjandust ainult jutukeste ja luuletuste awaldamisega suudame arendada. Lugeja ei taha alati juttusi, waid ootab romaani ehk niisuguste küsimuste käsitamist, mis ta kunstilisi nõudeid suudab rahuldada, mis teda „huwita“ ja millest ta uue ehitustöö üle seletust leiab. „Romaani“ lugemine on külas veel üks suurematest ajawiidetest. Meie peame oskama lugejale teistsugust materjaali anda wõi niisuguse „romaani“ lugemist wõimaldama, mis teda arenemises edasi aitab. Lugeja nõudmised on üldiselt alles oma arenemises algastmel. Meie pole veel hulgalist poliitilise kirjaoskuse algteadmiste õppimist jõudnud lõpule wiia, kuid, nagu teada, on sel teel omandatud teadmised proletaarse kirjanduse ja kunsti tundmise ja loomise eeltingimiseks. Sellepärast ei nõutagi ega saagi noortelt kirjanikkudelt 100-protsendilist „proletaarset kirjandust“ nõuda, kuigi nad ise sagedaste 100-protsendilised proletaarlased on, aga oma töödes terwelt niisugustena ei suuda esineda. Selles ei ole ka mingisugust hädaohtu, kui mõne proletaarse kirjaniku tööst „wäikekoodanline nägu“ wälja wahi. Räägitakse et jumal loonud inimese oma näo järele. Kirjanik teeb sedasama — ta loob oma töö selle järel nagu ümbruskond teda on kaswatanud. Pärast suurt „patulangemist“ paradiisis tulid jumala ja inimeste nõrkused nähtawale, neid hakati arwustama, hukka mõistma ja keaks kiitma.

Meie teeme ühiskondlises töös ja elus määratu palju wigu, komistame, eksime. Ja kas nendes eksimistes wõi wigades ei ole wäikekoodanlust? On, igalpool ja iga sammu peal. Seal ei pane me seda tähele wõi selle peale waadatakse teisest küljest, kirjanduses aga märkame seda. Tarwis on ühiskondlised

tingimised muuta, siis muutub ka inimene. Seda me praegu teeme, teeme juba kümme aastat ja kulub veel mitukümmend aastat, kuni sellega lõpule jõuame. Selle töö juures tarwitame marksismi ja leninismi õpetusele põhjendawat arwustust, otsime wigade põhjusi, ja kui neid leiame, siis astume nende kõrwaldamisele. Samasuguse mõõdupuuga tuleb meil ka kirjanduse ja kirjanikkude arwustuse, nende „parandamise“, õigele marksistlik-leninistlikele teele juhtimise küsimuste otsustamisele minna.

Partei asub proletaarsete kirjanikkude küsimuses sel seisukohal, et neid tuleb aidata, nende organisatsioonisi toetada, sealjuures aga püiab partei kõigi abinõudega nendest kommunistlist upsakust wälja ajada. Partei näeb proletaarsetes kirjanikkudes tulewasi nõukogude kirjanduse ideelisi juhtijaid, kuid peab siiski ägedat wõitlust endise kultuurilise päranduse kergemeelse ja põgliku hindamise wastu. Samuti mõistab partei hukka seisukoha, mis alahindab proletaarsete kirjanikkude hegemoonia wõitluse tähtsust. Proletaarne kirjandus ei wõi olla triiphoonetaime sarnaselt kaswatatud lilleke, ei wõi olla ka ühe kitsa ringkonna kirjandus, waid ta peab olema wõitlew proletariaadi kirjandus, kes oma järel miljonisi talunikka ja töölisi wiib, kes wana kapitalistlik ühiskonda ümber looma on kutsutud.

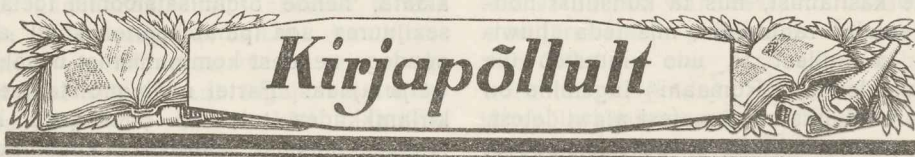
„See määrab üldiselt ja terwelt ka kindlaks arwustuse ülesanded, kui ühe mõjuwama kaswatustöö sõjariista, mida partei tarwitab. Mitte minutikski ei anna me käest kommunismi seisukohte, mitte karwawäärki ei tagane me proletaarsest ideoloogiast. Kommunistiline arwustus peab halastamata wõitlema kontrrewolutsionilikkuse wastu kirjanduses, paljaks koorides tähistewahetajate wabameelsust jne, kuid samal ajal peab kommunistiline arwustus üles näitama suurt taktitunnet, ettewaatust, kannatlikkust nende kirjandusliste kihtide wastu, kes ühes proletariaadiga woiwad minna ja lähewadki. Marksistiline arwustus peab kõrwale jätma käskiwa tooni. Ainult sel juhtumisel on arwustusel sügaw kaswatusline tähtsus, siis tugineb ta oma ideelisele üleolekule. Marksistiline arwustus peab otsustawalt kõrwale

heitma igasuguse sihiliku, poolkirjaoskamata ja ennast täisolewa kom-upsakuse.“

Nii waatab partei marksistlise arwustuse peale, sellele sügawat kaswatuslist tähtsust andes. Meil on mõni üksik arwustus ilmunud, ja 99% pole nendes partei poolt üles seatud nõudmisi tähele pandud. Tähendab, et ka kirjanduse arwustuses seisab kündmata põld meie ees, põld, kus hea harimise ja puhastamise tagajärjel wõiks proletaarne kirjandus ja kunst kaswada.

Siin on tööd arenenud lugejale ja kirjanikule. Ja kui me nagu kord ja

kohus kirjanduseküsümuse juure asume, kui me kõrwale heidame kom-upsakuse, kergemeelse, poolpõlgliku seisukoha kõige wastu, mis meil mitte „täitsa proletaarse“ wärwiga ei ilmu, siis muudame oma kirjanduslise ajakirja huwitawaks, kaswatame lugejat ja loome omale ka kirjanduse. Siis jääwad igawad artiklid wanast arhiivist tarwitamata, nad leiwad aset mujal (? Toim.) ja selle asemel tulewad uued, täis keewat elujõudu, mis hulkasi liikuma panewad. Ainult käed külge, siis liigub wanker. Nurisemisega teda paigast ei saa. O. R.

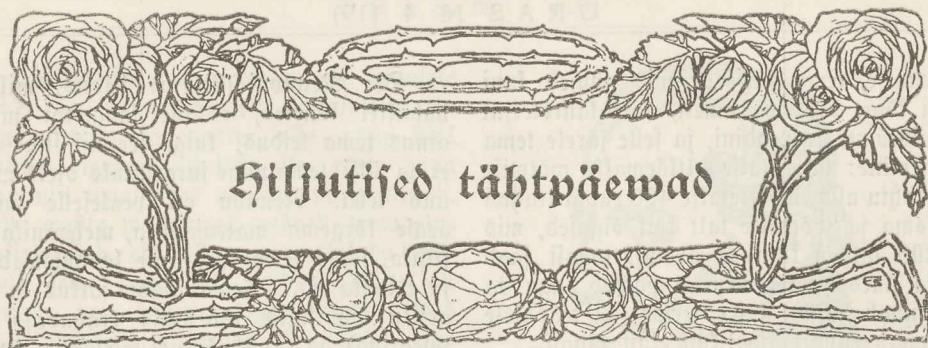

Н. Н. Понне и Г. А. Старцев, Финно-угорские народы. Очерк. (N. N. Poppe ja G. A. Startsew, Soome-Ugri rahwad. Ülewaade 12 pildiga. Soome-Ugri rahwaste kultuura uuriija seltsi wäljaanne, Leeningraadis, 1927, 47 lk 12°, 2500 eks., hind 45 kop.)

Kenaste wälja antud raamatukene, annab kõige algelisemaid teateid Soome-Ugri rahwaste üle, puudutab nende rahwaste tekkimise-loo ja arenemise üle olewaid arwamisi teaduses ja kirjeldab õige lühidalt tähtsamaid Soome-Ugri rahwaid — soomlasi, karjalasi, olonetslasi, wepsisi, ingerlasi, wodjalasi, eestlasi, liiwlasi, laplasi, mordwalasi, marilasi (tsheremissisi), komilasi (sürjäänlasi), udmurtlasi (wotjakid), permlasi, ungarlasi, mansilasi (woguulasi), asjahlasi ja kandahjahlasi (ostjakkisi). Iga rahwa kohta tuuakse uuemad arwustikuteated, mis kõiki elualasid, majanduslist kui ka hariduslist, puudutawad. Pike-mates peatükkides kirjeldatakse Soome-Ugri rahwaste laialilagunemise käiku ja kirjanduse ja hariduse seisukorda praegusel ajal ja lisatakse iga rahwa kohta üks üleswõte rahwuslises ülikonnas wõi olukorras. Lõpus seletatakse Soome-Ugri rahwaste uurimise tähtsust praegusel ajal, pealemuu ka Wene rahwa kultuurast arusaamiseks, mille üle omal ajal M. Weske kirjutas, ja antakse tähtsama kirjanduse nimekiri.

Niisuguse raamatu wajadus ei ärata kahtlust, kui meele tuletada, missugust lori endised operaamatud nende „muulaste“ üle ette tõiwad ja mis nüüdgi teinekord operaamatutesse libisewad. Kui wähe meie neid rahwaid tunneme ja tundsime, näitab pealemuu see, et meie nende õigeid nimetusigi ei tunnud ja tihti neid sõimunimedega kutsusime. See raamatuke oleks esimiseks sammuks selle olukorra muutmiseks ja peaks ta wähemalt igal kooliõpetajal käepärast olema, olewate geograhwia-õperaamatute täiendamiseks wõi parandamiseks. Ei tee selleks takistust ka need wääratused, mis temas ette tulewad, näit. Eesti rahwariietes üleswõtte juures tähendamata jätmine, et neid riideid nüüd enam ei kanta. Raamatu wäljaandja seltsil on kawatsus selle raamatu järele terwet seeriat raamatuid wälja anda, milles igale rahwale oma raamat oleks pühendatud, kus siis juba täielikumaid teateid wõib anda. Esialgseks tutwustamiseks oleks aga see wäikeraamat. Tellida wõib seda ka „Külwaja“ raamatuladu kaudu.

J. D.

Hiljutised tähtpäevad

I

Teaduslise ilmawaate ija

fr. Bacon

Inglismaa suurema mõtleja, teaduslise mõtlemiisi uuendaja ja teaduse kuld-ajajärgu ettevalmistaja Francis Baconi (Beečni) surmast sai m. a. 9. aprillil 300 aastat.

Teaduse ajaloolased nimetavad teda ühel häälel katselise teaduse apostlikis ja meieaegse positiivse teaduslik-filosoofialise ilmawaate põhjendajaks.

Dma põhitöös, mis „*Novum organon*“ (Uus organon) nime kannab ja mis pidi Greeka mõttetarga Aristotelese teadusteooria „*Organoni*“ asemele astuma, kuulutab Bacon pealemuu, et „teadmine on jõud“, teadmiste omandamise tee on teadus ja katseline meetod; looduse üle walitseb see, kel teadmised on.

Et teadmised teaduslikud oleks, tuleb „loodusest ära kirjutada ilma midagi juure lisamata ehk wähendamata. Selleks tuleb lahti üelda kõigist arwamistest, mis asjade eneste peal ei põhjene“. Neid arwamisi kutsub Bacon ebajumalateks.

Katsed ja waatlemised on looduse alus. „Peab mõistma loodusele küsimusi ette

panna. Loodus on Proteus, kes ainult siis wastab, kui teda wastama sunnitakse. Selleks sundimise abinõuks on induktioon“ (üksikute katsete ja waatlemiste juurest üldiste seaduste juure minel).

Bacon kuulutab waimustatult kuld-ajajärku, mis teaduste arenemine toob. Tulewikulma kujutab ta oma mõtteleenuslises „Atlantises“.

Mitte wähem ei ole Baconi tähendus selles, et ta ajal, mil terve ilm usumeeste waeluste kära täis oli, mitte usuteadust ilmawaate ja teaduste aluseks ei pidanud, waid fiisikat. Selle aja kohta oli see enam kui julge mõte.

Tema sai aru, et wana kultuuraraste waste filosoofid oma sõnamänguga XVI ja XVII aastajaja inimest rahuldada ei suuda, et reaalsete teaduste — looduseseaduste tundmise — tarbe tõusnud on, et elu teist lehekülge algab, ja ta pidas enda kohuseks sellele murrakule kehtajast uude aega kõigest jõust kaasa mõjuda, algamale uuele ajale uut loogikat ja uut filosoofiat luua. Seda ta tegi oma Uues organonis ja tegi hästi. Baconi töö peale tuetasid entifikopidistid ja materialistid Diderot (Didroo) ja D'Alembert (Dalambäär) Prantsusmaal, katsesilosoofid Hobbes (Hobs), Locke, Mill ja Spencer (Spensser) Inglismaal, kaswatuseteaduse uuendaja Komensky Böömimaal, Kant Saksamaal. Esimise Wene akadeemiku Lomonoskowi õpetus on niiwõrra sarnane Baconi õpetusele, et raske on siin Baconi mõjumise mõttest mööda saada.

300 aasta kaugusest Baconi elu peale waadates paistab kõik temas imelik: tema 16-andeline teadusliste tööde koogu, tema lihtne suagu (ta oli nooreseas nii waene, et wäikest mõlga ei jõudnud tasuda ja wangi sattus), tema keew ühistondline tegewus, tema pärastpoolne rahaloopimine, mis peatama ei jäänud selle ees, et rooma-aegset Berulami linnakest endisel kujul üles ehitada, millest teda Berulami Baconiks

kutfutakse, tema karjeer, mis tõuseb kuni riigi kõige kõrgema ameti, lord-kantslerini ja viscomti aukraadini, ja selle järele tema langemine: ta antakse altkäemaksu võtmise eest kohju alla, mõistetakse 400 rubla trahvi maksma ja võetakse talt kõik õigused, mis ta küll hiljem kuninga armust tagasi saab ja ta uueste parlamentigi pääseb, aga ta pühendab nüüd juba terve jõu teadusele ja hoiab ennast avalikust elust tagasi.

Misuguse hooga ta peale selle keerulise elu teaduslikult tööd tegema hakkab, näitab tema surmalugu. Kuninga ihuarstiga tõllas sõites tuleb talle mõte pähe, et lumi looma mädanemise eest kaitsema peaks. Hoolimata oma terwisest astub ta lohe tõllast välja, ostab tapetud kana ja täidab selle lumega. Selle juures külmatab ta enda nii ära, et koju ei jõua sõita, vaid lähemas majas ulualust otsib. Siin kirjutab ta oma mõtted paberile ja nädal aega hiljem võib ta juba kangenenuid sõrmedega paberile juure lisada sõnad, mis tema viimane kiri oli: „Katse kanaga õnnestas täielikult“ . . .

II

Ilmalautuse seaduseandja

Isaac Newton

Katsejada aastat tagasi — 31. märtsil 1727 — lõpetas oma maapealse pifa elu inimene, kelle hauakivisise on järgmised sõnad raiutud:

Siin hingab Isaac Newton,
kes ennenägemata waimujõuga
ja matemaatika wõimuga
esimisenä ära seletas
planeetide liikumised, sabatähtede teed,
ookeanide tõufud ja mõõnad . . .

See Newtoni (Njutn) leidus, millest hauakiri kõneleb, ei ole kaugeltki mitte ainus tema leidus, kuigi see nii suur on, et ta üksi tema nime surematuks oleks võinud teha. Newton on pealeselle meie-aegade kõrgema matemaatika, mehaanika ja füüsika, seega terve praeguse loodus-teaduse ja tehnika isa. Tema jõudu jätkus ka tegeeliku tehnikalise töö jaoks (rahapaja direktorina) ja „pühakirja“ seletamise peale (Smutamise-raamatu seletus); ka võtnud ta poliitilisest elust parlamendisaadikuna osa, kuigi ta seal, nagu anekdoot teab jutustada, ainukesel korra üles olla astunud, nimelt ettepanekuga: Olge head, pange aten finni!

Hauakivi panijad pidasid Newtoni leidustest kõige tähtsamaks raskusetungi- või gravitatsiooni-seaduse ülesleidmist ja see waade on harilik. Sellejuures eeskitahe harilikult, kui arwatakse et Newton raskusetunni nähtuse enese üles leidis. Et taewatehad oma liikumise keskkohta poole tungiwad, et jõud olemas on, mis asju maa peal langema sunnib, see idee oli enne Newtoni juba olemas. Need jõud ei ole Newtoni ülesleidus, vaid tema leidus seisab selles, et ta näitas: jõud, mis taewatehasid, liikuma paneb ja jõud, mis keha langema sunnib, ei ole muud kui inimese iqawente-wana tutaw — raskus. Nii-suures iqaweste-tuttawas asjas uut leida, näha seda, mida ükski enne ei märganud, olguqi et need nähtused kõikide ilma ees iqawäem seisowad, selle iqawewafema nähtuse abil kõiki teisi nähtusi ära seletada mõista — selles seisabqi Newtoni aeeniuse suurus.¹ Newtonist peale õpetab meie teadus, et raskus on üks eriline nähtus sellest üleüldisest loodusnähtusest, et kehad teineteist külalae tõmbowad. Terve mehaanika, füüsika, täheteadus ja palju teisi teadusi ei ole muud kui nende seaduste otsimine, kuidas see külalae tõmbamine sünnib. Newton andis põhireegli lihtsama juhtumise jaoks, reegli, mis praeguse aja teaduse täpsuse riirides alati ja iqalwopol tõendust on leidnud. Kolme ja enama keha külalae tõmbamise nähtus Newtoni seaduse järele nõuab niisugust kõrget matemaatikat, mida meil meel olemas ei ole, ja selles matemaatika jõuetuses seisabqi praeguse taewateaduse arenemise peataksistus.

¹ Et teaduslik tööd just selles seisabqi, waata raamatulehes: N. Depman, Kuidas teadus töötab. „Külwaja“, 1927.

Kuidas Newton oma suurele leidusele tuli? Ta ise vastas selle küsimuse peale: Ma mõtlesin sagedaste selle asja üle! Tuttaw on aga jutt selle üle, et ta õuna langemist waadeldes uue idee peale tulinud. Selle wasta waadlewad mõned tema elu-lookirjutajad, ehk küll terwe aastafada reisi-jatele seda õunapuud näidati, mille all Newton oma leiduse olewat teinud. Kas see nii on wõi mitte, ei ole tähtis, aga õige on see, et õuna langemise nähtuse üle järele mõeldes gravitatsiooni-mõiste juure wõib tulla. Newton rehtendab wälja, kuidas kuu maakera pinnal langeks ja kuidas maapealne asi kuu kaugusel langeks, ja ta leiab arwud, mis waatlemistega kokku käiwad. Siit järeldabgi ta, et need nähtused ühtelaadi on. Ja selle järele saawad arusaadawateks wast enne seda ülesleitud Kepleri taewakehade liikumise seadused, mere tõusude ja mõõnade nähtus, saab wõimalikuks taewakehasid kaaluda.

200 aastat on Newtoni seadused terwe looduseteaduse ja tema peale tugeneva tehnika aluseks olnud. Alles meieräiwiil annab M. Einsteini relatiivsuse-õpetus esimised täiendused Newtoni seletustele. Need on ainult täiendused ja mitte Newtoni õpetuse ümberlõikamine, nagu mõnikord aialehemehed kirjutawad, täiendused, mida Newtoni ajal waja ei olnud, sest temaaegsele waatlemiste täpsusele oli tema põhiseadustest täieste küllalt. Ainult meiepäiwiil, kus sekundi sajandikude ja tuhandikudega rehtendatakse, kus walguse kiirus (300 000 km sekundis) tarwitusele wõetakse, nõuab Newtoni mehaanika täiendusi, ja nende andmises seisabgi Einsteini relatiivsuse-teooria.

III

Newtoni töö wääriline jatkaja

Pierre Laplace

Pierre Simon Laplace (lue Laplaks), sündinud Prantsuse taluniku pojana, suri saja aasta eest 5. märtil märtilina, mis seisusekraadi ta oma teadusliste tööde eest sai, on üks tähtsamatest täpse looduse-teaduse ja matemaatika edasiandjatest peale Newtoni. Tema tähtsam ja laiemalt tuntud töö on päikesesüsteemi tekkimise seletus. Newtoni mehaanika abil, mis tihti Kant-Laplace nime kannab, kuna Saksa mõttetarf Kant nooresseas warem neidjama mõtteid awaldas, mis olid aga ainult ideed ilma

tarwiliku matemaatikaliku põhjenduse ja mis alles hiljem, kui Kant teistel aladel ilmatuuluse oli omandanud, tolmu alt üles otsiti. Selle teooria matemaatiline põhjendamine on täieste Laplace töö; ta oli talle Kanti noorepõlwe kiri täieste tundmata.

Selle teooria järele tekkis meie päikesesüsteem suure udukoogu jahenemise ja tiirlemise teel Newtoni mehaanika põhjal, ilma igasuguste jumalate osawõtnuta. Kana aega oli see ainukene materialistiline teooria maailma tekkimise üle. Wiimastel aastatel on tekkinud teooriad, mis wõtawad osalt Laplace ideed ja täiendawad neid uute tähelepanekutega, mil teel praegused mood-sad teooriad on loodud, mis ometi Laplace põhimõtete peale tuetawad.

Mitte wäikese tähendusega ei ole Laplace teooria ilmamaate arenemise loos. Näägatakse et Napoleon keisrina Laplaccelt olla küsinud, mis suguse osa ta oma taewasüsteemis jumalale annab. Laplace wastanud, et ta seda hipooteesi üleüldse ei tarwita. Seda pole suutnud Napoleon Laplarele andeks anda ja kui lord talt küsiti, mis ta Laplace kohta arwab, wastanud: "See on suur meister ilmlõpmata wäikeste¹ jauts."

See oli ju küll tösi, et Laplace esimise järqu meister oli ilmlõpmata wäikeste wallas (fõrgemas matemaatikas), kus ta nimi esimise järqu suuruste hulgaas seisab, aga ta ei olnud meister mitte ainult selles wallas. Tema taewa-mehaanika on töö, mida tänini ülikoolides ette kantakse. Na just nagu wastandiks ilmlõpmata wäikestele jättis Laplace kõige sügawamad jäljed

¹ Ilmlõpmata wäikeste arwamine — kõrgem matemaatika.

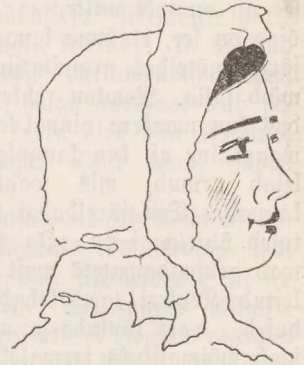
ilmalõpmata suurte armude õpetuses, mis oma praktilises osas tõenäolisuse-teooria nime kannab. Tema raamat selle mate-
maatika ala üle on niisama tänapäevani uurimisaineiks, ja selle ala tegelik tarvi-
tamine hakkab Laplacest.

Laplace ei hoidnud tegelikult elust kõrvale, vaid võttis sellest kõige hooasa-

malt osa, oli koguni sifeministrikägi, nagu näidata tahtes, et ta mitte ilmalõpmata väikeste jauts üksi kõlbulik ei ole. Niisama on tuttav tema osavõtt meetrimõ-
tude loomisest.¹

J. D.

¹ Vaata „Tõõrahva tähtsamat 1921“ (on veel „Külvajalt“ saada).

Näitekunst meie õpeasutustes

Lääne vähemusrahaste kommunistilise ülikooli Leeningraadi osakonna klubi juures töötavad mitmesugused kunstiringid, nimelt: orkester, laulukoor, kujutuskunstiring, näitering jt. Juba oma ettevalmistuse juures töötavad nimetatud ringid revolutsiooniliste organisatsioonide tuetuseks. Selle aasta 7. mail korraldas ülikooli „Mopr'i“ ring Kingissepa haridusemajas punase abi tuetuseks klubi kunstiringide osavõtmisel piduõhtu. Muuseas kandis näitering *Molière* naljamängu „Wasta tahtmist arstiks“ Wene keeles ette. Kui ettekannet muidu kordaläinuks võib nimetada, siis tegi takistust Wene keel, millepoolest meie õpilased, nii eestlased kui ka soomlased nõrgad on. Ettekanne andis

tunnistust huwist töö wasta ja võib julgeste ütelda, et kui niisuguse huwiga ühesmeeles edasi töötatakse, jõuab kommunistiline ülikool oma õpilastele tõeste anda võimaluse nii nõuga kui ka kaastegewusega kunstipõllu'gi töötada.
Ork

Siin juures G. ja K. joo-
nistused nimetatud ettekand-
dest — ülewal pahemalt
paremale poole: arst Sga-
narelle — Lapsshin (näite-
juht), Lucinde — L. Saag,
Jacqueline (amm) — M. Pau.
Keskelt: Martine—Esberg,
Géronte — Orgusaar. All:
Léandre — Kelus, Lucas —
Urb.

TAIMERIIGI HIIGLASED JA HÄRJAPÖLWLAISED

Prohweessor A. W. TSINGER

Eessõnast raamatule „Lõbus taimeteadus“¹

... Minu isa oli matemaatikaprohweessor. Terwe oma nooreea elas ta Moskwas, eemal elawast loodusest. Ainult 35-dast eluaastast peale hakkas ta suwekuusid korralikult maal, metsade ja niitude keskel mõõda saatma. Esiotsa oli taimeriiik talle täieste wõõras ja jättis teda külmaks; tema enese sõnade järele wõits ta sel ajal waewalt rukkii ja kaera wahel wahet teha. Kuid wähehaawal sai temast nii suur taimeteaduse armastaja, et ta aasta 15 pärast osaw ja kõikide eriteadlaste poolt tunnustatud taimeriiigitundja oli, kellele Tartu ülikool taimeteaduse-doktorikraadi andis (doktorikraad selles wõi teises teaduses, peale arstiteaduse, kus doktorikraadil teine, palju wähem tähendus oli, tähendas et kraadi saaja oma teadusewallas mitte ainult asjatundja pole, waid ise ka teadust edasi on arendanud). Minu teada on see ainus lugu, et üks inimene ühel ajal taimeteaduse-doktor ja puhta matemaatika doktor on.

Mis andis minu isale esimese tõuke oma huwi matemaatika wormlite ja puhta geometria ehituste pealt taimede kuu ja elu peale laiendamiseks? Tema enese seletuse järele annud selle tõuke talle ühised jalutuskäigud selleaegse Moskwa taimeteaduseprohweessori Kaufmanniga, kelle sulest sel ajal kuulus taimede liigitamise käsiraamat „Moskwa flora“ ilmus. „Kui ma waatlesin, kuidas Kaufmann taimed korjab ja uurib“, seletas isa, „kui ma tema jutustusi kuulsin, läksid mul nagu silmad lahti: metsa- ja rohutaimed, muld ja tema kate awanesid minu silma ees täieste uues walguses, täidetud kõige sügawama huwitusega.“

See Kaufmanni omadus huwitust asja wasta äratada mõjus ka tema „Moskwa flora“ wäikese wihu kaudu. Minu isa ütles selle raamatu arwustuses, mis alles pärast Kaufmanni surma ilmus, et see raamat teatawas mõttes hädaohtlik raamat on, kuna ta tihti lugejat enam kaasa meeltab kui see ise tahaksgi. Samasuguse otsuse ja kõwendatud kujulgi wõiks anda ka Majewski „Kesk-Wenemaa flora“ kohta, mis nüüd juba ammu wananenud Kaufmanni raamatut täiendatud ja süwendatud väljaanne on. Ja peale nende raamatute on Wene kirjanduses veel nii mõnigi raamat, mis wõib asjaarmastajat taimeteaduse huwidesse tõmmata. Kuigi Wene sellekohane kirjandus Lääne-Eroopa omaga wõrreldes kehaw on, kuid selle eest on meil niisugune imestamisewääriliselt sügaw ja ilusakeeleline raamat, nagu K. A. Timirjasewi „Taimede elu“, millega tõsiselt uhkustada wõime.

Terweks eluajaks taimeteaduse armastajaks saades mõistis minu isa ka teisi kaasa tõmmata. Peale paljude teiste tema austajate ja järelkäijate wõib nimetada praegust taimeteaduse-akadeemikut S. G. Nawasshini, ühte suuremat taimeteadlast terwes ilmas, kes noores-

eas inseneerielukutse wasta ennast walmistas ja ainult matemaatikaprohweessori W. J. Tsingeri mõju all taimeteaduse wasta huwitust hakkas tundma (nõnda seletab S. G. Nawasshin ise). Loomulik on et huwitus taimeriiigi wasta meie perekonnas moodis oli. Minu wanem wend Nikolai ja mina käisime harilikult isaga tema taimedeotsimise-reisidel kaasas. Meie olime talle kasulikkudeks kaaslasteks: olles pika kaswuga ja õige lühikese nägemisega tarwitas ta meid saagiotsimiseks, nagu jahikoeri jahil. Wend oli minust wanem, eaglasem ja enam mõtetes kui mina. Tema jättis tihti kahe silma wahel huwitawad taimed, mis minu lapsesilmad tähele panid; kuid selle eest omandas ta neist jalutuskäikudest, neist esimestest looduselootundidest wabas õhus palju enam kui mina. Temast sai hiljem tõsine taimeteadlane, kelle tööd kõrges hinnas seisawad niihästi kodu- kui wäljamaa eriteadlaste silmas. Mõnest neist ütlen paar sõna parajal kohal.

Mis minusse puudub, siis oli minu waherkord taimedega sel ajal päris poisikesekohane. Minu ihaldus oli midagi iseäralist, ennenägemat leida. Ma uskusin lapselikult et see peasi ongi. Taimeriiigi nähtustest tõmbasid mind kaasa kõige enam niisugused, nagu liikuwad õietolmukarbid, balsamiini „Ära-puudu-mind“ lõhkewad terakarbid, orhideede tolmukad, mis seene moodi putuka nina külge jääwad jne jne; sügawamalt asjasse tungida ei tunnud ma sel ajal tahtmist ja peaasi: ma jäin külmaks tuhanda teise nähtuse wasta, mis küll wähem silmatorkawad on, aga tihti palju õpetlikumad oma üksikasjus; ja niisugused nähtusi leiab tähelepanelik waatleja igal sammul. Poisijõmpsikana wõisn ma üle saja taime teaduslikku ladinakeelset nime nimetada, kuid taimeriiigi-süsteemi üle ei olnud mul kuigi selget piilt. Juba 15-aastane poiss olles sain isalt korra ülesande wäikese taimekogu liikide järele panna. Ma tegin selle juures niisugusid wigasid, mis sugugi paremad ei ole piibli omadest, kus nahkhiir lindude hulka asetatakse. Alles hiljem õppisin aru saama, et taime ladinakeelse nime määramine veel ei tähenda taimele tema koha määramist üldises taimesissteemis, et asi mitte nimes ei seis, waid selle äramääramises, kui lähedane sugulus waadeldawal taimel teiste liikidega on.

Taimeteadlast minust ei saanud, aga lapsepõlwes istutatud huwitust taimeriiigi wasta jäi järele ja sai tuetust pärastistest sagedatest kokkupuutumistest paljude taimeteaduse-tege-

¹ Александр Цингер. Занимательная ботаника. Пестрые беседы любителя. С 80 рисунками. Изд-во „ВРЕМЯ“, Ленинград (Троицкая 4, кв. 3), 1927. 162 lk 80, hind 1 rbl 50 kop.

lastega. Wabadel pilkudel taimi korjata, nende liigitamise-juhatuses sorida, meie ja lõunamaa taimeriigi imeloomade üle lugeda, asjatundja eriteadlase seletust kuulata — kõik see oli mulle lõbuasjaks terve eluaeg; ja mida wane-maks ma sain, seda enam hakkasin ma aru saama J. J. Rousseau (Russoo) sõnadest: „Tant que j'hérborise, je ne suis pas malheureux (niikaua kui ma taimed korraldan, ei ole ma mitte õnnetu).“

Kui ma wiimaks haigena ja töövõimetuna esimest korda Lõuna-Krimmi toredasse loodusesse sattusin, oli sealne taimeriik mulle elawaks troosti- ja rõõmuallikaks. Sägawa tänuga ja armastusega tuletan ma järgnewaid piltisi maalides meele sealseid taimeteadlasi Albrechti ja Stankowi, kes minuga oma laialdasi teadmisi jagasid, minu wiimasteks taimeteaduseõpetajateks olid ja mind oma piirita armastusega looduse wasta kaasa tõmbasid.

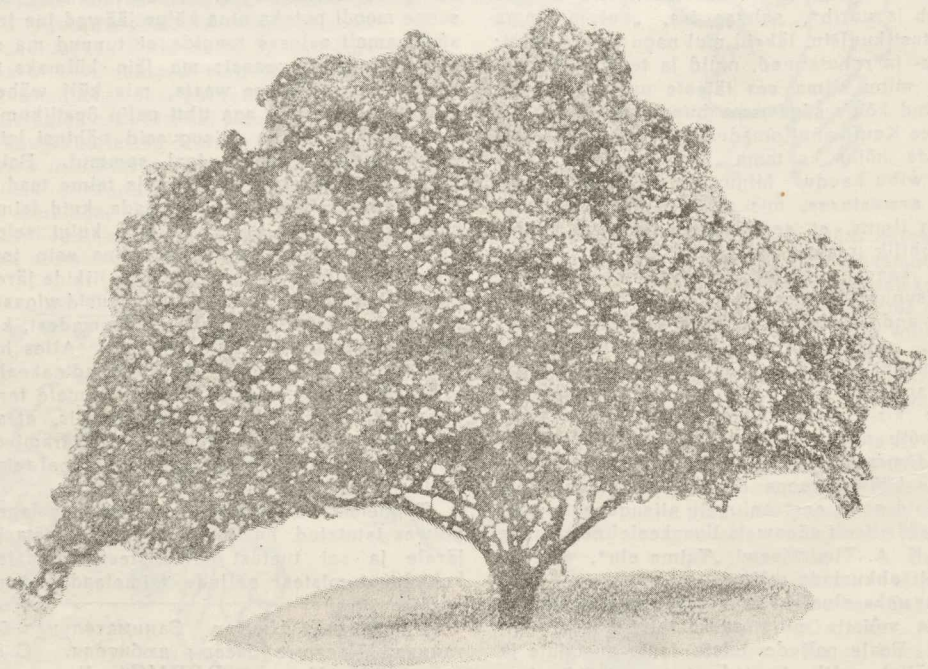
Kes terasemalt puu- ja rohutaimede elu armastab ja mõistab waadelda, sellele awab niihästi mets ja aas kui ka botaanika-aed oma triiphoonetega ehk kõige lihtsam lillekimp ja kõige vähem „külw“ lillepotis, mida igaüks oma aknal wõib korraldada, piirita wäljawaated, mis karske ja tõsise pilgu targa looduse elu peale annab ja sügawat waimlist ja ilumaitset rahuldawat lõbu pakub.

Alamal pakutawad lihtsad asjaarmastaja kõned, „milles ei ole kawalust“ ega püiet tarka nägu teha, on katkendid kirjutaja enese waatlemistest ja meelejäänud tükid luetust ja kuul-dust, mis kirjutaja arwamise järele lugejale huwitust wõiksid pakkuda. Kas pakuwad nad

sulle, lugeja, tõeste huwitust? Arwan et kui sul endal elawat huwitunnet roheline looduse-riigi wasta ei ole, siis ka seegi raamatukene seda huwitunnet luua ei suuda. Kui sa aga kewadel pakatawate pungade üle rõõmu tunned, kui sulle headmeelt sünnitawad esimised kewade-õied ja omaistutatud seemnetest esimeste idude tärkamine, kui sind taimeilma ilm-lõpmata mitmesugused imelikud wõtted wõit-luses elu eest huwitawad nagu ka üleüldse selle looduseriigi osa hääleta elu, mis ometi täis on elewust ja elutungi, siis leiad sa ehk ka selles raamatukeses mõne meeldiwa ja õpetliku lehekülje. Autor tunneb headmeelt juba sellestgi, kui tal korda läks loodusearmas-tuse tulukest sinus õhutada ehk kinnitada ja loodusetundmise sõprade ringi kui mitte suurenda-da, siis ometi kokkukuiwamise eest hoida.

Aleksander Tsinger

Tõlkija poolt olgu juure lisatud, et fiisika-prohwessor Aleksander Tsinger terve rea eeskujuliste fiisika- ja mehaanika-õperaamatute autor on. Raamatud on paljudesse keeltesse tõlgitud ja tõendawad autori suurt õpetaja-talenti. Käesolew kirjatöö, nagu autori eeskõne järelegi arwata wõib, on seda wäärilisem, et siin anderikas autor just oma kõige armsa-mate ainete üle wabalt asjaarmastaja lugejaga kõneleb. Arwustus on ühel häälel fiisikatead-lase sulest tulnud taimeteaduseraamatu üheks huwitawamaks toodeks üleüldse tunnistanud, nagu ta autori isa omal ajal üheks kõige süga-wamaks taimeteadlaseks tunnistas. J. D.

Hiiglased

„Taime elu kõige tähtsam joon on tema kasvamisetung; seda tuletab meele juba tema nimetus (растение — kasw).“

K. Timirjasew

I

Hiigla-puud ja nende seemned

Kõige pikema inimese kasw on $2\frac{3}{4}$ meetrit. Kõige suurema Afrika elewandi kõrgus on 5 meetrit. Kõige suurema meieaegse looma — triibulise walaskala pikkus on 30 meetri ümber. Kui weel mõne meetri juure lisame, siis saame kõige suurema endise aja eluka kaswu, nende loomade oma, kelle kiwinenud kondikawasid ja kehaosasid maa seest wahetewahel leiame; ümar-gutes arwudes wõime sedawiisi looma kaswu äärmiseks piiriks — rekordiks — 40 meetrit pidada. Niisugused hiiglased elasid kunagi meie planeedil. Taimeriigi hiiglased lõowad selle rekord-kaswu mitmekordselt üle.

Kõige suurema puu kasw ulatab üle 150 meetri (see on Moskwa kõrgema raadio-antenni kõrgus ehk pool Eiffeli torni kõrgusest Pariisis). Need hiigla-puud on kõige kõrgemad puud, aga nad ei ole kaugeltgi weel mitte kõige pikemad taimeriigi esitajad. Aga peatame kõigepealt puude juures.

Praegu kaswawatest puudest on kõige kõrgemad Austraalia eükaliptused. Kõige kõrgem eükaliptus, mis täpselt ära sai mõedetud, oli 155 meetrit kõrge. Teisel kohal asub Kalifornia „mammuti-puu“, mida taimeteadlased sekwoiaks nime-tawad. Kõige kõrgemad sekwoiad on ainult neli-wiis meetrit kõrgematest eükaliptidest (eükaliptustest) madalamad.

Ei ole ülearune nende puu-hiiglaste seemneid teine-teisega ja teiste taimede seemnetega wõrrelda. Eükalipti seemned on pisitillukesed terawate kantide ja nukkadega kübemekesed, mille äärmine pikkus mitte millimeetrit ei ulata. Ometi on iga niisugune terakene seeme, see on: temas asub hiiglase-eükalipti embrioon esimiste lehekeste ja juurte idudega. Igas niisuguses seemnerakeses peitub wõimalus hiigla-taimeks areneda ja omakorda miljonid

seemneid ja nende kaudu miljonid miljonisi enesesarnaseid luua. See paistab imena, aga kui praeguse aja taimefisioloogiat tundma õpid, siis ei paista imena mitte kaswamise nähtus iseenesest, waid need imelikud tagajärjed, mis teaduslikud uurimised sel alal kätte on saanud ja mis nii sügawale taime toitmise ja arenemise nähtuste saladustesse on mõistnud tungida.

„Mammutipuu“ (sekwoia) seemned on ka siis eükaliptiseemnetest hästi suuremad, kui neilt tiiwad ära murda. Ei ole ka tarwis imestada selle üle, et wähem hiiglane suuremast seemnest wälja kaswab; üleüldse ei ole taime kasw ja seemne suurus mitte milgi moel teineteisega siutud. Meie hari-likud pähkklad on eükaliptiseemne kõrwal hiiglased, ometi on sarapuu pões-taim, mille warrest paremal juhtumisel kepi wõi õngewibu wõib lõigata, eükaliptiseemne terakesest aga, mida palja silmaga waewalt näha wõib, kaswab kõige kõrgem mastimets.

II

Eükaliptused

Nüüd lubage, lugeja, wäikest jutu-ajamist eükaliptide üle teha. See on kõige parem jalutuskäigul. Lähme siis! Aga kuhu? Kõige kohasem oleks, muidugi, Austraaliasse eükaliptide-metsa minna. Aga seal oleksin ma paha tee-juht: ma tunnen Austraaliat ainult raamatute järele. Et elawat eükalipti näha, selleks on küllalt mõnesse triiphoonesse minna wõi tuataimede armastaja poole sisse astuda. Need eükaliptid aga, mida meile pottides kaswamas näidatakse, wõiksid meile sellest puust tema loomulikus seisukorras hoopis wale-pildi anda. Wõib ju küll lehe poti-eükalipti küllest murda, sõrmede wahel puruks õeruda ja eükaliptiõli iseloomulikkulõhna nuustutada, aga waewalt küll lepiwad triiphooneomanikud sellega, et iga waatamaskäija wäikese eükalipttpuu küllest lehe murrab. Meile kõige lähe-

maid wabas õhus kaswawaid eükaliptisi wõiksime Krimmi lõunakaldalt leida, aga ka seal lõdisewad need Austraalia päikesepaiste käes ärähellitatud lõunamaalased „külma“ käes, kaswawad wiltsawõitu ja saawad külmadel talwedel otsa, nii et ainult juur maa sees järele jääb, millest lähemal kewadel uus wõsudepuhmas tõrkab. Juba hästi edeneb eükalipt Mustamere Kaukasi kaldal, aga sealseid eükaliptisi ei ole ma näinud ega tea nende üle kuigipalju jutustada. Kuhu siis teid wiia? Lähme õige Rooma ümbrusesse jalutus-

a) Eükaliptiseeme loomulikus suuruses, b) seesama 10 korda suurendatult, c) sekwoiaseeme loomulikus suuruses, r) keskmine pähhel loomulikus suuruses.

käigule. Lähme wana Appiuse teed, neidsamu kiwiplaatisi mööda, mis kunagi Caesari leegionide raskete sammude all wabisesid. 1900 aastat wahetpidamata tarwitusel olles on need kiwid tubliste ära kulunud, nii mitu korda on „Igawene linn“ oma nägu muutnud, kuid meie silma ees awanew waade Rooma Campania peale on pea muutmattult seesama, mis ta kümned aastasajad tagasi oli. Missugune surnud kõrbe mürisewa elust keewa „Igawese linna“ külje all! Kauge maa peal ei näe silm siin pea ühtegi elumaja, sest terve see maakoht on juba aastatuhandad inimest oma sootõwe wõi malaariaga eemale peletanud. Aga siisgi märkame kaugel eelpool pildi, mida muistse Rooma päwil arwatawaste weel mitte ei olnud. Siin ja seal tee läheduses märkame kõrgete tumeroheliste puude sagaraid; see ongi meie jalutuskäigu eesmärk — eükaliptidesalud. Ja seni kui meie nende juure jõuame, lubage teile lühikest sissejuhatuse - ettelugemist eükaliptide üle pidada.

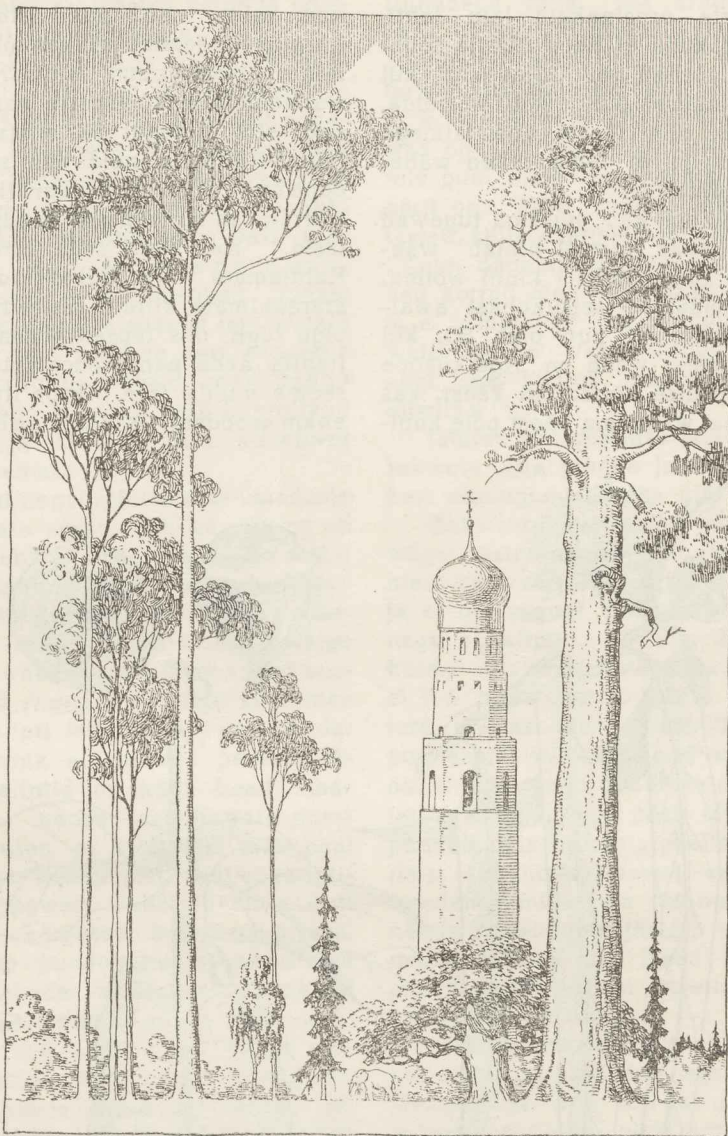
Kui teid taimeteadusline külg huwitab, siis wõin ma teile üelda et eüka-

lipt mirditaimede peresse kuulub. Eükaliptide sugus on taimeteaduse õperaamatute järele ligi 150 mitmesugust liiki. Kõik nad on Austraaliast ja selle ümberkaudsetelt saartelt pärit. Kõige kõrgem eükalipt, millest eelpool kõnelesime, on see, mida taimeteadlased *eucalyptus amigdalina* kutsuwad. Teda peetaksegi kõige suuremaks puuks ilmas, vähemalt kirjutatakse nõnda raamatutes. Hiljuti oli mul wõimalus Berliini taimeteadlase prohwessor Gräbneriga kõnelda, keda terwes ilmas suuremaks taimedetundjaks peetakse. Minu

asjaarmastaja-kohaste küsimuste peale eükaliptide üle seletas ta: „Austraalia metsad ei ole weel tarwilikult läbi uuritud. Eükalipti-liikisi on kaugelt üle 150. Minu arwates on neid üle 300, wõib olla koguni 400-gi. Nende hulgas on palju kõrgekaswuga liikisi. Wäga wõimalik et seal ka kõrgemaid leidub, kui seni möödetud

eksemplaarid olid, ja siis läheb ehk kõige kõrgema puu nimi *eukalyptus amigdalina* käest mõne teise liigi kätte.“

Teid, lugeja, ehk ei huwita mitte niipalju taimeteadusline külg kui tehnilised küsimused? Selkorral wõin ma teile jutustada, et eükaliptid taimeriiignaisjumala Flora üks kõige wäärilise maist kinkidest on. Eükalipti raske ja tihe puu on üks kõige kõwematest. Laewaehitusel on see kõige wäärilisem materjaal. Laewa katmiseks ja mastide jauks ei ole paremat ainet olemas. Waiad, telegrahwi-postid, uulitsaplaastri aine jne eükaliptipuust on kõige wastapidawamad kõigist teistest. Poleerimise korral annab mitmet seltsi eükaliptipuu väga ilusa materjaali, mille wärw on hallist ja tumedast kuni tumepunaseni kõigis toonides. Ainult tiserid ei armasta eükaliptipuid tema äärmise „raudse“ kõwaduse pärast. Eroopas on laialt tarwitusel eükalipt-wineer mahaonipuu nime all. Kui ma weel sellele juure lisan, et eükalipt mitmesuguseid parkimiseaineid annab, et mõnest eükaliptiliigist gummi saab, ka siis ei ole ma weel eükalipti kõiki tegelisi wäartusi üles lugenud. Aga meil ei ole

Eükaliptused (pahemal pool), „mammutipuu“ (paremal pool), Cheopsi piramiid, Moskwa „Iwan Suure“ kellatorn, kask, kuusk, baobab, elewant ja inimene. Kõik $\frac{1}{1000}$ suuruses.

aega nii kaua nende küsimuste juures peatada, sest meie jõuame juba selle salu juure, mis meie käigu eesmärgiks oli.

Meie ees seisavad kõrged puud, mille all väike kõrtsionnike kükitab. Puid endid võib enim weidrateks kui ilusateks nimetada. Harjumata silmale paistab nagu oleks nad haiglased, ära raasitud. Niihästi tüvi kui suuremad oksad on paljad; inetute räbalate kujul

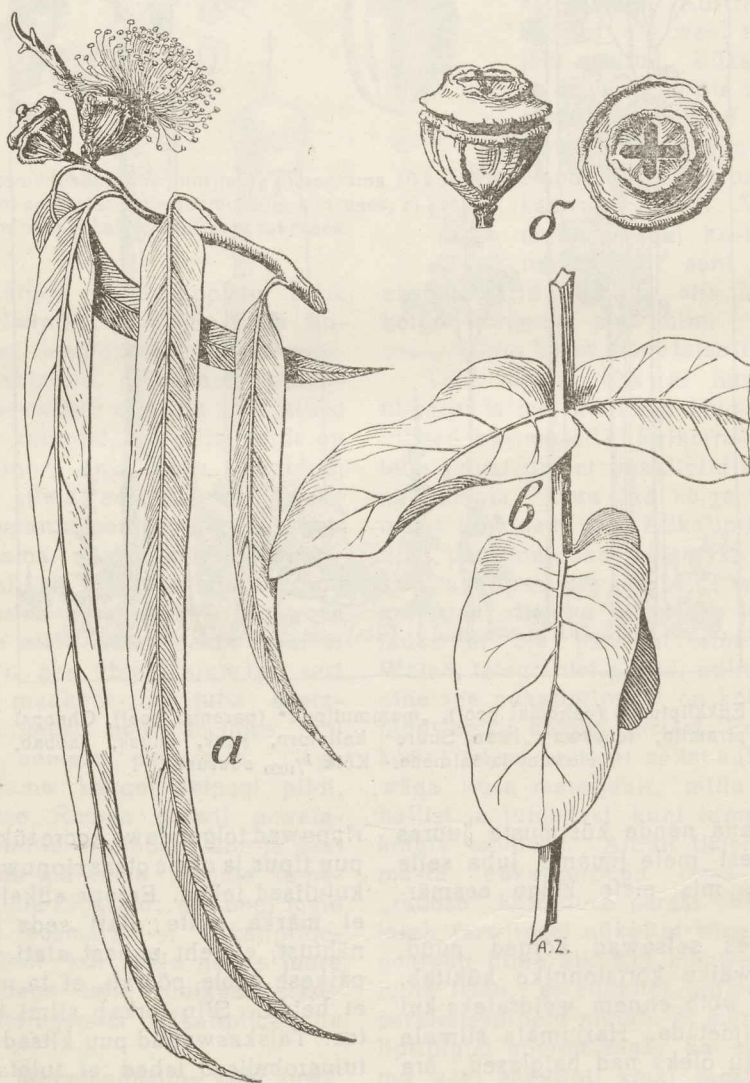
rippuvad tolgendawa koore tükid.¹ Ainult puu tipus ja okste otsas rippuvad mõgakujujulised lehed. Eroopa eükalipti juures ei märka mitte alati seda huwitawat nähtust, et leht ennast alati nii serwiti päikese poole pöörab, et ta mitte warju ei heida. Siin torkab silmi teine nähtus. Täiskaswanud puu kitsad, kõwerad, tumerohelised lehed ei tuleta põrmugi

¹ Eükalipt ajab nagu Krimmi maasikapuugi (arbutus andrachnae) iga aasta koore maha.

meele noorte õrsinakaid laiu lehti. Raske on uskuda et need ühe ja selle sama taime lehed on. Alles siis, kui mitmes wanaduses puude lehti võrrelda, märkame et siin tõeste ühe taimega tegemist on ja et tema lehed vähehaaval muutuvad.

Meie ees seiswad puud on tugewad ja kõrged; kaks inimest ulatab wawalt kätega tüwe ümber kinni wõtma. Oma põhjamaalase seisukohast awal-dame arwamist, et puu oma 80, kui mitte 100 aastat wana on. Aga küsime siiski wanapoolse kõrtsmiku käest, kas ta mitte oma wanaema käest pole kuul-

nud, millal need puud istutati. Meie imestuseks seletab jutukas sõbralik kõrtsmik: „Need puud istutasin ma oma wanema tütre sündimise aastal, nii on nad siis praegu 28 aastat wanad.“ „Siis istutasite neid ehk suurte puudena?“ „Ei. Olid harilikud piitsawarred, minu rinnast saadik ehk ulatasid.“ Kas wõib seda juttu uskuda? Kahtlemata wõib. Eükaliptid kaswawad ärarääkimata kiirelt. Selle tunnistuseks olgu lugu, mis täpselt teada on. Ühte Itaalia aeda pandi eucalyptus globulus seeme mulda (see liik on Itaalias kõige enam moodne). Kõigest seitsme aasta

Eucalyptus globulus a) oks õite ja nuppudega, mis puukanega kaetud; b) wili külle poolt ja ülewalt; b) noore puu lehed.

pärast oli puu 19 meetrit kõrge ja poolteist meetrit ümbermõdedus.

Sõnarohke itaallane tarvitab heameelega juhtumist, et väljamaalastega lobiseda. „Meil siin seisab ainult eükalipti waral hing sees, — ilma nendeta oleks ühes lastega ammu sootõwe käes otsa saanud. Olge lahke, tehke eükalipti-naps ära, kaitseb väga hästi sootõwe eest.“ „Ei, likööri pole meile waja. Andke parem oma imehead punast weini ja jutustage, mispärast teie arwate et eükalipt teid sootõwe eest kaitseb.“ „Oo! Eükaliptid toowad head õhku. Eükalipti lõhn häwitab kõik kahjulikud pisielukad ja kihutab kõik kihwtised sääsed minema!“

Eükalipti-napsi rohitsewate omaduste ja pisielukate suretamise küsimuses on kõrtsmikul ehk õigusgi, ega muidu arstid nii tihti kahjulikkude idude kautamiseks eükalipti-aineid ette kirjuta; sääskede asjus on aga lugu teisiti. Kõige hoosamad waatlejad tõendawad, et sootõwe-sääsed (*anofeles*) kõige suuremas rahus eükalipti lehtedel wõiwad istuda. Meie kõrtsmik ei pannud peaasja tähele. Eükaliptid on väga head maa-kuiwatajad; nende isetõõtawate pumpade ümbruses ei kogu tüki maa peal niiskust ega weelompisi, sest eükaliptijuured pumpawad wahetpidamata wett maa seest kõrgesse kroonisse ülesse. Weelompide puudumine ei anna aga sootõwesääskede tõukudele wõimalust areneda. Sellepärast ei ole mitte põhjendamata see asjaolu, et kõigis soojades maades eükaliptid külmatõwe wastaste puude nime all tuntud on. Neid on hakatud hoolega ja sihikindlalt istutama, ja kuigi see tegewus alles hiljuti algas, on ta niipalju inimeselusi, terwist ja tööjõudu kadumise eest hoidnud. Juba selle eest üksi teenib eükalipt meie tähelepanekut.

III

Sekwoiad

Sekwoiade üle jutujamiseks wõtku lugeja waewaks minuga seltsis Jalta

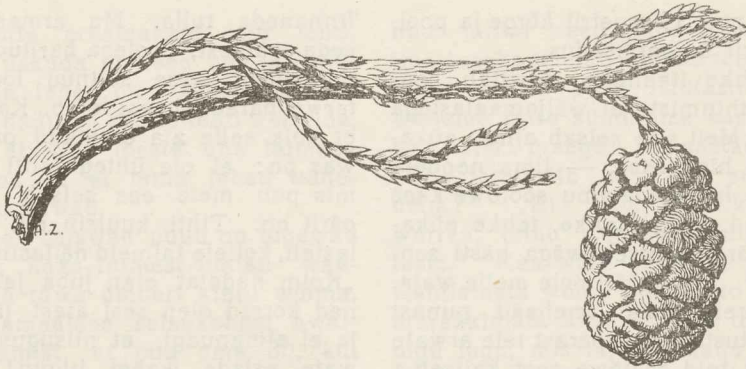
¹ Hea õhk on Itaalia keeles buon'aria; see ütetus on wastandiks halwale õhule — mal'aria'le, kust sootõwe nimi malaaria tuleb. Sõna peaks Itaalia keele järele ütlema: malaaria ja mitte „malarii“, nagu seda tehakse.

linnaaeda tulla. Ma armastan väga seda wäikest, hoolega haritud aeda, kus põhjapoolt sisse sõitnud loodusõber terve paradiisi eest leiab. Kahju ainult, et kõik selle aia elanikud passita rahwas on: ei ole ühtegi silti teadetega, mis puu meie ees seisab ja kust ta pärit on. Tihti kuulsin ma põhjamaalastelt, kellele taimed näitasin, imestust: „Kolm nädalat elan juba Jaltas, kümned korrad olen sest aiast läbi käinud ja ei aimanudgi, et niisuguste huwitawate asjade wahel liigun! See siis ongi see kuulus mammutipuu! Kui huwitaw!“

Istume siis imeilusa laiade oksadega sekwoia alla pingile ja ma algan wäikest ettelugemist tema üle.

Sekwoiad kaswawad meil Krimmis väga hästi. Oma kodumaal, Kalifornias, kaswawad nad kõrgetel mägedel ja ei ole sugugi niisugused õrnakesed, nagu eükaliptid. 15- ehk 20-kraadiline külm, mis mitte väga kaua ei kesta, ei tee neile muret. Meie ees seisab tore, juurtest ladwani rohelisega kaetud puu, aastat wiiskümmend wana. Selle ealisi ehk sugu wanemaid sekwoiasid leiate Krimmis igal pool. Mis iludusesse puudub, siis on see „roheline noorsugu“ neist tuhandaaastastest onudest palju toredam, mida ma tunnen piltide ja nende tüwelõigete järele, mis muuseumides olemas on. Need hiiglased on teisest waatekohast huwitawad; selle üle tuleb jutt alamal.

Esimine sekwoia leiti ehk küll ennem kui eükalipti-hiiglased, aga siiski wõrdlemisi hilja, alla 100 aasta tagasi. Esimised waatlejad olid nende kaswust nii jahmatanud, et neid „mammutipuuks“ ristisid. Uuele puule oli aga peale selle ka tõsist taimeteaduslist nime waja. Esimine inglasest taimeteadlane, kes uut puutõugu uuris, tahtis selle sel ajal kõige suurema puu nimetuses selleaegse Inglise kangelase kindral Wellingtoni nime kadumatuks teha (Wellington oli parajaste Napoleoni lahingus puruks lõõnud). Puule anti nimeks *wellingtonia gigantea*. Selle wasta olid ameeriklased: „Mis mood see on! Meie Ameerika puu ja talle antakse Inglise nimi, pealegi sõjaindrali oma!“ Ameerika taimetead-

Mammutipuu (*sequoia gigantea*) oks käbiga.

lased ristsid uue puu siis oma rahvuslase kangelase Washingtoni järele *washingtonia gigantea*'ks.

Pärastpoole selgis, et see kui teine nimetus ekslik oli. Uus puu oli küll uus taimeliik, aga mitte uus taime-tõug. Sellepärast jäeti antud liiginimetus „*gigantea*“ (hiiglane) talle alles (ta oli ju ka õigel kohal ega haawanud kedagi), tõunimetus tuli aga muuta ja seesama võtta, mis warem tuntud selle tõu taimedel oli. Niisugune warem tuntud uue puu sugulane oli *sequoia sempervirens* (igaweste-elaja, suuremata sekwoia). Mõõdaminnes üelda, see teine sekwoia on ainult natuke giganteast madalam, iga on tal giganteast aga pikem ja kasvab niisama hästi Krimmis. Sedawiisi juhtus siis, et mammutipuu õige passi peale teadusline nimi *sequoia gigantea* kirjutati. Sõna sekwoia on selle puu nimetus indiaanlaste keeles, aga võetud olla see nimetus jällegi ühelt indiaanlaste-pealikult. Ja sedawiisi sai kõige lõpuks puu endale ameeriklase ehk inglase nime asemel indiaanlaste-peamehe nime, kes erooplaste Ameerikasse sissetungimise wasta sõdis. See ehk on õigem ja mitte ainult taimeteaduse, waid ka sümboolilise tähenduse mõttes!

Sequoia gigantea kasvab kuni 150 meetri kõrguseks. See ei ole naljasi! Pange 10 niisugust puud üheteise otsa ja teil on mast, mis Krimmi mägede uhkusest — toredast Ai-Petri mäest hea tüki üle ulatab! Kõige suure armastajad ameeriklased on paljudel kordadel Eroopa wäljanäitustele sekwoia tüwelikeid wedanud. Ühe niisuguse lõike

peal seisis klawer, istus neli muusikameest ja weel jäi 16 tantsijate-paarile ruumi; teise tüweotsa peale mahtus maja ära, kus trükikoda „Hiiglapuu Teataja“ trükkimiseks asus. 1900. aasta Pariisi wäljanäituse jauks lõikasis ameeriklased „ilma suurema laua“ sekwoiast, aga see laud jäigi Ameerikasse, sest ükski aurulaew ei saanud teda ühes tükis Eroopasse tuua.

Sekwoia puumasse on kerge, aga wäga kõwa, mädanemisele wisalt wastapaneraja. Õhukeste laudade lõikamiseks on see esimise järgu puu. Hiiglapuu müügihind on koha peal kuni 6000 rbl. See ei käi, enesestgi mõista, nende kõige wanemate puude kohta, mil oma erilised isiklikud nimed on, nagu: „Metsade ema“, „Kolm õde“, „Siiami kaksikud“, „Lincoln“, „24 tütar“ jne.

* * *

Hiiglasekwoia eluia ülemaks piiriks peetakse kolme-nelja aastatuhandat. Igawese sekwoia iga ulatab koguni 6000 aastani! Et selle ia kestwuse üle pilti saada, wõtame selle wisa hingega taimet „keskmiseks“ iaks 2700 aastat. Meie pildil (lk 9) on see näitlikult kujutatud puu tüwest wälja lõigatud kiilu abil. Iga saja aasta kasv on joonega eraldatud, millejuures on iga aasta kaswuks üks millimeeter arwatud (pilt on 20 korda wähenatud). Tõeliselt on niisugune kasvukiirus õige wanadel puudel, noorematel on kiirus läbiwõttes kaks korda suurem, mispärast ka 2700-aastase sekwoia raadius mitte kakskümmend korda meie pildist suurem ei ole, waid nelikümmend korda.

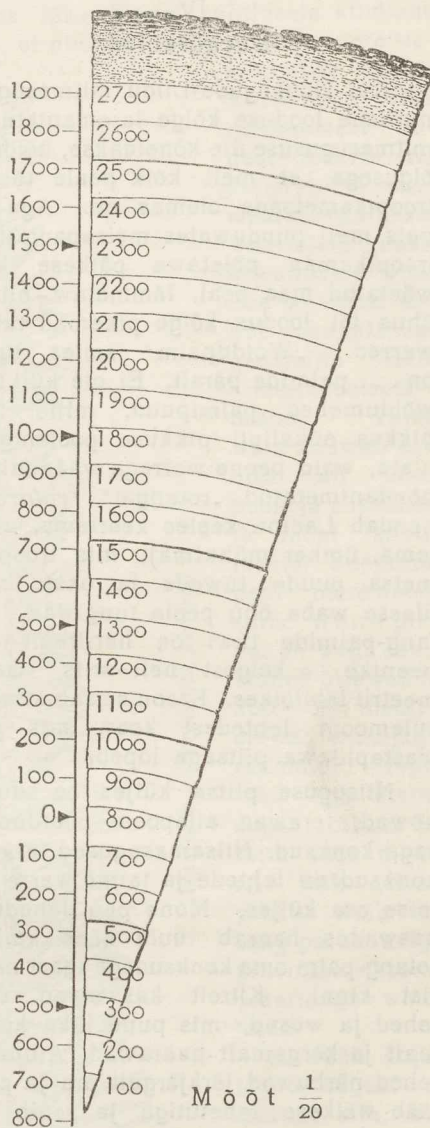
Pildi parempoolne arvude rida tähendab puu wanaduseaastaid, pahempoolne rida on ajaarvamise aastate rida, O tähendab „kristuse sündimise“ aastat, nullist madalamal arvud — aega „enne kristust“, ülemale poole kaswawad arvud — aega „pärast kristust“. Waadake neid arwusi ja jälgige meie sekwoia wanadust mitmel ajaloolisel silmapilgul.

Kui „igawese Rooma“ nurgakiwa kohale pandi, oli meie sekwoia noor, aga juba õige sihwakas puu. Ta oli juba 2000-aastane, kui Christofor Kolumbuse wanawanaisa wanawanaisa veel maa pealgi ei olnud!

Гляжу-ль на дуб уединенный,
Я мыслю: патриарх лесов
Переживет мой век забвенный,
Как пережил он век отцов! ¹

Selle kurwatoonilise salmi lõi Fushkin tamme waadeldes, mis aastat 200—300 wana oli. Mis ta meie sekwoia all oleks üelnud?! Sest selle „metsade-wanema“ ees on terwete riikide ja rahwaste eluiga üheks silmapilguks! Meie sekwoia oli juba üle 300 aasta wana, kui Hispaania alles wana Rooma kauge, poolmetsik tähtsusetas asumaa oli. Aastasajad läksid mööda. Hispaania kaswas wõimsaks eduliseks kultuuramaaks. Hispaanlased leidsid Ameerika — sekwoia kodumaa üles. „Meie riigipiirides ei lähe päike kunagi looja!“ seletasid nad uhkelt. Siis läksid veel aastasajad mööda, wägewast Hispaaniast olid ainult wiletsad raasukesed ja toredad mälestused järele jäänud, meie „keskealine“ sekwoia elab aga edasi ja loodab veel aastasadasid elada. Seda wõib juba pikaks iaks nimetada, aga taimeteadusel tuleb nii mõnigi kord tegemist teha aja-järkudega, mille kõrwal ka sekwoia iga üks silmapilk on! Kaks meieaegset sekwoia-liiki ise on midagi hispaanlaste sarnast — endise wõimsa rahwa kaks wiletsat jäänust. Praegusel ajal on sekwoia loomulikus olukorras ainult Kalifornia wäikestes osades leida, aga oli aeg, kus nende liikisi palju ja

¹ Waatan wast üksiku tamme peale ja mõtlen: metsade wanem elab minu üürikesest eluast niisama üle nagu ta isade iast üle elas.

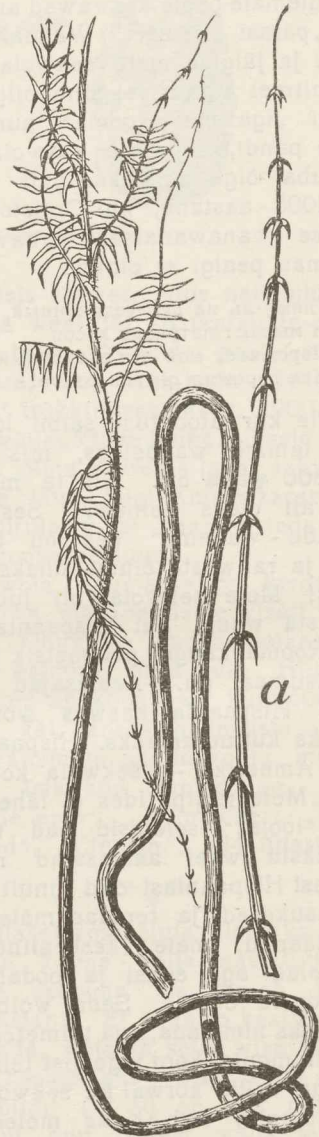
wäga mitmesuguseid oli ja neid üle terve maakera leida wõis. Kiwinenud sekwoia-jäänuseid leitakse küll Aasias, küll Eroopas, küll Gröönimaal. Sekwoiad wõisid omal ajal ka üelda: „Meie riigis ei lähe päike kunagi looja!“ Aga aastamiljonid lendasid minewikku, ja mis jäi endistest maapinna peremeestest järele? Wäike käputäis weidraid wõsusid, ja peale selle veel surnukehade wirnad, mida meie teistsorti kiwisüe, niinimetatud halli wõi pruuni kiwisüe nime all põletame!

IV Kuradiköied

Kui Nõukogude-Liidu mitmesuguste nurkade looduse kõige laiemaulatuslise mitmesugususe üle kõneldakse, üeldakse õigusega, et meil kõik peale tõeliste troopikametsade olemas on. Aga just neis meil puuduwates metsapadrikutes, troopikamaa põletawa päikese käes, wäetatud maa peal, lämmataw-niiskes õhus löi loodus kõige pikemad taime-warred. „Wõidupalm“ selles tükkis on . . . palmide päralt. Ei ole küll need wõidumehed palmipuud, mille tüwe pikkus eükalipti pikkuse poolenigi ei ulata, waid peene warrega wäänpalmid, nõndanimetatud „rotangid“ (*rotare* tähendab Ladina keeles keerlema, wäänlema, ümber mähkima), mis troopikametsa puude tüwede ja okste najal ülesse waba õhu poole tungiwad. Rotang-palmide tüwi on harilikult õige peenike — kõigest neli-wiis tsentimeetrit läbilõikes. Kroon seisab kimbust sulemoodi lehtedest koos, mis pika wastapidawa piitsaga lõpeb.

Niisuguse piitsa küljes on suured, kõwad, terawad allapoole pöördud otsaga konksud. Niisamasugused terawad konksud on lehtede ja taime warre ülemise osa küljes. Mone puu läheduses kaswades haarab tuule käes kõikuja rotang-palm oma konksudega igast naabrist kinni. Kiirelt kaswawad uued lehed ja wõsud, mis puud ikka kõrgemalt ja kõrgemalt haarawad. Alumised lehed närbuwad järkjärgult ära ja palm jääb wäikese lehetutiga ja ronib aga ikka kõrgemale ja kõrgemale. Nüüd jõudis ta wiimaks oma tue latwa, eesmärk on käes: päikese eest warjatud niiskest õhust jõudis tema lehetutt walguse kätte, kus ta wabalt palawate päikesekiirte sees supelda wõib. Selle tagajärjel on taime toitmine rikkalikum ja kasw kiireneb. Weel kõrgemale ülespoole kaswada ei ole wõimalik, sest tugi puudub. Sellepärast jääb lehtis latw paigale, aga kiirelt pikemaks kaswaja wars hakkab allapoole kaswama, latwa ülewal hoides. Palmi tueks olewa puu tüwe ümber sõlmib sedawiisi see kiirkaswaja niisuguseid silmuseid, et esimesed erooplased, kes niisugusest pad-

rikust sõna otsekoheses mõttes teed läbi pidid raiuma, silmuste siduja taime „kuradiköieks“ ristisid. See nimetus jäi talle ka teaduse keeles: üks rotang-

Rotang-palm
a) lehepiits konksudega.

palmide tõug kannab tänini taime-teaduses *demonoropsi* — „kuradiköie“ nime.

Nende „köite“ pikkuse mõõtmine — juurtest ladwani läbi kõikide sõlmede — on väga suuri arwusi annud, nimelt 300—400 meetrit! Kui neist arwudest

wähem wõtta, ikkagi saame Eiffeli torni kõrguse, mis eükalipti kahekordne kõrgus on.

* * *

Kui meil sinuga, lugeja, kunagi wõimalust ei tule troopika metsa minna ja mõne rotang-palmiga isiklikku tutvust teha, siis jääb meil selleks weel kaks teed: minna kas mõnesse rikkalikku triiphoonesse, ehk... heasse mööblikauplusesse. Kõige parem painutatud „Wiini“ mööbel tehakse „kuradikõitest“. Kui niisuguse mööbli puud lõikes silmitseda, näituseks toolijala otsa, siis tunneme rotangi kohe õige suurte aukude järele ära, mis kuni poole millimeetri jämedused on. Niisugused torud käiwad otsatupikast rotangi warrest läbi. See waatlemine wabastab teid ühtlasi ka wanast eksiarwamisest, nagu tõuseks mahl taimedes ainult kapillaarjõudude mõjul. Kui lugu nii oleks, peaks rotangil õige peenikesed torud olema, sest kapillaarjõud on seda suurem, mida peenem toru.

V

Meremadu

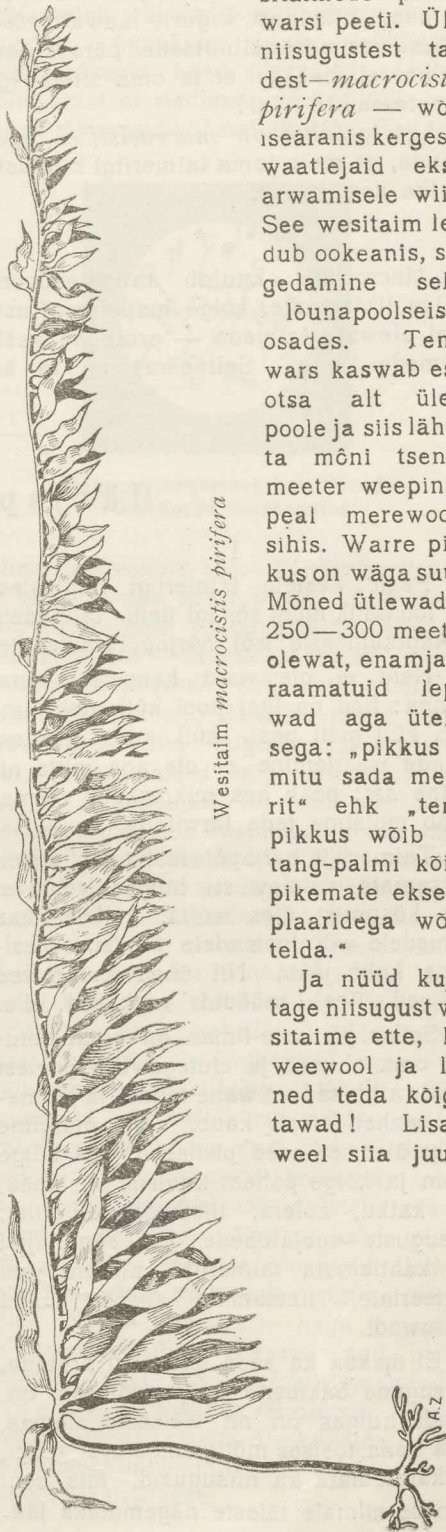
Sest ajast peale, kus inimene ilm-piirita ookeani laentel sõitma hakkas, ja kuni meiepäiwini kordub wahetewahel kuulujutt selle üle, et sellelt wõi teiselt laewalt kesk ookeani koledat meremadu on nähtud, kes ligi wersta pikkune olnud. Mingid kindlaid wõi usaldusewäärilisi teateid ei ole olemas, et keegi kunagi niisuguse mau ära oleks tapnud wõi kinni wõtnud, ehk wähe-maltgi teda nagu kord ja kohus oleks waadelda wõinud.

Wõib ja küll oletada, et ookeani põhjas tõeste niisused hiiglaelukad olemas on, wõib aga ka niisuguste juttude üle naerda ja naljatada, et jutustaja peale hea peatäie „rohelist madu“¹ nägi, aga kõige õigemine toimetasid need, kes kúsimume üles wõtsid, kas ookeanis tõeste midagi sarnast olemas ei ole, mida ka puhtsüdamline kaine waatleja hiiglamauks wõis pidada. Mõnes juhtu-

mises läks korda kahtluseta kindlaks teha, et niisugusteks madudeks mere wesi-

sitaimede pikki-warsi peeti. Üks niisugustest taidest—*macrocistis pirifera* — wõis iseäranis kergeste waatlejaid eksiarwamisele wiia. See wesitaim leidub ookeanis, sa-gedamine selle lõunapoolseis osades. Tema wars kaswab esi-otsa alt üles-poolle ja siis läheb ta mõni tsenti-meeter weepinna peal merewoolu sihis. Warre pikkus on wäga suur. Mõned ütlewad ta 250—300 meetrit olewat, enamjagu raamatuid lepiwad aga ütelu-sega: „pikkus on mitu sada meetrit“ ehk „tema pikkus wõib rotang-palmi kõige pikemate eksemplaaridega wõis-telda.“

Ja nüüd kujutage niisugust wesitaimet ette, kui weewool ja lained teda kõigutawad! Lisage weel siia juure,

¹ Wene keeles nimetatakse joodikut „roheline mau rüütlis“.

et selle taime ühte otsa pundar wesitaimi rippuma jäi, mis pead meelega tuletab, ja siis — kes võib pead pandiks anda, et keegi niisugust wigurit laewalt öösel mässawas meres silmitsedes pärast tõendamata ei hakka, et ta oma silmadega „meremadu“ nägi?

Agaga igatahes on *macrocistisel* õigus nõuda, et meie tema taimeriigi hiiglaste hulka arwaksime.

* * *

Macrocistis kuulub taimeteaduses kõige lihtsamate, kõige madalamal astmel olevate taimede — pruunide wesitaimede klassi. Sellepärast on ta ka

taimeriigi hiiglaste hulgas kõige lihtsam, kõige madalamal astmel seisja. Okaspuu sekwoia asub juba hästi kõrgemal taimeriigi arenemiseastmel. Veel kõrgemal on rotang-palm ja lõpuks kuulub eükalipt taimeriigi kõige kõrgemasse osasse peresse.

Meie neljaliikmeline hiiglastepere on väga mitmesugune kompanii niihästi oma eluviiside kui ehituse poolest. Lähendab neid teineteisele ainult see, et nad oma kasvu poolest kõik hiiglased on. Agaga õpetlik on neid kõrva panna juba sellepärast, et meie siin selgelt näeme, kuidas kõige mitmesugusemad taimed kasvada oskavad.

Härjapõlwlased

I

Peale westete taimeriigi hiiglastest on loomulik mõni sõnagi üelda taimedest päkapikumeeste või härjapõlwlaste üle.

Neid ei ole vaja kaugele otsima minna: nad on igal pool küll meie ümber, küll meil peal, küll meis enestes. Nende vaatlemine ei ole agaga mitte nii lihtne asi: peab hea mikroskoop olema, peab mõistma teda tarwitada.

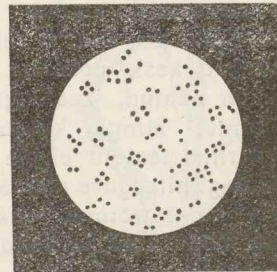
Taimeriigi härjapõlwlasi tuleb otsida lihtsamate pisiolewuste hulgast. Siin ei saa küsimust üles võtta, kellele, kas taimedele või loomadele väiksuses esimine koht jääb. Nii ühed kui teised võivad ühel mõõdul väikesed olla.

Selles pisilaste-ilmal on organismused oma ehituse ja elutegewuse poolest niivõrra lihtsad, et wahe taime- ja loomariigi wahel täieste kaub. Agaga märgime siiski üles, et need pisilased, kel kõige laiem ja kõige pahem kuulsus on, need, kes katku, kolera, tiisikuse, difteriidi, igasuguste soojatõbede jne sünnitajad on, kahtlemata taimeriiki, niinimetatud bakteriate, lihtsamate seente hulka kuuluvad.

Ei maksa ka seda küsimust arutada, missugune bakteria kõige väiksem on. Nende hulgas on nii väikseid olemas, keda sõna tõsisel mõttes mõeta ei saagi, on kahtlemata ka niisugusid, mis seni inimese silmale täieste nägemataks jää-

wad, tarwitagu see silm küll ei tea kui häid mikroskoopisi ja ülilmikroskoopisi.

Et taimeriigi härjapõlwlaste suurusest ligikaudsetgi ettekujutust saada, võtame ühe hästi tundmaõpitud väikese bakteriteeria, nimelt influentsa-pisilase. Tema läbimõet on ligikaudu pool mikrooni (mikroon on tuhandik osa millimeetrit). Et seda pisilast waewalt märgatawaks

Influentsa-bakteeriad
1000 korda suurendatud

punktiks teha, tuleb teda 1000 korda suurendada. See on niisugune suurendamine, mille käes meie väike sõrm 60—70 meetri pikkuseks saaks (15-kordse maja kõrgus!)

Hiiglaste kujutamiseks tuli neid tuhandaid korde vähendada, härjapõlwlaste kujutamiseks tuleb neid tuhandaid korde suurendada, ja selle peale waatamata on härjapõlwlane pildil korda 300

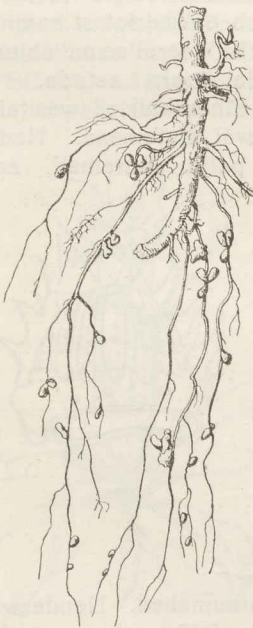
wähem kui hiigane. See tähendab et nende loomulik suurus on hiiglastel ligikaudu 300 miljonit korda suurem kui härjapõlwastel.

II

Kahtlemata olete teie kuulnud, et mitte kõik bakteriad kahjulikud ei ole. On olemas palju kahjutaid pisilasi, palju kasulikku ja palju koguni niisuguseid, kellela inimese elu ja üldse elus loodus võimata oleks.

Meie seisame teiega, ütleme, nisupõllu ääres. Tore lõikus on oodata. See on võimalik sellepärast, et põldu terve rida aastaid sõnnikuga wäetati ja et nisu eel põllul ristikkein kaswas. Sõnnik jõudis maa sees ära mädaneda, maa kohedaks teha ja andis mullale toitwaid aineid. Kõik see on bakteriate töö. Iga mädanemine on bakteriate töö. Kõik taime- ja loomariigi hiiglased saawad peale surma härjapõlwaste saagiks.

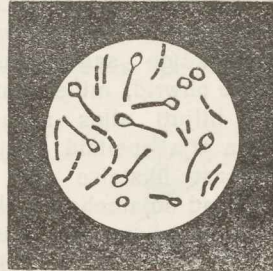
Kuigi meie bakteeriaid silmaga ei näe, ometi võime kindlaks teha, et neid

Ernestaime juured kühmudega

mullas wäga palju olemas on. Põllu hektaril on pealmises mullakorras, millest õhk läbi käib, 400—500 kilogrammi

bakteeriaid. Kui palju neid siin arwu poolest on, seda arwake ise wälja, kui teil selleks paberit jätkub (iga grammi peale tuleb vähemalt miljard pisielukat lugeda). Mispärast peale ristikkeina põld iseäranis head nisusaaki annab? Sellepärast et ristikkein mulda ültarwilikka lämmastikuühendusi tõi. See on

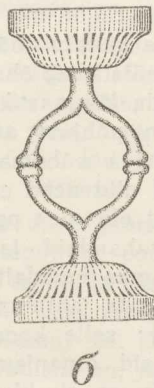
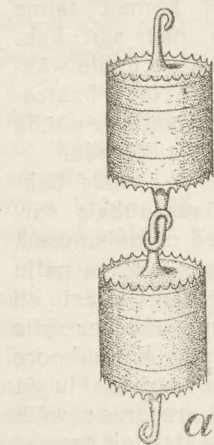
Selgroo-kangestuse batsillused
1000 korda suurendatud

jällegi bakteriate töö. Tõmmake ristikkeina juur maa seest wälja. Teie märkate juurte peal (nagu üldse kõikide „liblikõislaste“ taimede juurte peal) wäikesi kühmukesi, mis nagu pisitillukesed kartulid on. Esimisel pilgul paistawad nad mõne haiguse tagajärg olewat, nagu paised wõi kärnad taime juurtel. Tõepoolest on nad aga bakteriate-riigid, mis wäsimatalt mulla wäetamise kasuks töötawad. Need bakteriad mõistawad õhust lämmastikku püüda ja seda lämmastikuaineteks töötada.

On põhjust arwata, et nende bakteriatega vähemalt mõnes tükkis sarnased olid need esimised organismused, kellest elu maa peal algas. Wäga palju aastatuhandaid ja miljonisi tagasi oli meie maa heledalt kiirgaw täheke; siis hakkas ta jahtuma, tõmbas kõwa koore ümber; selle koore peal tärkas elu ja hakkasid organismused arenema; wõib ka olla et elu-idud siia teistelt taewakehadelt sattusid. Mislaadilised pidid need elawate olewuste pioneerid olema, kes järgmistele põlvedele esimise pinna löid? Nende ehitus oli, nagu loomulik on arwata, kõige lihtsam, nad pidid oskama õhust lämmastikku omandada. Aga ei ole meie asi ja ei ole siin sünnis koht nende arwamiste üle kõnelda, mille abil elutekkimist miljonite aastate eest seletada katsutakse.

Sügawamates mullakihtides on bakteeriaid wähe. Seal leiawad peawarju ainult nõndanimetatud anerooblised bakteerid, kellele mitte ainult et õhku waja ei ole, waid kes koguni õhku kardawad. Nende hulgas leiduwad pealemuu hirmsad selgroo kangestuse batsillused. Kui need inimese werde satuwad, siis algawad inimeses aeglased, piinarikkad krambilid ja mõne päewa pärast tuleb surm. Mullakaewajad ja aednikud on kõige sagedamad selle hirmsa haiguse ohwrid, mille wasta arstiteadus õige hiljuti alles rohu leidis. Wiimase sõja ajal peitsid miljonilised sõjawäed ennast üksteise eest kaewikutest. Tuhandad sõjamehed oleks selgrookangestuse kätte surnud, kui mitte kaitsemäda (nagu rõugeid) ei oleks pandud. Eks ole see imestamisewääriline teaduse leidus, mille üle enne Pasteuri (Pastööri) unistadagi ei wõidud!

Aga ehk oleks inimlikum olnud soldatit selgrookangestamise eest mitte hoida selleks, et ta waenlase pommi käes surma ehk sandiks saaks? Kas tõeste ükskord aeg kätte ei jõua, kus inimesed lõpu teewad sellele wõidujooksmisele häwitamise-abinõude wäljamõtlemisele ja kõik oma jõu ja waimuanni üleüldise õnne otsimise peale pühendawad!

Diatomead

mises ja kõik oma jõu ja waimuanni üleüldise õnne otsimise peale pühendawad!

Meie heitsime eelpool pilku miljonite aastasadade kaugusele minewikku. Kui kaugele tulewikku peaksime meie waatama, et sõja kadumist näha? Loodame, et see mitte liig kauge tulewik ei ole.

III

Kas wõib taimeriigi härjapõlwlaste hulgas ilu otsida? Waewalt küll wõib ilusatest wormidest juttu olla kõikide nende „kokkide“ ümarguste tombukeste, „batsilluste“ kepikeste, „spirillide“ wäntade jt hulgas.¹ Aga teistmoodi ilu wõime ka bakteeriaste-ilmast otsida ja leida.

Kas olete kunagi mädanenud puu õrna sinaka paiste, jaaniussi roheka walguse, mere hiilguse jne üle lõbu tunnud? Kõik need nähtused on aga bakteeriaste tegewus. Alles meiepäiwil, kõigest kaks-kolm aastat tagasi toime-tasid Saksa ja Itaalia teadusemehed ühel ajal uurimisi, mis näitasid et kõigis loomade walguseandmise nähtustes — infusoorid, limukehalised, putukad, sügawa wee kalad — kiirgamise sünnitajateks bakteerid on. Kõigis neis juhtumistes on looma ja bakteria kooselu (simbioos) wastastikku aitamise alusel olemas. Loom annab bakteriale peawarju ja toitu, bakteria oma poolt „korterit ja söögi“ eest loomale walgust.

Et taimede keerulise ilu üle imestust tunda, tuleb bakteeriastest sammu kõrgemale, natuke keerulisema ehitusega eksemplaaride juure astuda. Wõtame, näituseks, üherakulised wesitaimed batsillaariad wõi diatomead. Nad on bakteeriastest palju suuremad, aga ikkagi

weel päkapikumehed. Nende waatlemine nõuab 100—200 korda suurendajat mikroskoopi. Diatomeade seltsisi on wäga palju ja neid on ka igal pool — küll meres, küll magedates wetes. Nende

¹ „Kokkid“, „batsillused“, „spirillid“ on pisilaste nimetused arstiteaduses.

wormid, õigem üelda nende kiwikasuka wormid on ilmotsata mitmesugused ja tihti üllatawad otse muinasjutulise ilu ja keeruliste wäänkujudega. Näidake asjatundmata inimesele siia juure lisatud piltisi, ja teie kuulete tema suust arwatawaste imestust selle üle, misjauks siia raamatusse uuriketi ripatsid, kolikambriisse heidetud keisrikroonid, tehnikas tarwitatawad nõud ja muud niisugused asjad on pandud? Aga ometi on need asjad wäike osake sellest, mis mikroskoop taimeriigi härjapõlwlaste-riigist nähtawaks teeb.

IV

Sul, lugeja, on ehk juba tahtmine tasa neist taimeriigi päkapikumeestest, keda ainult mikroskoobi abil näha wõib. Ehk tahad sa natuke suurematest härjapõlwldest kuulda, kes juba „päris“ taimede hulka kuuluvad, kel on juured, warred, lehed ja õied, nagu taime kord ja kohus? Heidame mõõdamines ka nende peale pilku. Õige palju mitmesuguseid ilusate õitega taimi, kes aga kaswu poolest õige wäikseks jääwad, leidub kõrgetel mägedel, nõndanimetatud „Albi“-taimestikus: meie Kaukasis, Turkestanis, Siberis, Lääne-Eroopa Alpides ja mujal. Need taimed on igawese

Mäelill hentsiaan loomulikus suuruses

lume naabruses elamise kunsti ära õppinud ja siin jõuawad nad õitseda ja wilja kanda selle õige lühikese suwe jooksul, mil seal maa lume alt wabaneb.

Kimbukene lehti, mis otse juurest wälja tulewad, õige lühike wars ja paar suurt heledat õit, mis waewalt kaks-kolm tsentimeetrit maapinnast üle ulatawad, on terve selle taime suurus. Paljudel neist taimedest on ainult üks õis. Juurelisatud pilt kujutab ühte niisugust Albi hentsiaani. Tema helesinine õis on warrest mitu korda pikem ja paistab otse maa seest wälja tulewat.

Tuletame weel ühte paju meele, mis kõrgetes mägedes ja külmas tundras

Mäepaju *salix herbacia*
loomulikus suuruses

kaswab. See on juba puutaim mitmeaasta wanuse warre ja juurtega, kuigi niihästi „puu“ kui „põesa“ nimetus wähe passib selle maapinnale jääwale warrekesele, mille oksakesed oma urbadege waewalt wiie tsentimeetri kõrgusele ulatawad.

Praegusel ajal leiduwad need päkapipajud ainult nabamaades ja kõrgetel mägedel, aga nõndanimetatud jääaegadel, kus nabamaade jääwäljad ekwaatoripoole wenisid, nihkusid nende kaasas ka päkapipajud. Nende jäänuseid leitakse turbasoodes mitmesuguses sügawuses ka neis kohtades, kus maapinnalt paju ise ammu-aega kadunud. Peale suuremate jäänuste pajudest enestest on turbarabas mitme niisuguse pajutõu õietolm alale jäänud. Hiljuti wõttis üks Saksa teadusemees mitme maa turbarabades mitmesuguses sügawuses leitate pajude õietolmu põhjaliku uurimise ette. Pikk ja wisa uurimine andis huwitawa järelduse: läks korda pajude laialilagunemise üle mitmel ajajärgul

terwet rida küsimusi otsustada ja ühes sellega jää liikumise üle maakera minevikus uusi asju kindlaks teha.

Aastat kakskümmend tagasi tundis meie noorsugu põnewat huwitust Conan Doyle juttude wastu Sherlock Holmesi üle, kes igasuguste kuritegude tegijate jälgi suure osawusega otsib ja leiab. Ei tea, kas praegusele noorsoole tuttawgi on see Sherlock Holmes, kes suurekstegewa klaasi abil kurjategija jälgi wahib ja selle põhjal loogikalise arutamise teel kuriteu täielise pildi annab. Arwan et teadusemees, kes mikroskoobi abil turvast waadeldes looduse elu piltisi miljonid aastad tagasi uueste maalib, palju

suurem ja huwitawam kuju on kui Sherlock Holmes.

V

Härjapõlwepajud on weidrad ja raske on neid ilusateks nimetada. Kui niisuguste pisitillukeste puude hulgas ilu tahame leida, pöörame pilgu nende pisikeste poole, keda jaapanlased imes-tamisewäärilise osawusega kaswatada mõistawad. Kui meie ka aiatöö-wigurite sõbrad ei ole, ei saa imestuseta waa-delda nende 60, 80 wõi terwelt 100 aasta wanaduste puude raugakujusid, kes lillepotis kaswawad ja alalise okste-lõikamise tagajärjel kõigest poole arssina kõrguseks on suutnud tõusta.

S i s u k o r d

	Lk
Eessõna raamatule „Lõbus taimeteadus“	1
Hiiglased	3
Hiiglapuud ja nende seemned	3
Eükaliptused	3
Sekwoiad	7
Kuradikõied	10
Meremadu	11
Härjapõlwased	12
Kahjulikud ja kasulikud bakteriad ja batsillused	13
Ilusad härjapõlwased diatomead	14
Mägede ja nabamaade härjapõlwased	15
Kunstlikul teel kaswatatud härjapõlwased Jaapanis	16

Terwed aastasajad waieldi selle üle, kas Kristus ainult Jumala sarnane on wõi temaga ühewääriline, üks ja seesama.

Edasi püiab autor tõendada, et pea kõik ristikoguduse õpetused ja kumbed paganatelt wõetud on ja ütleb 12. leheküljel:

Meie näitasime ainult seda, et tähtsamad õpetused ja kumbed, mille peal ristiusk põhjeneb, paganausust on wõetud; sedasama wõib ka kristliku usuõpetuse kohta üelda. Igalpool leiame ainult paganausu järelaimamist ja mitte jälgegi iseseiswast algupäralisest ideaalist.

13. leheküljel seletab autor: Üksigi raamat ei ole niipalju inimesi hullumajasse saatnud kui Piibel, ja hüiab siis alamal, samal leheküljel: Ja niisugust jumalasõna ei pidawat arwustatama!

Kirjaniku arwamise järele ei ole kõlbusel usuga mingit sidet, waid areneb sellest lahus ühiskonna arenemisega.

15. leheküljel kirjutab autor: Mitte üksigi usutunnistus ei ole inimesesoole niipalju werd ja pisaraid maksnud kui ristiusk, mitte üksigi usk ei ole niipaljudele kõige loomwastasematele tegudele põhjust annud kui ristiusk. Sõtta saates paluwad mõlemate poolte preestrid ühelt ja selleltamalt Jumalalt wastase häwitamist.

Ristiusk, nagu üleüldse iga usk on autori arwamise järele hariduse ja kunsti arenemist ainult takistanud ja rahwahulkade orjusespidamise abinõuks olnud.

16. leheküljel ütleb kirjanik: Paljud kuulsad kirikuisad, nende hulgas piiskop Sinerius (?) (410. p. Kr.) ütlewad: rahwale on pettust waja, ilma selleta ei saa temaga ümber käia; mis minusse puudub, siis olen ma iseenda jauks mõttetark, rahwale aga preester, teiste sõnadega — petis.

Ja natuke alamal samal leheküljel: Kui sõnakuulelikult Saksamaalt suured rahasummad Rooma woolasid, ütles paawst oma kardinalile: Waata, wenas, muinasjutt Kristusest on õige kasutoow asi.

Kirja lõpus ütleb kirja kirjutaja: Tõsine sotsialist ei pea ühtegi usku omaks tunnistama.

Tallinna Üksik-Tsessori koh. täitja
H. Jannsen.

4. aprillil teatab Jannsen peawalitsusele, et Tallinna ringkonnakohus 19. martsil oma korraldawal koosolekul otsuseks on teinud Helsing's trükitud brosshuura „A. Bebel, Ristiusu ja sotsialismuse“ peale Tallinna tsensori poolt pandud aresti kinnitada ja terwet kirjawahetust kohtuprokuröri kätte anda.

Punased aastad Eestis

Peterburi trükiasjade-komitee akt nr 371, 1907

Peterburi trükiasjade - komiteelt kohtupalati prokurörile
17. juulil 1907.

Peterburi Trükiasjade-komiteesse tuli eestikeelne raamat, mis pealkirja kannab: „Mihkel Jürisson, 1905—1906. Punased aastad Eestis. Eesti rewolutsionilise liikumise ajaloolised ja majanduslised põhjused. „Tulewiku“ kirjastus Peterburis, 1907“, 13¹/₂ trükipoognat, 5000 eksemplaari, hind 1 rubla. D. P. Weisbruti trükikoda, Troitski prosp. 5.

Raamatu autor waatleb minewaaastaseid sündmusi Baltimaal kangekaelse sotsiaaldemokraadi seisukohast, mille tagajärjel niihästi tema waated tihti ekslikud on,

kui ka brosshuura toon kirglikuks ja ässitajaks saab. Aga Eesti talurahwa rewolutsioonilise liikumise põhjusi uurides püiab autor ajaloolase nägu teha ja sellena leiab ta tähendatud liikumise peapõhjust sakslaste ja maa päriselanikkude wahekorras. Walitsuse süü seisab teisel kohal, aga ka temagi süü on ülisuur. Lõppudelõpuks langeb süüdi, ja mitte just wähe, ka Eesti kodanlise partei peale isand Tõnissoniga eesotsas.

Saksa rüütlid tulid XII aastasajal maale ja heitsid ta pettuse ja jõuga enda alla, wõtsid päriselanikkudelt kõik nende maa, tegid endised omanikud orjadeks ja elasid siis tänapäewani to-

reduses eestlaste ja lätlaste kulul. XIX aastasaja algul kautati walitsuse õhutusel orjapõlw, aga talurahwas wabastati ilma maata, tema seisukord muutus äärmiselt raskeks, seda enam et Aleksander I, Nikolai I ja Aleksander II walitsused kõik mõisnikkude eesõigused maa ja ühiselu küsimustes maksuma jätsid, sest kõik walitsused, nagu ikka, seisawad härraste ja rikaste eest. Rahwa meeleheitelajaw seisukord tekitas nii mõnigi kord talurahwa mässusi Saksa mõisnikkude wasta, näituseks XIX aastasaja keskel ja hiljem Mahtras, Anijas, Tarwastus, Pühajärwel jne, aga igakord said sakslased walitsuselt tuetust ja Wene sõjawäed surusid weriselt mässajaid alla wanduma. Praegusel ajal on ehk rahwa seisukord hirmsa töötamise tagajärjel natuke paranenud, aga kõigis elumõnudes puudust tundes ja oma wara äärmiselt hoides kannatab ta hirmsaste Saksa ülewõimu ja majanduslise kurnamise all, mis talle wõimalust ei anna oma kultuuralisi jõudusi arendada ja inimlikkude ülesannete täitmise poole püüda. See on põhjuseks, miks Baltimaa elanikud sakslasi, nimelt Saksa mõisnikka wihkawad, nagu ka nende kaaslasi, Saksa kirikuõpetajaid ja kõike kurnajate-klassi. Ja waatamata kõikide lootuste nurjaminekute peale minewikus jäi rahwal siisgi lootus Wene walitsuse õigusetegemise peale, aga wabaduse liikumise ajal riisus mitme ministeeriumi tegewus selle lootuse. Wahepeal aga, märgib autor healmeel üles, lagunenud wähehaawal ühes Eesti haritlaste osas, nimelt Tallinnas, Wene sotsiaaldemokraatline ja üleüldse pörandaalune kirjandus laiali, sest see osa haritlasi olla Balti koolide wenestamise tagajärjel Wene keele selmääril ära õppinud, et wõimaluse saanud pörandaalust Wene kirjandust lugeda. Tallinnas tekkinud wäike sotsialistiline ring ja sellejärele Tallinna tegelaste kihutusel ka Tartus, kus siseriigist poliitilise kahtlustuse tagajärjel sinna saadetud Wene üliõpilased Eesti ringi ja üleüldse üliõpilaste peale suurt mõju awaldanud. Nii kõwenenud rewolutsiooniline liikumine kõik aeg Baltimaal kokkukõlas liikumiste ja sündmustega terwes riigis, sotsialistiline kihutus-töö saanud juured alla, tärgranud tööliste-

küsimus streikide ja rahutustega. Rohke-arwulistel miitingutel wõetud poliitilisi resolutsioonisi wasta, mis Wene miitingute omadest lahku ei lähe; ainult kohalisi maa- ja ühiselu-wahekorde, teiste sõnadega päriselanikkude ja sakslaste wahekorda kriipsutati alati alla. Sakslased kahtlustasid juba sel ajal eestlasi riigist eraldamise püietes ja oma ise-seiswa riigi loomise ihalduses. Olgugi et tuntud rahwakongress Tartus autori sõnade järele pärastpoole selle mõtteta unistuseks tunnistas, wõttis ta ometi kindlad rewolutsioonilised sotsialistlist waimu otsused wasta. Wiimaks jõudis poliitiline palawikuhaigus oma kõrgemale tipule ja üleüldine streik wõttis nii siseriigi kui Baltimaa oma alla. Tallinnas juhtunud 16. oktoobril kell 6 õhtul kurb arusaamatus, nimelt lasknud sõjawäed rahwahulga peale, kes rahulikult turuplatsil seisnud, ja selle tagajärjel saanud 60 inimest surma ja 200 haawata. Rahwas jutustawat autori seletuse järele, et Saksa tegelased soldatimundris selle loo tõelised süüdlased ja tagasihutajad olnud, kuberner Lopuhin ühes kindral Wooronowiga seletanud, et nemad rahwa peale laskmise käsku ei annud. Asi jäänud selgitamata, aga raamatu autor kaldub wäga juhtiwate ringkondade kahtlustamise poole; ta heidab kibedalt seda asjaolu ette, et ülemjuhataja suurwüst Wladimir Aleksandrowitsh „weriseid tapjaid teenistusekohuste täitmise eest kiitnud ja tänanud olewat“. Igatahes olewat see wahejuhtumine rahwa meeleolu suurelt tõstnud, ja kui warsti pärast seda 17. oktoobri Kõigekõrgem Manifest ilmunud, ei olewat see suur sündmus mitte igalpool täielist usaldust wõitnud, teiste sõnadega — autor tunnistas, et sotsiaaldemokraadid kõik, mis wõimalik, tegid, et rahwa usaldust manifesti wasta kõigutada ja rahwahulkasi uskuma panna, et walitsus esimesel wõimalikul juhtumisel oma lubaduse tagasi wõtab.

Selle peale waatamata äratanud autori arwamise järele manifesti wäljaandmine mitmel pool üleüldist arwamist, et rahwas piiramata enesemääramise küsimuses tema läbi wabamaks on saanud. Ta hakanud sellepärast maal walitsewat wana korda wihkama ja ennast täielikuks peremeheks pidades asutanud ta,

osaltsotsiaaldemokraatide juhatusel, olewates ametlikkudes asutustes oma iseseiswawad walitsused. Sotsiaaldemokraadid tõstnud uhkelt pead. Eesti liberaalne partei tahtnud sellele woolule tõket teha ja kutsunud Tartusse rahwakoosoleku kokku, et seisukorra üle aru pidada. Aga sotsiaaldemokraadid kuulutanud kodanlise partei petjaks, walitsuse ja sakslaste poolehoidjaks ja otsustanud rahwakoosolekut puhtrewolutsioonilise poliitika jauks kasutada, mobiliseerinud terve oma jõu ja ilmunud rohkearwulise hulganaga Tartusse, kus talle korda läinud kongressi nurja ajada ja kodanlist grupet minema kihutada. Tallinna adwokaadi Teemandi juhatusel teinud sotsiaaldemokraadid rea otsusid, nagu: demokraatlise wabariigi asutamise üle Wenemaal, asutawakogu kokkukutsumise üle ja selle otsuse täidesaatmiseni kõikide maksude maksmise, nekrutite andmise seisma panemise, tervele rahwale sõjariistade kätteandmise ja kõikide mõisnikkude maade ärawõtmise üle jne. Autor ise on nõus, et neid otsusid tehti „ilma suurema wastutusetundeta ja et neil mingit tõsist tähendust ei olnud“, sest koosolekust osawõtjatest ei wõinud keegi neid nõudmisi elusse wiia. Tegelikust seisukohast tuleb autori arwamise järele kongressi kui eksisammu peale waadata, sest ta toonud ainult Saksa junkrutele kasu, kes nüüd walitsusele ilma waewata Baltimaal sõjaseaduse maksmapanemise wadust wõisid selgeks teha. Walitsus aga näidanud sellega, et ta junkrute palawatele ihaldustele järele annud ja rahwama kättemaksmisehimulise waenlase küüntesse jätnud, oma kergemeelsust ja rahwatoelise meeoleu tundmatust, sest kõige lihtsamate abinõudega olewat sel ajal wõimalik olnud rahwast rahustada. Walitsus kuulutanud aga maal sõjaseaduse wälja ja rahwas sattunud äärmisesse imestusesse ja wihasse, sest ta olnud kindlas usus, et kurikawalate sakslaste tagasihutusel otsuseks on tehtud sõjaseaduse nime all tsaari manifestis kuulutatud kallid lubadusi tagasi wõtta. Ja sedawiisi tulnud see mis tulema pidi: rahwas tõusnud üles ja hakanud oma waenlase — sakslase mõisaid purustama. Autor püiab heledates toonides neid sündmusi maalida ja seda muste-

mates neile järgnewaid karistusesalkade sammusid. Kuigi ta purustamiste kohta ütleb, et keegi neid heaks kiita ei saa ja et igaüks niisugust teguwiisi hukka pidawat mõistma, aga — sotsiaaldemokraatia olewat siin süüta. Karistusesalgad toimetanud sakslaste juhatusel ja enne kokkuseatud nimekirjade põhjal; paljud salkade juhatajad olnud ka sakslased. Niisugustel tingimistel mänginud karistusesalgad maal peremeest ja lõbutsenud pahemal wiisil kui waenlase salgad. Terwed wallad, koolilapsed ja naised ühes arwatud, saanud witsahirmu, palju inimesi lastud ilma eelkäiwa kohtupidamiseta ja uurimiseta maha, kelle hulgas olnud täieste süütuid, rööwituid ja riisutuid niisuguse eduga, et kasakad Baltimaalt üle 3 miljoni rubla kodumaale saatnud; ilmarwuta talumajad, koolid ja muud sarnased hooned saanud tulerooks, waatamata selle peale, et walitsus waranduse puutumataks tunnistas; piinatud inimesi, wägistatud naisi ja tütarlapsi, sugulasi sunnitud nende ohwrite piinamist ja mahalaskmist pealt waatama jne. Autor toob nende oma süüdistuste tõestamiseks terve ria näitusi. Lõpuks olnud talunikud sunnitud tänutelegrammisi saatma — mitte ainult Keisrile, waid ka kindralitele Orlofile ja Besobraasowile maa allaheitmise eest. Keiser annud neile armuliku wastuse, manitsenud neid ausalt elada ja oma Jumalast seatud ülemate sõna kuulda. Ühel ajal sellega tänanud Keiser maa wõitjaid ja annetanud neile hiilgawaid aumärkisi. Ja sedawiisi toimetanud seesama walitsus, kes 1878. aastal Türgimaaga sõda alustanud sel põhjusel, et wiimane oma ristiusku alamatega metsikult ümber käib.

Walitsuse teguwiis olnud halb, tema teinud kõik, et maad laastata ja rahwast meelegeitumisele wiia. Peasüü olewat aga tagasihutajatel sakslastel. See junkrute nõrga walitsuse tuetusel loodud seisukord sihtiwat kindlal sammul rewolutsiooni poole.

Ettetoodu põhjal tähendatud raamatus kuritegude-tundemärkisi nähes, mis 1903. aasta Kriminaalseadustiku 128. ja 129. paragr. 6. punkti järele karistuse alla käib, nagu ka 1905. aasta 24. nowembri seaduse VIII osa 6. punkti rikub, otsus-

tas Peterburi Trükiasjade-komitee: 1) tähendatud raamatu trükkiandmises südlasi üles luetud seaduste põhjal kohtulikule wastutusele wõtta ja 2) 1906. aasta 26. aprili ajutiste Trükiseaduste IV osa 3. paragrahwi peale tuetades raamatut aresti alla panna.

Sellest oma 9. juuli teadaandmise täienduseks teatades on komiteel au Teie Ekstsellentsile paluda raamatu autorit Mihkel Jürissoni (kelle seisus ja elupaik Komiteele teadmata on) ja teisi, kes samas asjas südlasteks wõiwad olla, kohtulikule wastutusele wõtta. Üks eksemplar raamatut on siin kaasas.

Eesistuja, Komitee liige
Krahw Golowin.

O t s u s .

1908. aasta 28. jaanuaril, Keiserliku Suuruse käsul, Peterburi Kohtupalati II Kriminaal-departemang omal korraldawal koosolekul, mille koosseis oli:

Departemangu juhataja — A. I. Ruadse,
Palati liikmed — N. D. Arhangelski
ja J. P. Sewastjanow,

Prokuröriabi A. A. Goremökin

Sekretäri koh. täitja W. I. Nenarokomow kuulab: Kohtupalati Prokuröri ettepanekut 23. jaanuarist ühes Peterburi Trükiasjade-komitee kirjaga 17. juulist eestikeelse brosshuura: „Mihkel Jürisson, Punased aastad Eestis“ peale pandud aresti kinnitamise üle ja selle brosshuura trükkimises kuriteu-tundemärkisi leides, mis Kriminaalseadustiku 129. par. 6. punkti 1. osas ette on nähtud, otsustas Kohtupalat Prokuröriabi süsõnalist arwamist ära kuulates: Kriminaal-kohtupidamise korra 1213¹⁴. ja 1213¹⁵. järele toimetades Peterburi Trükiasjade-komitee otsust tähendatud brosshuura peale arestipanemise asjas maksma jätta ja sellest Kohtupalati Prokurörile käesolewa kohtuotsuse edasiandmisega teatada.

Peterburi kohtupalati prokurör trükiasjade - peawalitsusele
20. detsembril 1908.

Täienduseks minu kirjale 31. jaanuarist on mul au Teie Ekstsellentsile teatada, et Peterburi Kohtupalati poolt 18. nowembril Kriminaal-seadustiku 129. par. 6. punkti 1. osa põhjal Aleksander Jakobi poeg Hellat üheks kuuks politseiaresti on mõistetud. Peale selle otsustas Kohtupalat asitõendused ja eestikeelse brosshuura „Mihkel Jürisson, Punased aastad Eestis“ ära häwitada. Otsus astus 9. detsembril jõusse.

Palati Prokuröri eest
A. Goremökin.

*

Peterburi linnapealik
trükiasjade-peawalitsusele
28. martsil 1909.

Teie 24. detsembri kirja peale on mul au teatada, et 3. martsil Peterburi Linnapealiku trükikojas komisjoni ees peenikesteks tükkideks tegemise teel eestikeelse brosshuura „Mihkel Jürisson, Punased aastad Eestis“ aresti all olewad eksemplaarid ära häwitati. Kaks eksemplaari brosshuura on siin kaasas.

Kindralmajor Dratszewski.

*

Trükiasjade - peawalitsus
Peterburi ringkonnakohtu
prokurörile 8. aprillil 1909.

3. jaanuari kirja peale on Trükiasjade-peawalitsusel au Teie Ekstsellentsile teatada, et Peterburi Linnapealiku teatuse järele 3. martsist Peterburi Kohtupalati otsus eestikeelse brosshuura „Mihkel Jürisson, Punased aastad Eestis“ ärahävitamise üle täide on saadetud.

Trükiasjade-peawalitsuse Ülem
Bellegarde.

„Külwaja“ tähtraamat 1911

Trükiasjade-peawalitsuse akt nr 241, 1910

Tallinna üksik-tsensorilt
Tallinna ringkonnakohtu
prokurörile 11. septembril 1910.

Käesolewa aasta 7. septembril panin ma aresti wäljaande peale, mis peal kirja kannab: „Külwaja rahwatäht-

raamat 1911“, Peterburi Eesti Üliõpilaste Seltsi wäljaanne, M. Schifferi trükk Tallinnas. Tähendatud wäljaandes leiduwad lehekülgedel 87—88 selged kuriteu-tundemärgid, mis Kriminaalseadustiku 103. ja 128. paragrahwis ette on

nähtud, peale selle leiduwad lehekülgedel V, VII, IX, XI, XIII, XV, XVII, XIX, XXI, XXIII, XXV ja XXVII Kriminaalseadustiku 133. par. rikkumised. — Sellepärast on mul au Teie Kõrgestsündinut paluda minu poolt peale pandud aresti kinnitada ja tähendatud raamatu wastutawaid wäljaandjaid kohtulikule wastutusele wõtta. — Siin kaasas saadan VI jauskonna Pristawi protokoll ja süüdistuse aluseks olewate koh-tade tõlke.

Tallinna Üksik-Tsessori koh. täitja
Kunzmann.

*

Tallinna üksik-tsensor
trükiasjade-peawalitsusele
5. augustil 1911.

Sellega on mul au teatada, et Tallinna Ringkonnakohtu Prokurör 4. ja 5. aug. mulle teatas, et minu poolt peale pandud arestidest kinnitatud on:

1. Brosshuura „W. Korolenko, Igapäewane nähtus“ peale, Tall. Ringkonnakohtu otsusega 31. mail 1911.

2. Ajalehe „Wirulase“ nr 110 peale, Tall. Ringkonnakohtu otsusega 31. mail 1911.

3. Brosshuura „L. Tolstoi, Uus põrgu“ peale, Peterburi Kohtupalati otsusega 7. juulil 1911.

4. Brosshuura „Dr. Drechsler, Kuidas käima peale jäämise eest hoida“ peale, Tall. Ringkonnakohtu otsusega 18. sept. 1910.

5. Kalender „Külwaja“ peale, Tall. Ringkonnakohtu otsusega 18. sept. 1910.

6. Brosshuura „Ommikulaulud“ üle on Tallinna Ringkonnakohtus juurdlus käimas Johan Lilienbachi süüdistamises nuhtluseaduse 1034^a. par. 3. punkti järele.

Tallinna Üksik-Tsessori koh. täitja
H. Jannsen.

*

Süüdistuse põhjuseks olnud leheküljed ladina numbritega on kalendaariumi leheküljed, kus mälestamisewäärilised sündmused iga päewa taga üles märgitud. Olgugi, et ette- waatuse pärast lehekülje pealt harilik pealkiri „tähtsamad sündmused“ ära jäeti ja rewolutsioonilised sündmused terwe hulga teis- tega kahjutaks tehti, pööras see sündmuste nimekiri siiski oma peale tähelepanemist. Sündmuste nimekiri, mis peaaegu iga päewa peale

mitu sündmust üles luges, sisaldas teiste hulgas Wene- ja wäljamaa rewolutsioonide täht- päewad, tähtsamate wabadusewõitlejate sündi- mise- ja surmapäewad, töölisteriikimise sünd- mused ja peale selle suure hulga kultuur- ajaloolisi tähtpäiwi.

Ärahäwitatud laused lk 87—88:

Juba Plehwe reaktsiooni ajal hakati kuulsa Bobrikowi all Soomemaa konsti- tutsiooni Aleksander I antud ulatusest kokku tõmbama. Nüüd kinnitas pea- minister Stolõpin, et riikline tarwidus nõuab üleriiklist seaduseandmist, mis teatawate Soome sisemiste asjade ot- sustamise Wene riikliste asutuste kätte annab. Kergeste astuti üle keiser Alek- sander I lubadusest Soomemaa konsti- tutsiooni puutumata hoida. „Lubamine jääb lubamiseks, ning kunagi ei tule teda kohustusega ära segada“ — ütles tun- tud tagurline ajakirjanik Mensshikow selle kohta. „Lubamine on maksew ainult niikaua, kui lubajal tahtmine on teda pidada. Isewalitseja lubamised on aga kahekordselt muudetawad, esi- teks kui maapealse kõige wabama isiku lubamised, ja teiseks kui isikul, kelle wõimu mõiste ei luba ennast mingisuguste lubamistega siduda.“

*

Trükiasjade-peawalitsuselt
Tallinna üksik-tsensorile
31. augustil 1911.

Teie Kõrgestsündinu kirjast Tallinna Ringkonnakohtu Prokurörile 11. sep- tembrist 1910 on näha, et Teie täht- raamatu „Külwaja“ wäljaandjate wasta pealemuu Kriminaalseadustiku 133. par. järele süüdistust tõstate. Sel puhul lueb Trükiasjade-peawalitsus oma kohuseks Teile seletada, et Kriminaalseadustiku tähendatud paragrahw, mille II Riigi- wolikogu tagasi lükkas, Riigiwolikogu põhiseaduse 50. par. järele maksust kautanuks tuleb lugeda.

Trükiasjade-peawalitsuse Ülema eest
Nõukogu liige Berendts.

*

Tallinna ringkonnakohtu
prokurör
Tallinna üksik-tsensorile
12. weebruaril 1914.

29. nowembril 1913 otsustas Peter- buri Kohtupalat eestikeelse wäljaande „Rahwatähtraamat Külwaja 1911“ üle

tehtud Tallinna Ringkonnakohtu otsust 29. aprillist 1913 muuta ja tähendatud raamatus Nuhtluseseaduse 1034⁴. par. 3. punkti ja Kriminaal-kohtupidamise-korra 1213¹⁰. par. põhjal osa teksti lehekülgedel 87—88, alates sõnadega „Juba Plehwe“ ja lõpetades sõnadega „ei lase“, nagu ka leheküljed V—XXII ära hävitada ühes nende trükkimise jauks valmistatud stereotiipidega ja trükkimise-abinõudega, nende lehekülgede ärahäwi-

tamise järele aga tähendatud kalender aresti alt wabastada. Sellest Teie Kõrgestsündinule teatades wastuseks Teie kirja peale 11. septembrist 1910, palun järgnewatest sammudest mulle teatada.

Prokuröri kohuste täitja
Pantshenko.

Algupärandi järele õige.

Tallinna Trükiasjade-inspektori
kohuste täitja Franz.

G. Plehanow, Usk

Trükiasjade-peawalitsuse akt nr 238, 1910

Tallinna üksik-tsensori kiri trükiasjade-peawalitsusele
7. detsembril 1910, nr 1091.

Schifferi trükikoda Tallinnas saatis neil päiwil mulle temas trükitud eesti-keelse brosshuura: Peterburi Eesti Üliõpilaste Seltsi rahwaraamat nr 10: G. W. Plehanow, Usk. Peterburis, 1910. Sisu järele pean ma wõimalikuks, et selle brosshuura wenekeelne algkiri, sel juhtumisel kui ta olemas on, keelatud on, et ma sellenimelist wenekeelset brosshuura keelatud raamatute nimekirjas ei leia, sellepärast on mul ma Trükiasjade-peawalitsust paluda mulle teatada, kas niisugune wenekeelne Plehaanowi brosshuur olemas on ja kas ta kohtuliku süüdistuse alla käib.

Tallinna Üksik-Tsensore koh. täitja
H. Jannsen.

*

Trükiasjade-peawalitsus
Peterburi trükiasjade-komiteele
10. detsembril 1910.

Siin kaasas Tallinna Üksik-Tsensore kirja Peterburi Eesti Üliõpilaste Seltsi rahwaraamatu: Plehanow „Usk“ üle saates paneb Peawalitsus Peterburi Komiteele ette teatada, kas nimetatud brosshuur Komiteesse läbiwaatamisele saadeti. Sel korral, kui see brosshuur 1906. aasta 26. aprilli seaduse IV osa 1. ja 2. punkti täitmatajätmisega wälja tuli, tuleb asjaga olewate trükiseaduste

järele toimetada ja järgnewatest sammudest, saadetud kirja tagasi saates, teatada.

Trükiasjade-Peawalitsuse Ülem
Bellegarde.

*

Peterburi trükiasjade-komitee trükiasjade-peawalitsusele
17. detsembril 1910.

10. detsembri järelepärimise peale on Peterburi Komiteel au Trükiasjade-peawalitsusele teatada, et brosshuur „Peterburi Eesti Üliõpilaste Seltsi rahwaraamat nr 10: G. W. Plehanow, Usk“ Komiteesse läbiwaatamisele saadetud ei ole.

Komitee eesistuja [allkiri]

*

Trükiasjade-peawalitsus
Tallinna üksik-tsensorele
11. jaanuaril 1911.

Teie küsimuse peale 7. detsembrist nr 1091 teatab Trükiasjade-peawalitsus Teie Kõrgestsündinule, et brosshuur „Peterburi Eesti Üliõpilaste Seltsi rahwaraamat nr 10: Plehanow, Usk“ Peterburi Trükiasjade-komitees läbiwaatamisel ei ole olnud ja et tema üle Trükiasjade-peawalitsuses teated puuduwad.

Sellest teatades paneb Trükiasjade-peawalitsus Teie Kõrgestsündinule ette teatada, missuguseid sammusid Teie tähendatud eestikeelse brosshuura asjus teinud olete.

Trükiasjade-peawalitsuse Ülema eest
Nõukogu liige A. Kateenin.

W. Korolenko, Igapäewane nähtus

Trükiasjade-peawalitsuse akt nr 108, 1911

Tallinna üksik-tsensor
Tallinna ringkonnakohtu pro-
kurörile 5. mail 1911.

4. aprillil panin ma Schifferi trüki-
kojas trükitud eestikeelse brosshuura:
„Peterburi Eesti Üliõpilaste Seltsi toi-
metused nr 17: W. Korolenko, Igapäe-
wane nähtus. Ajakirjaniku märkused
surmanuhtluse üle. Eestikeelde J. Wares.
Peterburis 1911. a.“ aresti alla. Eesti-
keelse tõlke algupäränd [!] ilmus, minu
teades, Peterburis 1910. aasta suwel.
Selle wenekeelse wäljaande wasta ei
ole Peterburi Trükiasjade-komitee süü-
distust alanud. Eestikeelse wäljaande
peale panin ma aresti sellepärast, et
wiimane iseäralise eessõnaga on, milles
minu arwamise järele Nuhtluseaduse
1906. aasta wäljaande 281¹. par. 2. punk-
tis ja Kriminaal-seadustiku 128. ja 129.
par. ette nähtud kuritegude tundemärkisi
leida on. Ettetoodud põhjusel palun
Teie Kõrgestsündinut minu poolt peale
pandud aresti kinnitada ja selles asjas
süüdlasi kohtulikule wastutusele wõtta.

Siin kaasas on politsei protokoll ja
tõlge tähendatud eessõnast.

Tallinna Üksik-Tsensori koh. täitja
H. Jannsen.

*

21. mail teatab Jannsen aresti alla panemi-
sest trükiasjade-peawalitsusele, 31. mail kinni-
tab ringkonnakohus aresti, 16. augustil teata-
takse ringkirjaga aresti kinnitamisest ja 12.
jaanuaril 1913 otsustab kohus raamatust pea-
tüki „Eessõna asemel“ ära häwitada, muu osa
aga aresti alt wabastada, millest 16. martsil
Jannsen peawalitsusele teatab.

23. martsil teatab trükiasjade-peawalitsus
kohtuotsusest Eestimaa kubernerile, paneb talle
ette kohtuotsust täide saata ja ärahäwitamisele
määratud raamatuosast 2 eksemplaari peawa-
litsusele saata.

*

Eestimaa kuberner
trükiasjade-peawalitsusele
16. juunil 1913.

Kirja peale 23. martsil sel aastal on
mul au Trükiasjade-peawalitsusele tea-
tada, et brosshuur „Korolenko, Igapäe-
wane nähtus“ eessõna juba enne pea-
walitsuse kirja päralejõudmist Tallinna
Üksik-Tsensori kohuste täitja nõudmisel

ära on häwitatud, sellepärast wõin ma
sellega ainult ühe eksemplaari tähen-
datud eessõnast peawalitsusele saata.

Kuberner Kindralmajor Korostowets.

Eessõna asemel.

Surmanuhtluse poolehoidjad Wene-
maal wõiwad omale wäga ilusa raamatu-
kogu kokku seada:

Leonid Andrejew, Jutt seitsmest üles-
poodust,

Leo Tolstoi, Ei jõua enam waikida,
Wl. Korolenko, Igapäewane nähtus.—

Kõiki neid raamatuid peaks kõigepealt
surmanuhtluse poolehoidjad ja täide-
saatjad lugema. Ja kõik need raamatud
on lugemise wäärt!

Kuid ka sellesarnased raamatud on
juba, nagu surmanuhtlus ise, „igapäewa-
seks nähtuseks“ muutunud, niisama igä-
päewseks, nagu kinematograhw, Purissh-
kewitsh, õhulaew. Weel üks raamat
surmanuhtluse üle! — hüiab lugeja. —
Mis tarwis? Kas ennegi juba küllalt
ei ole?

Sellest just Korolenko kirjutabgi:
surmanuhtlus ei ole enam sündmus,
waid äripäewne nähtus. Surma mõis-
tetud inimene ei ole enam eraldane
isik, waid igapäewane tüüp, *type*
russe. Warsti ilmuwad ehk Europas
piltpostkaartid allkirjaga *le smertnik*
(surma mõistetetu), niisama nagu kaartid
allkirjaga *le moujik*, *le kosak* seal juba
olemas on, sest see on niisama Wene-
maa iseäraline oluline nähtus, mida
Europa keeltesse ümber panna ei saa,
nagu kuulsaks saanud mushik (Wene
talumees) ja kasak.

Üksikud wõllaohwrid on nagu kõr-
wale jäänud, nüüd kirjutatakse juba
surma mõistetutest üleüldse, igapäewas-
test wõllaohwritest. Leonid Andrejewi
„Jutt seitsmest ülespoodust“ paistab
nüüd naiwline romantismuse olewat —
liig palju on seal bengali tule walgust.
Andrejewi seitse ülespoodut paistsid
kangelased olema, praegu kirjutatakse
ülespoodud massest. Surmanuhtlus ei
ole nüüd enam katastrof, hirmus ja
pühalik sündmus, waid lihtne surnu-

kehade masin. „Korraga tehtakse kuni kolmkümmend surmaotsust; poodakse nelja rubla, paari kingade ja sörmuse warguse pärast, saja ülespoodu hulgas on kakskümmend ehk kakskümmend wiis süütut!“ („Смертники“, Вѣстник Европы, 1910, VII—VIII.)

Masin on käimas, hoia et ligi ei tule.

— Mis eest aga meid, kallid! Jumala nimel wannun, et süüta olen! Lase mind minema, kallid! Mis eest! Peab ju ometi paber tulema! Jumala nimel!

Kuid masin ei oota... Ruten! Ruten!

— Keiserliku Kõrguse nimel... surmanuhtlus... poomise läbi... („B. E.“, VII.)

Tuleb wõlladest puudus, siis toimetatakse ülespoomist kiirendatud ja lihtsandatud wiisil tulekaitse redelitel, esimese kättejuhtuwa mädanenud ja sellepärast katkewa nõõriga...

Nõnda kirjutas parem Wene arwustaja käesolewa raamatukese ilmumise puhul.

*

Jah, kõige hirmsama sõna surmanuhtluse üle on Korolenko wälja ütelnud:

see ei ole enam pörutaw sündmus, see on harilik ja hall toimetus. Ja nii mõjuwat, nii lihtsat ja südamlitku keelt räägib see raamatuke, et mõnigi surmanuhtluse poolehoidja teda lugedes hüüdma peab: Küllalt!

Mitte põhjuse nimel ei räägi Korolenko, waid inimeste nimel, mitte põhjuse nimel ei kaitse ta, waid inimesi. Sellepärast on tema kõne nii mõjuw. Oigu see kes tahes, keda tapetakse, kellele liiga tehakse, ikka ilmub Korolenko oma kaitseõnaga „j'accuse“ (ma süüdistan! Niisugust pealkirja kandis Zola kaitsekõne Dreyfusi eest).

*

Kui Tolstoi Andrejewi „Seitsme ülespoodu“ kohta ütelnud, et „Andrejew hirmutab, aga mina ei tunne mitte hirmu!“ — siis on Korolenko lihtsad kirjad sarnased, et neid lugedes küll igaüks „hirmutunneb“. Wõiks veel tähendada, et nagu Andrejewi jutus eestlane ette tuleb, niisama ka ühes Korolenko kirjas eestlasest räägitakse. See wõiks meie lugejate huwitust seda enam raamatukese wasta tõsta.

J. D.

A. Men, Üks unustatud Eesti linn

Politseidepartemangu akt nr 1332, 1912

Peterburi kubermangu sandarmiwalitsuse ülem aabi (Jamburi ja Ouduwa kreiside jauks) salakiri nr 1335, 12. juunist 1912 politseidepartemangu.

8. juunil kell 11 paiku õhtul pani Narwa linnas wahipostil olew linnawaht tähele, et kindlusewalli ääres Tallinna uulitsal Kreenholmi riidewabriku kolm töelist, 18—20 aasta wanaduses, seisawad ja et üks neist, Ferdinand Af, teistele raamatut ette lueb. Linnawahi poolt ära wõetud raamat oli eestikeelne brosshuur: A. Men, Üks unustatud Eesti linn, „Alguse“ kirjastus Peterburis, 1912, 16 lk, hind 5 kop. Nähtawaste käsitab brosshuur töelisteküsimust Narwas, siin 23. ja 24. juunil oodatawat Eesti laulupidu ja ajalehe wäljaandmise küsimust, mis töolisteküsimusele oleks pühendatud. Läbiotsimisel, mis Afi juures kiires korras ja ilma raiooni walweosakonnaga läbi-

käimiseta ette wõeti, ei leitud midagi kuriteulist. Af jäeti wabaks. Kirjawahetus walwekorras selles asjas on alustatud.

Alampolkownik Ganhardt.

*

Nimekirj

isikutest, kes selles kirjawahetuses süüdistatawatena esinewad:

1. Af, Ferdinand Mihaili poeg, wäikekodanik, 17 a. wana; salawalwe all 11. juunist 1912. Elukoht Narwas, Paemurru uul. 148.

2. Schnell, Johan Madise poeg, wäikekodanik, 29 a. wana, 12. juunist peale Jamburi wangimajas, 21. juunist salawalwe all Narwa Juhkendalis, Rakwere uul. 38.

3. Daniilow, Mihail Iwani poeg, talunik, 30 a. wana, 27. juunist salawalwe all. Elab Paemurru oma majas.

*

Sama sandarmiwalitsuse salakiri 21. juunist nr. 1443 politseidepartemangu.

Eestikeelse brosshuura „Üks unustatud Eesti linn“ müümise asjus toimetatud uurimine tõi Kreenholmi riidewabriku pristawi kaasabil päewawalgele, et tööline Mihail Daniilow ja naistööline Alwiina Aspel, kes Narwa uurmaakrilt Johan Schnellilt tähendatud brosshuura said, neid tükki kolmkümmend müügi teel tööliste hulgas laiali lautasid. Kiires korras ja ilma eelkäiwa kirjawahetuseta ette wõetud läbiotsimisel nende isikute juures leiti: Daniilowi korteris mitu sihilikku brosshuura ja postkaartit lauluga „Punane lipp“, Schnellii juures „Земля и Воля“ nr 14 ja 15 1907, „Вестник работниц“ 1907 ja albumid „Edasi“ 1905, 1906 ja 1910, eestikeelne brosshuur, mis sõnadega „Eessõna. Tsaari isewalitsus elab wiimaseid päiwi...“ hakkab ja album „Tagasi“ 1907. Kõik need raamatud on kirjawahetusesse brosshuura „Üks unustatud Eesti linn“ laialilautamise üle wõetud. Johan Schnellii lasin ma aresteerida ja Jamburi wangimajasse panna.

Siin kaasas wäljawõtted brosshuurast.

Alampolkownik Ganhardt.

Protokoll.

1912. aastal 21. juunil toimetasin mina, Peterburi kubermangu Sandarmiwalitsuse Ülema abi Jamburi ja Oudowa maakonna jauks, alampolkownik Ganhardt, allakirjutanud tunnistajate juuresolekul ja allakirjutanud tõlgi läbi Riigikaitse seaduse põhjal eestikeelse brosshuura järelewaatamist, mis töölise Ferdinand Afi käest ära wõeti. Sellel järelewaatusel selgis, et see brosshuur eestikeelne, 16 leheküljel ja punaste kaantega on, mille peal seisab: „Üks unustatud Eesti linn“. Hind 5 kop. „Alguse“ kirjastus, trükitud Schuruhti trükikojas Peterburis, 1912. Brosshuura autor on A. Men. Teksti eel on neljarealine salm: Kannata ja waiki. Nüüd on rõhumise aeg. Laula laulusi ja kisenda. Kas nüüd on laulmise aeg? Sisu on lühidalt järgmine: „Unustatud linn. Kas wõib seda linna unustada, pealegi XX aastasajal? Selles linnas

on 50 tuhat elanikku ja nüüd tulewad Eesti lauljad esimest korda teda piduliseit terwitama ja soowitawad 13-tunnilise tööpäewa asemel 14 tunnilist wõtta. Niisuguste heldete soowidega wõiks suwel mitu pidu toime panna, kui suwi pikem oleks, aga et eestlased Põhjanaela läheduses asuwad, kus laulda raske on ja nii suurt hoonet weel ei ole, kuhu 100-tuhandaline rahwahulk ära mahuks, sellepärast ei panda Narwas ei üleilmlisi kontsertisi, ei rahwapidusid ega tööstusenäitusi toime. Narwas walitseb pimedus ja laiskus. Pealinna härrad tahawad siinsetele elanikkudele hääle sisse ajada ja küll nad siis laulma hakkawad. Peterburis ei õnnestanud laulupidu toimepanemine, tehakse siis Narwaga algust. Eestlased asuwad madalal hariduseastmel, koolidest on puudus ja on muidugi hea, et laulupidu sissetulek selle asja peale läheb, aga heade asjade peale jääwad waewased krossid, nagu Tallinna laulupidu näitas. Usaldatawast allikast kuuleme, et laulupiduplatsi aia ehitamine kalliks minewat, sellepärast selle asemel linnawahtisi tahetawat panna. Waadake aga, kas see aed wasta peab, sest kohaline rahwas, kelle hariduse nurgakiwi teie panna tahate, on harimata, julge ja rumal ja harilikud korra-kaitsjad ei saa temaga toime. Peale selle on Narwas 40000 töölist, kes ka harimata ja hullumeelsed. Wõi kutsute neid ka pidule? Platsi aia üle aru pidades mõtleb komitee ka selle peale, et peremehi paluda laulupidu ajaks prii päew anda. Komitee on sellejuures õige tagasihoidlik ja wiisakas, tuletab ainult meelega, et töölistes seda pidupäewa ülemäärase töötunniga tasuda wõiksid. Mis üleüldse 50-aastase töö kohta üelda,¹ siis mitte lõbutsemiseks, waid needmiseks on paras aeg. Armulised härrad, et tööliste kümned tuhandad pidule tuleks ja piletite eest teile mitu tuhat rubla maksaks, selleks on üks tee: lugege kõigepealt kaks kirja läbi, nimelt „Kreenholmi 50-aastane juubel“ ja „Saaroni seltsi lastewarjupaik“ ja selle peale andke oma laulud Narwa wabrikantide rewideerida: siis antakse

¹ Parajaste pühitses Kreenholmi wabrik 50-aastast juubelit. Toimetus.

töölitele kolm pidupäewa ja maksetakse nende eest kahekordne palk. Siis tulewad töölised teie pidule ja toowad tuhandad teie kasuks. Ütleme, Narwa wabrikute 20 000 töolisest leidub 5000, kes nõus on teiega kaks päewa pidusema? Kuhu läheb 15 000? Wõi arwate teie, et töölised ja wabrikandid sedasama ihkawad, mis komiteegi? Meie ei tee etteheiteid laulule ega muusikale, küll aga komiteele tema sahkerduste eest ja jääme oma arwamise juure, et praegu pidustamiseks mitte paras aeg ei ole. Kõigepealt peab töölistel oma ajaleht olema, nad peawad omas koduses eluolus edasi saama, ja kuigi ehk weel kaua poliitikaga tege mist teha keelama saadakse, töölised peawad ühisuste kaudu ühte liituma ja haridust edasi nihutama. Tärkawad töölistekassad ja praegused ametiühisused lähewad tööliste kätte, käsitööliseselts tärkab uueste elusse ja tööliste jõud edeneb. Rahwahariduse ja terwishoiu eest saab rohkem hoolitsetud ja siis paneb Narwa töolistepidusid toime, siis tekiwad siin teatrid, lugemisetuad, wabad kursused. Siis ei saa töölistesõbrad ülemäärastest töötundidest kõnelema ega kutsu töölisi tänu- ja palwelaulusi laulma.

Brosshuuras peale ettetoodud ettewaatlikkude märkuste tööliste kurnamise ja nende hulgaliseks jõuks liitmise kohta midagi kuriteulist leida ei ole. Brosshuura kõneaineks on peaasjalikult 23. ja 24. juunil toimepandaw Eesti laulu pidu.

Alampolkownik Ganhardt.

Püüdsime võimalikult täpselt kirja Eesti keele panna. Lugeja võib arwata, missuguseid arusaamatusi niisugused „kuriteuliste“ kirjatööde wenekeelsed tõlked wõisid sünnitada.

*

O t s u s.

1912. aasta 18. juulil waatasin mina, Peterburi kubermangu Sandarmiwaliitsuse Ülem Kindralmajor Klökow, selle, Riigikaitse seaduse põhjal minu abilise Jamburi ja Oudowa maakonnas Alampolkownik Ganhardti poolt toimetatud kirjawahetuse läbi, mille eesmärgiks oli 17-aastase Jamburi wäikekodaniku Ferdinand Afi, 29-aastase Jamburi wäikekodaniku Johan Schnelli ja 30-aastase

Jamburi maakonna Naroowa walla Keikina küla taluniku Mihail Daniilowi poliitilise ustawuse küsimust selgitada, ja leidsin:

1. Narwa linnawahi Eduard Raudkella tunnistuse ja Afilt ära wõetud asitõenduste põhjal selgib Ferdinand Afi süüd selles, et ta selle aasta 8. juuni õhtul* kell 11 tööliste Albert Ojale ja Gustaw Altorfile uulitsal eestikeelset brosshuura „Üks unustatud Eesti linn“ ette luges, missuguses brosshuuras küll midagi walitsusewastast ei olnud, mis aga siiski tööliste hulgas rahutust wõis äratada, sest temas leiduwad niisugused ütelused: „kannata ja waiki, sest surwe aeg on käes... nüüd on needmistest aeg...“;

2. Johan Schnelli enese ja teise wastutusele wõetu Mihail Daniilowi tunnistus kinnitab, et Schnell ise brosshuura tööliste keskel müügi teel laiali lautas ja Daniilowile neid sel otstarbel andis. Peale selle on Schnell süüdi sotsialistide-rewolutsionäärade ja sotsiaaldemokraatide kirjanduse hoidmises, mida temalt läbiotsimisel leiti, missugune kirjandus olewa riigikorra kukutamisele on sihitud;

3. Mihail Daniilowi enese üles-tunnistamine, nagu ka Schnelli ja tunnistaja Alwiina Aspeli tunnistused kinnitawad, et Daniilow tähendatud brosshuura laialilautamises tööliste hulgas müügi teel süüdi on. Peale selle näitawad asitõendused, Daniilowi juurest läbiotsimisel leitud väljaanded, mille kohta kohtuasutused aresti on kinnitanud („Что сделала 1-я Гос. Дума“, „Подпольная Россия“, „Звезда“ nr 27—31 1912. aastast) ja lubatud, aga sihilik ja jumalateutaja brosshuur „Социализм и синдикализм“, — et Daniilowil walitsusewastane mõtlemisewiis on; peale selle on ta süüdi kirjatööde hoidmises, mis elanikkudes olewa ühiskondlise korra ja walitsuse wasta rahulolematust äratawad.

Ettetoodu tagajärjel ja arwesse wõttes, et käesolewas kirjawahetuses leiduwate teadete põhjal Johan Schnell ja Mihail Daniilow ühiskondlisele rahule kahjulikud ja usalduseta isikud on, ja et olewaid tõendusi selleks ei ulata, et

nende isikute kohta Kriminaal-kohtu-
pidamise korra 1035. paragrahvi järele
wormilist süüdistust alata, otsustan ma:
seda kirjawahetust Peterburi Kuberner
kätte saata Iseäralise Nõupidamise otsus-
tada andmiseks. Mina omalt poolt
peaks tarwilikuks Schnelli ja Daniilowi
Peterburi kubermangu piiridest nende
eneste walitud asumise kohta, peale pea-
linnade kubermangude, kaheks aastaks
politsei awaliku walwe alla saata.

Ferdinand Afi kohta peaks ma wõi-
malikuks asja süüdistuste puudusel lõ-
petada.

Kindralmajor Klökow.

Asja edaspidisi käigu kohta puuduwad
teated. Märkus aktikaanel „lõpetatud“ laseb
arwata, et kuberner asjale kriipsu peale tõmbas.

Tõlkija märkused. Lk 20—24 kir-
jeldatud „Peterburi Eesti Üliõpilaste Seltsi“
väljaannete kohta oleks järgmist tähendada:

1) Kalender „Külwaja 1911“ asjas autorid
ega väljaandjaid ei süüdistatud ega kohtu
ette kutsutud Süüdistuse aineks olewa kalen-
daariumi kokkuseadja oli J. Depman, kalendri
lisa seadusewastase aastaülewaate kirjutaja
E. Laaman.

2) Plehaanowi „Usu“ wasta tsensoori poolt
alatud kirjawahetusest ei olnud väljaandjatel
aimu ega teadnud nad seda raamatu tagasi-
hoidliku tooni pärast oodata. Wenekeelne alg-
kiri on üks peatükk suurest tööst, ja suurtele,
rasketele ja kallistele väljaannetele oli tsen-
suura poolt seda lubatud, mis rahwaraamatule
keelatud oli. See aresti panemise katse nurja-
minek takistas nähtawaste H. Jannseni sama
seltsi teise ususisulise raamatu: A. Foreli „Elu
ja surma“ peale aresti panemist, kus tsensoorile
tarwilikud terawad ütelsed leidsid.

3) W. Korolenko „Igapäewase nähtuse“
aresti alla panemise asjas ei ole ka süüdistat-
awatest isikutest juttu, ei päritud ka sel korral
järelegi, kes wastutaw väljaandja wõi süüdis-
tuse aluseks olewa osa autor on, aga mingis
asjas Tallinna ringkonnakohtu prokuröri kant-
seleisse pöörates sai J. Depman sealt wastuse,
et tema kohta uurimine tähendatud raamatu
kohtuasja puhul käimas on. Hiljem et tehtud
sellest enam juttu.

Erakirjastajate väljaanded

„Edu“ kalender

Trükiasjade-peawalitsuse akt nr 1887, 1906: Asutuste järelepärimised trükitööde üle

Tallinna ringkonnakohtu prokurör trükiasjade - peawalitsusele 29. jaanuaril 1909.

Sellega on mul au Trükiasjade-peawalitsuse otsutada saata: 1) Wõru maakonna I jauskonna kohtuuriija protokoll brosshuura üle: „Aruanne kohtupidamise kohta I riigivolikogu saadikute üle“, 2) Tallinna Trükiasjade-inspektori kirja 28. juulist, 3) Eestimaa kubermangu Sandarmiwalitsuse Ülema kirja 15. nowembrist ja 4) tunnistaja Tode ülekuulamise protokoll.

Prokurör Ruban.

Esimine saadetawatest dokumentidest on 7 suure lehe peal kirjutatud tõlge raamatust „Kohtupidamine I riigivolikogu saadikute üle“, mille ainukene tähtsus selles seisab, et ta näitab, missuguse hoolega kohalikud wõimud sääsest elewanti tegid, sellepärast jätame ta siin awaldamata.

Tallinna trükiasjade-inspektor Wõru maakonna I jauskonna kohtuuriijale 28. juulil 1908.

Teie järelepärimise peale 18. juunist on mul au järgmist teatada: Kõige-kõrgema - nimeliste Käsukirjade järele 1905. aasta 24. nowembrist ja 1906. aasta 26. aprillist on kõikide riigipiirides ilmuwate trükitööde eeltsensuur kautatud. Väljaantud kirjatööde wasta wõib ainult tagantjärele kohtulikku süüdistust tõsta, kui nendes Kriminaalseadustes ettenähtud kuritegude-tundemärkisi on.

Sellepärast ei wõinud brosshuurad „Millest inimesed elawad?“ ja „Kohtupidamine I riigivolikogu saadikute üle Wiiburi üleskutse asjus“ Trükiasjade-peawalitsuse poolt iseäralist ilmutamist saada. Mis puudub nende brosshuurade wasta süüdistusetõstmisesse asutuste wõi üksikute ametnikkude poolt, siis ei ole seda tänini ka mitte sündinud.

Krahw Tolstoi brosshuura „Millest inimesed elawad?“ algupärand, nagu ka tema eestikeelne tõlge ilmusid 1907. a.,

brosshuur „Kohtupidamine I riigivolikogu saadikute üle“ on Wiiburi üleskutse asjus olnud kohtuistumise kiirkirjaline protokoll. — Saadan siin kaasas mõlemad brosshuurad.

Tallinna Trükiasjade-inspektori asemel [allkiri].

Eestimaa kubermangu sandarmiwalitsuse ülema salakiri 15. nowembrist 1908.

Teatan Teie Kõrgestsündinule, et brosshuur „Kohtupidamine I riigivolikogu saadikute üle“ väljaandja Schiffer minu all olewas Sandarmiwalitsuses wastutusele wõetud ei ole, nagu ka tema üle minul igasugused teated puuduwad.

Polkownik [allkiri].

Tunnistaja ülekuulamise protokoll.

1908. aasta 31. juulil kuulas Wõru maakonna I jauskonna kohtuuriija Kriminaal-kohtupidamisekorra 443. paragrahwi järele allakirjutanud tunnistajat üle, kes seletas: olen Friedrich Peetri poeg T o d e, Wõru linna politsei-jauskonna ülewaataja.

Rändaja raamatumüüja Luige tõi linna-waht Pihlapuu joobnud olekus minu juure. Ma pidasin ta kinni, et tema kainenemist ära oodata ja waatasin järgmisel päewal tema korwi läbi, sest Luigel ei olnud kauplemiseluba ja ma arwasin, et tal keeldud raamatud müümiseks wõiwad olla. Raamatute läbiwaatamisel ei leidnud ma midagi kahtlast peale raamatute: „Millest inimesed elawad?“, „Kohtupidamine I riigivolikogu saadikute üle“ ja „Edu kalender 1908“, mida ma asitõendustena akti juure panen. Luik seletas, et ta Tolstoi raamatu „Millest inimesed elawad?“ Wõrus Karlsoni raamatukaupluses ostnud, „Edu kalendri“ talle keegi talunik teiste raamatute wasta wahetanud, raamatu „Kohtupidamine I riigivolikogu saadikute üle“

ostnud ta Tallinnas Tuisu raamatukaupluses. Et Luik keelatud raamatuid laiali oleks lautanud, ei ole kindlaks tehtud. Maakonnaülema Noorema Abilise poolt ette wõetud läbiotsimine Karlsoni pool ei toonud midagi keelatud awalikuks.

[Allkirjad]

*

Wõru maakonna I jauskonna kohtuuriija koh. täitja otsusest 13. jaanuarist 1909:

Luige Kriminaalseadustiku 132. par. põhjal wastutusewõtmise asjus Prokuröri-abi poolt antud juhataste tagajärjel: kõiki teateid tähendatud brosshuurade wäljaandjate Schifferi ja Karlsoni üle Riia ja Tallinna Ringkonna kohtu Prokuröri-le teatada, otsustasin ma: tähendatud kohtude Prokuröridele saata selle otsuse ärakirja, raamatute ülewaatamise protokoll, Tartu ja Tallinna Trükiasjade - inspektori otsused nende üle, Eesti- ja Liwimaa kubermangu Sandarmiwalitsuste Ülemate teatused Schifferi ja Karlsoni üle ja tunnistaja Tode ülekuulamise protokoll.

Kohtuuriija kohuste täitja [allkiri].

*

Wõru maakonna I jauskonna kohtuuriija trükiasjade-peawalitsusesse 19. weebuaril 1909.

Wõru maakonna Kooraste walla taluniku Karl Mihkli poja Luige käest ärawõetuid raamatuid: 1) „Edu kalender“, 2) „Millest inimesed elawad?“ ja 3) „Kohtupidamine I riigiwolikogu saadikute üle“ saates palun Trükiasjade-peawalitsust peale nende brosshuurade läbiwaatamist otsust anda järgmistes küsimustes: 1) mil määral puht-objektiivne aruanne on oma sisu poolest brosshuur „Kohtupidamine I riigiwolikogu saadikute üle“, 2) kas nende brosshuurade wasta mitte kohtulikku süüdistust ei ole tõstetud, ja 3) kas Trükiasjade-peawalitsus mitte wõimalikuks ei pea niisugust süüdistust alustada, missuguste andmete põhjal seda wõiks teha ja missuguste neis brosshuurades awaldatud kirjatükkide eest. Brosshuurad palun peale selle, kui neid enam waja ei ole, mulle tagasi saata.

Wõru maakonna I jauskonna

kohtuuriija koh. täitja [allkiri]

*

Tallinna üksik-tsensor
trükiasjade-peawalitsusesse
23. martsil 1909.

Peawalitsuse ettepaneku tagajärjel 9. martsist on mul au teatada, et eesti-keelsetes brosshuurades „Millest inimesed elawad?“ ja „Kohtupidamine I riigiwolikogu saadikute üle“ makswate trükiseaduste seisukohast midagi keelatud ei leidu. Esimine brosshuur on krahw Tolstoi samanimelise töö tõlge, teine Tallinna trükikojaomaniku Schifferi seletuse järele, kelle juures see brosshuur on trükitud, sõnasõnaline tõlge kohtuprotokollidest, mis Peterburi Wene lehtedes ilmusid.

Tallinna Üksik-Tsessori koh. täitja
H. Jannsen.

*

Trükiasjade-peawalitsusesse.

6. aprillil antud ülesande tagajärjel... on mul au teatada, et „Edu kalendis 1908“ 154. leheküljel on laul ära trükitud, mille peale ma tarwilikuks pean tähelepanekut pöördä. Toon selle laulu sisu tõlkes, osalt sõnasõnaliselt:

Edasi!

Kaua peeti meid orjuses ja raudus, aga need wiimased andsid meile jõudu ja meie elule wäärtuse ja hinna. „Seadus“ sulgus meie suu, piinas meid ja saatis surma, aga ülekohus, waljus, tumedad wõlwalused ja surm ei suutnud waprata ridasid õredaks teha; tuleleek süütas uusi miljonisi, töökodadest, wabrikukasarmutest, metsadest ja põldudelt kogus ta neid kokku ja kaugele kostis wali hüie:

Edasi!

Edasi rahwahulgad, kes teie orjuses, puuduses, waesuses ja pärispõlwes ägate! Aja silmad lahti ja ärka, kes sa ahelaid kannad, kes sa oma higi ja waewa teistele annad; ega sa igaweste pea orjaks olema, kuule wabastawat hüüdu ja tule kaasa...

Edasi!

Edasi! Wõitlema kalli tasu eest, täitma ajaloo kõrget kohust: häwitama teutawat ülekohut ja liitma kõiki rahwaid tõelises wabaduses. Tulewiku rüppes on wendlus ja üheõiguslus — edasi, edasi, edasi!

Teised kirjatükid ei sisalda midagi, mis tõsisemat alust kriminaalsüüdistuse

töstmiseks annaks, olgugi et kalendri kirjandusline osa sotsialistlikes waimus ja sihis on toimetatud.

10. aprillil 1909. M. I. Pukits.

*

Wõru maakonna I jauskonna kohtuuriija trükiasjade-peawalitsusesse 13. mail 1909.

Palun minu 19. weebruari kirja täitmisega rutata.

Kohtuuriija koh. täitja [allkiri]

*

Tükiasjade-peawalitsus
Wõru maakonna kohtuuriijale
... juulil 1909.

Teie kirja peale 19. webruarist on Trükiasjade-peawalitsusel au Teie Kõrgestsündinule teatada, et selles kirjas ülesluetud kolmes eestikeelses brosshuuras mingid kuritegude-tundemärkisi ei leidu, mida Kriminaalseadused ette oleks näinud.

Trükiasjade-peawalitsuse Ülem.

[Pealkiri:]

Kiire. Peawalitsuse Ülem käskis Trükiasjade - inspektorile ette panna „Edus“ awaldatud laulu „Edasi“ eest kohtulikku süüdistust alata ja selles mõttes kirja kohtuuriijale muuta.

3 VIII.

*

Trükiasjade-peawalitsuse
kantseleiteade (справка)

Mis seaduslikult ilmunud kalendrisse „Edu“ puudub, siis pöörab inspektor isand Pukits tähelepanekut laulu „Edasi“ peale, aga isand Pukitsa arwamise järele on selle kalendri wäljaandjate wasta süüdistusetöstmine waewalt küll ajakohane, sest arwatawaste on ta 1907. ja 1908. aasta jooksul ära müüdnud, ja kuigi ehk peaks mõned eksemplaarid järele jäänud olema, siis ei ole neil mingit tähendust, kuna kalender 1908. aasta jaoks oli.

*

Trükiasjade-peawalitsus
Wõru maakonna I jauskonna
kohtuuriijale 4. augustil 1909.

Järelepärimise peale 19. webruarist on Trükiasjade-peawalitsusel au Teie

Kõrgestsündinule teatada, et siin tagasi-saadetawates brosshuurades: 1). Millest inimesed elawad? ja 2) „Kohtupidamine I riigiwolikogu saadikute üle“ kuriteu-tundemärkisi, mis kriminaal-seadustes ette nähtud, ei leidu.¹

Mis brosshuurasse „Edu kalender 1908“ puudub, siis on Trükiasjade-peawalitsus Tallinna Trükiasjade - inspektorile ettepaneku teinud Kriminaalseadustiku 129. paragrahwi põhjal kalendris awaldatud laulu „Edasi“ eest süüdistust tõsta.

Trükiasjade-peawalitsuse Ülema asemel
Nõukogu liige A. Kateenin.

*

Peterburi ringkonnakohtu
prokurör trükiasjade-pea-
walitsusele 3. augustil 1909.

Palun Trükiasjade-peawalitsust mulle teatada, millal Wõru maakonna I jauskonna Kohtuuriija nõudmised 19. webruarist ja 13. maist täidetud said.

Prokuröri kohuste täitja
von Nandelstadt.

[Märkus:]

Milles siin asi seisab? 7 VIII.

*

Trükiasjade - peawalitsus
Peterburi ringkonnakohtu
prokuröriale 7. augustil 1909.

Järelepärimise peale 3. augustist on Trükiasjade-peawalitsusel au Teie Eks-tsellentsile teatada, et Wõru I jauskonna Kohtuuriija poolt palutud teated talle 4. augustil ära on saadetud.

Sellele peab Trükiasjade-peawalitsus tarwilikuks juure lisada, et nõuetawate teadete andmise wiibimine sellest tuli, et Tallinna Trükiasjade - inspektor ja Peterburi Trükiasjade - komitee juures olew Eesti kirjatööde läbiwaataja kohtuuriija poolt sissesaadetud brosshuurad uueste läbi waatama pidid.

Trükiasjade-peawalitsuse Ülema asemel
Nõukogu liige Kateenin.

*

¹ See ei keelanud hiljem, 1912. aasta jaanuaris, kohtupalatit wiimast brosshuura aresti alla panna, ehk küll 24. aprillil arest uueste ära wõeti. Waata wihk „Kellega kah Eesti tsensorid sõda pidasid“, lk 12, 13 ja 14.

Tallinna üksik-tsensur
trükiasjade-peawalitsusele
14. augustil 1909.

4. augustil antud ettekirjutuse tagajärjel „Edu“ kalendris 1908“ awaldatud laulu „Edasi“ eest wäljaandjaid 129. paragrahwi põhjal wastutusele wõtmise asjus pöörasin ma Tallinna Ringkonnakohtu Prokuröri poole palwega. 11. augustil teatas mulle tähendatud prokurör, et „Walga linn Riia Ringkonnakohtu alla käib“.

Et mul mitte õigust ei ole Riia Ringkonnakohtusse pöörata, mis wäljaspool minu kätte usaldatud [riigi]-josa asub, on mul sellega au paluda mulle järgnewaid juhatusi mitte andmata jätta.

Tallinna Üksik-Tsensorsi koh. täitja
Jannsen.

Kohe selle peale saadab trükiasjade-peawalitsus kirjad Wõru kohtuuriijale ja Tallinna ja Tartu trükiasjade-inspektorile seletusega, et kohtuasi Riia ringkonnakohtusse on wiidud.

*

Walga maakonna I jauskonna kohtuuriija trükiasjade-peawalitsusele 19. juulil 1910.

Erakorraline.

Palun sellesama kirja peale märkimise teel mulle teatada, kas Peawalitsuse poolt Walga linnas Pihkwa wäikekodaniku Friedrich Karlsoni wälja antud kalendri „Edu 1908“ peale arest sai pandud, millal pealepandud arest Kohtupalati poolt kinnitati ja missuguse paragrahwi tundemärkisi Palat nimelt leidis.

Walga maakonna I jauskonna kohtuuriija kohuste täitja

[alkiri — senine Wõru kohtuuriija].

26. juulil 1910 teatab Bellegarde, et „Edu kalendri“ peale aresti pole pandud ega kohtulikku süüdistust tõstetud.

*

Süüdistuse lõpetamine taluniku Karl Mihkli poja Luige wasta Kriminaalseadustiku 132. paragrahwis ette nähtud kuriteus.

1908. aasta 8. mail leidis Wõru poliitseijauskonna ülewaataja Tode rändaja raamatumüüja Karl Luige raamatukasti läbiwaatamisel sealt ühe eksemplaari brosshuuradest: „Edu kalender 1908“ ja

„Kohtupidamine I riigiwolikogu saadikute üle“. Läbiwaatamisel selgis, et kalender sisaldab kirjatükid: laulu „Edasi“, kirjutused „Mis tähendab parteilikkus“, „Kas ikka niisamawiisi“ ja muinasjutu „Wee üle“.

Laulus „Edasi“ kutsub autor rahwast „orjuseahelaid heitma“ ja wabadusele sammuma. Edasi seletab ta, et rahwa rõhujateks need „suured“ on, kellele rahwa wabadusepüüded ei meeldi, kes seaduse kaitset rahwast orjuses hoiawad, wabadusenõudjaid wangimajadesse panewad, igasugustesse piinadesse ja surmagi saadawad. Aga need teud ei suuda rahwa wabadusepüüdeid häwitada ega sumbutada „Edasi“-hüüdeid, mis kostawad maalt ja linnast, wabrikutest ja kasarmutest, metsast ja wäljalt. Laulu lõpul kutsub autor kõiki rõhutuid ühinema, et üheõiguslusele, wendlusele ja wabadusele sammuda.

Kirjatükis „Mis tähendab parteilikkus“ seletatakse, et see on inimeste ühinemine terve ühiselu ümberehitamise eesmärgil, üeldakse et pärast 1905. aasta oktoobri-manifesti see ka Wene riigis lubatud on. Autor seletab, et kõigist partei-programmidest Saksa sotsiaaldemokraatlise partei oma kõige parem on, sest tema ideaal on: 1) wabariiklise walitsemisekorra sisseseadmine, 2) töölistepartei wõit kapitalistide üle wähemate ettewõtete suurteks ümberkoondamise teel, 3) oma liikmetele poliitiliste õiguste nõudmine ja nende seaduseandlisest tööst osawõtmisele aitamine, milleks nõutakse: a) üleüldist, üheõiguslist, otsekohest ja salajat hääletamiseõigust parlamendiwalimistel, b) riigiametnikkude walitawust ja c) miilitsat, koosoleku- ja sõnawabadust jne.

Kirjutus „Kas ikka niisamawiisi“ kujutab tööliste rasket ainelist seisukorda, kus ööd ja päewad tuleb wiletsa elamisewõimaluse eest töötada. Tööliste seisukorra kõrwale paneb autor rikaste olukorra, kus ainult lõbu taga aetakse, misjauks töölisteklass ennast waewama on sunnitud.

Muinasjutus „Wee üle“ kihutatakse mõistukõnes töölisi kapitalistide wasta üles. Ühel maal saanud wesi otsa. Kõik elanikud läinud sealt minema. Arukamad wõtnud allikad oma kätte,

lollimad pidanud neilt wett otsima. Esmised saanud kapitalistide nime. Nad teinud suure weenõu, sundinud weetarwitajaid sinna wett kandma ja maksnud kopika ämbritäie eest. Kogutud wett müünud kapitalistid tarwitajatele, toodud ämbritäiest pool tarwitajale jättes. Suure weenõu nimetanud kapitalistid turuks. Peagi saanud nõu täis, weekandjate teenistus lõppenud ja neil ei olnud raha wee ostmiseks. Kapitalistid kuulutanud siis kriisise wälja, ja kui wee tagawara sugu wähenenud, lasknud nad seda uueste endisel wiisil täita. Siis tekkinud weetarwitajate keskel nõuandjad, keda kapitalistid agitaatoriteks nimetanud. Need õpetanud waeseid paremate inimeste juhatusel iseendi heaks nii töötama, et kõigil kõike küllalt oleks. Waesed kuulnudgi seda nõuannet ja siis olnud kapitalistidel ots käes.

Brosshuuras „Kohtupidamine I riigivolikogu saadikute üle“ on Wiiburi üleskutse, mis Wene riigi elanikkusi maksude maksmatajätmisele, nekrutite saatmatajätmisele ja seaduslikkude ülemate käskude täitmatajätmisele kutsub, terwelt ära trükitud.

Kõige selle tagajärjel wõeti Luige üle uurimine ette, teda süüdistades laialilautamiseks wäljaannete hoidmises, mis riigis makswa korra muutmisele, olewa riigikorra kukutamisele ja seaduslikkude wõimude korralduste täitmatajätmisele kihutawad.

Luik, kes ennast selles süüdlaseks ei tunnistanud, seletas et ta ümber rännates neid raamatuid müüb, mis kauplused talle annawad, tema ise neid ei lue ega ole ka tal neist aimugi. Kõnes olewad brosshuurad antud talle ühes Tallinna kaupluses, kus nad awalikult waateaknal seisnud. „Edu kalendrit“ näinud ta ka kõikide Tallinna raamatukaupluste aknadel, kust neid awalikult müüdnud, ilma et politsei takistust oleks teinud, mispärast tema, Luik, aimatagi ei wõinud, et see kuriteuline raamat on. Tema lugewat waewasel wiisil ja ei suutwat raamatute sisu üle otsustada.

Seda läbi arutades peab otsusele tulema, et Luige seletused, mida uurimise käigus mitte ümber ei ole lükatud, täieste usaldusewäärilised on; tähendatud brosshuurade leidmine temalt ainult

ühes eksemplaaris ei anna küllaldasid aluseid arwamiseks, et ta neid wäljaandeid laialilautamise otstarbel enda käes pidas, mispärast Luige süüdistamine lõpetada tuleb.

Ettetoodu põhjal arwan ma tarwilikuks: a) Kriminaal-süüdistust Kooraste walla 35-aastase taluniku Karl Luige wasta selles asjas lõpetada, b) tema kohta tarwituselewõetud kohtu eest kõrwalehoidmise takistuse abinõu — wahi all hoidmist kuni 1000-rublase kautsjoni sissemaksamiseni — kautada ja c) asitõendused — kaks eestikeelset brosshuura — ära häwitada.¹

See otsus läheb Kriminaal-kohtupidamisekorra 1042. paragrahwi järele Peterburi Kohtupalati läbiwaatamise alla.

25. mail 1910 Riia linnas.

Prokuröri abi W. Galkin.

Algupärandi järele õige.

Peterburi Kohtupalati Prokuröri

Sekretäri abi Iw. Gromow.

*

Tallinna üksik-tsensori
trükiasjade-peawalitsusele
7. detsembril 1910.

Riia Ringkonnakohtu Prokurör teatas mulle, et Peterburi Kohtupalat on otsustanud Prokuröri kirjale juurelisatud kaks eksemplaari eestikeelseid brosshuurasi „Millest inimesed elawad“ ja „Kohtupidamine I riigivolikogu saadikute üle“ ära häwitada.

Silmas pidades, et peale saadetud kahe eksemplaari neist brosshuuradest siin minu arwamise järele, müügil weelgi neid brosshuurasi on, pöörasin ma Riia Ringkonnakohtu Prokuröri poole palwega, mulle Peterburi Kohtupalati otsusest wäljawõtte saata, et mul kohtuotsuse peal põhjenuw õigus oleks tähendatud broosuurade teiste eksemplaride peale aresti panna ja neid politseile ärahäwitamiseks anda. Et ma oma sellekohase kirja peale 9. augustist Riia Prokurörit wastust ei ole saanud, on mul au Trükiasjade-peawalitsuselt eeskirja paluda, kuidas ma selles asjas pean toimetama.

Tallinna Üksik-Tsensori koh. täitja
Jannsen.

¹ Kuidas tsensor sellest aru sai, näeme kohe.

[Sõnad „minu arvamise järele“ peawalitsuses alla kriipsutatud ja küsimismärk äärele pandud.]

*

Tükiasjade - peawalitsus
Peterburi kohtupalati prokurörile 11. detsembril 1910.

Trükiasjade - peawalitsuses olewate teadete järele on Peterburi Kohtupalat otsustanud eestikeelsed brosshuurad: 1) Millest inimesed elawad? ja 2) Kohtupidamine I riigiwolikogu saadikute üle ära häwitada.

Et Trükiasjade - peawalitsus sellest Palati otsusest sen'ajani ärakirja ei ole saanud, on tal au sellega Teie Ekstsellentsi alandlikult paluda, neid ärakirju mitte saatmata jätta ja ühes sellega ka teatada, kes neid otsuseid nüüd täide saata wõib.

Trükiasjade-peawalitsuse Ülem
Bellegarde.

*

Peterburi kohtupalati prokurör
trükiasjade-peawalitsusele
14. detsembril 1910.

Seega on mul au Trükiasjade - peawalitsust paluda täienduseks 11. detsembri kirjale teatada, kes ja kunas nimetatud eestikeelsete brosshuurade peale aresti pani.

Kohtupalati Prokuröri kohuste täitja
[allkiri].

*

Trükiasjade - peawalitsus
Peterburi kohtupalati prokurörile 18. detsembrist 1910.

14. detsembri kirja tagajärjel on Trükiasjade-peawalitsusel au Teie Ekstsell-

lentsile teatada, et tähendatud brosshuurade ärähäwitamise teated Riia Ringkonnakohtu Prokuröri poolt Tallinna Üksik-Tsensorile on saadetud.

Sellele on Trükiasjade-peawalitsusel au juure lisada, et tal igasugused teated puuduwad, kes ja kunas kõne all olewate brosshuurade peale aresti pani.

Trükiasjade-peawalitsuse Ülema asemel
Nõukogu liige Kateenin.

[Targemat otsust asja üle ei saadudgi, aga aasta hiljem, 31. detsembril 1911, pani Jannsen asja Tallinnas uueste liikuma. Waata „Kellega kah Eesti tsensorid sõda pidasid“, lk 13.]

*

Tartu trükiasjade - inspektor
trükiasjade-peawalitsusele
12. juunil 1911.

Mul on au teatada, et Trükiasjade-peawalitsuse ettekirjutuse täitmiseks, mis Tallinna Trükiasjade - inspektor 22. augustil 1909 mulle edasi andis, 26. oktoobril 1909 teatega Riia Ringkonnakohtu Prokuröri nimele kohtulikku süüdistust tõstsin „Edu kalender 1908“ wäljaandjate wasta.

1910. aasta 26. oktoobril teatas mulle isand Prokurör, et Peterburi Kohtupalat 4. oktoobril 1910 kohtuasja wäikekodaniku Friedrich Augusti poja Karlsoni wasta, keda süüdistati Kriminaal-seadustiku 129. par. 1. punkti põhjal, kuriteu-tundemärkide puudusel ära on lõpetanud.

Inspektor Babaanow.

21. juunil teatab trükiasjade-peawalitsus asjalõpetamisest ka selle algatajale — Walga maakonna I jauskonna kohtuuurijale.

Jumal looduses

Trükiasjade-peawalitsuse akt nr 550, 1907

Tallinna trükiasjade-inspektor
ringkonnakohtu prokurörile
6. augustil 1907.

1906. aasta 26. aprili seaduse IV osa 5. punkti põhjal selle kaasas saates eestikeelset brosshuura „Jumal looduses“, 2¼ trükipoognat suur, Antje trükikojas 3000 eksemplaaris trükitud, mille peale ma sama seaduse IV osa 3. punkti põhjal aresti panin, palun tema kohta sama seaduse IV osa 6. punkti tarwitada, sest

brosshuuras leiduwad kuriteu-tundemärgid, mis Kriminaal-seadustiku 73. paragrahwis ette on nähtud. Jumalateutamist ja ristiusu põhiõpetuste laimamist näen ma järgmistes lausetes: Jumala kui kõikwõiwa maa ja taewa looja üle üeldakse, et „teadus tema ammugi sellest aust on wabastanud“; „ristiusu õpetus maailma loomisest, Kolmainust Jumalast, Maria patuta käimapealesaamisest, Jeesuse ülestõusmisest ja muut-

misest on puhas väljamõeldus, mõtteleenu ja kriitikata mälestuste wili, ebausu sepitsus“; Jumala käsud olewat „ebausk“; „kuulus isade usk ei ole muud kui alaliselt muutuw ebausk“; „ilmutused on inimese mõtteleenu sünnitus“; „tõde neis on inimese mõttetöö tagajärg ja lapsik usk — lihtne ebausk“; Kristusest Jeesusest üeldakse, et „see imelik Jumal nähtawaste niihästi ema kui tütrega lähemas ühenduses oli, igapäewase elu keelt tarwitades tuleb üelda, et ta iseenda äiapapa oli“; tõendatakse, et ta Rooma sõjawäe Kalabria leegioni ülema Joosep Pandera sohipoeg olnud, emaks olnud Betlemma langenuid juuditüdruk Mirjam, et Pühawaim tema sündimise juures sama osa etendanud, mida jumalad ja pooljumalad mängiwad paganausu keisrite naiste ja tütarde sohilaste saamisel.

Trükiasjade-inspektori kohuste täitja
G. Truusmann.

*

K o h u o t s u s .

1907. aastal 13. septembril, Kõiserliku Suuruse käsul, Tallinna Ringkonnakohtu Kriminaalosalakond oma kohtulikul istumisel, mille koosseis oli:

Eesistuja A. Höpfert,

Kohtuliikmed L. Sberzhowski ja

P. Grosshewoi,

Sekretari abi M. Proklow,

Prokuröri P. Tomasshewski juuresolekul

k u u l a s : Kohtuprokuröri ettepanekul brosshuura „Jumal looduses“ peale pandud aresti kinnitamise asja. Seda asja läbi waadates, prokuröri arwamist ja raamatu väljaandja Andrei Petersoni seletust ära kuulates leiab Ringkonnakohus: raamat „Jumal looduses“ on täpne tõlge Peterburis välja antud sellenimelisest prohwessor E. Häckeli brosshuurast, mis omakorda kirjatöö „Die Welträthsels“ teine peatükk on. Kohtuaktis ei ole teateid selle üle, et Peterburis välja antud brosshuura peale aresti oleks pandud, mispärast arwama peab, et see brosshuur aresti alla pandud ei ole, ja nõnda tuleb tunnistada, et Andrei Petersonil õigus oli tähendatud brosshuura Eesti keele tõlkida. Asja sisulise külje poole pöörates arwab Ringkonnakohus, et 1906. aasta 26. aprili seaduse

IV osa 6. punkti mõtte järele ainult niisugune raamat ära häwitada tuleb, mille sisu kuriteu-tundemärkisi awaldab. Tallinna Trükiasjade-inspektor näeb kõnesolewas kirjatöös kuriteu-tundemärkisi, mis Kriminaalseadustiku 73. paragrahwis ette nähtud, Kohtuprokurör leiab peale selle weel 74. paragrahwi 3. punkti rikkumist. Neis paragrahwides kõnelatakse Jumala, Jumalaema, Taewajõudude ja Pühameeste peale laimu tõstmisest, tegude ehk sõnadega Sakramentide, Püha Risti, Pühade kontide ja Pühapiltide, Pühakirja ja ristiusu teutamisest ja kõlwatumast hirwitamisest pühade asjade üle. Kõik need mõisted: laim, söimamine, teutamine, kõlwatu hirwitamine, sisaldawad, nagu see nende sõnade etimoloogilisest koosseisust näha, haawamise mõistet, sellepärast on Kriminaalseadustiku 73. ja 74. paragrahwi tarwitamisele võtmiseks tarwis, et süüdistataw haawamise eesmärgil kirjutaks wõi kõneleks (*animus injurandi*). Broshuura autor ja tõlkija wõtawad aga arwustuse alla („puhta mõistuse kriitika“) ristiusu-jumala loomise küsimuse, tema kolmainsuse, Jeesuse sündimise puhtast neitsist, taewawägede ja pühameeste olemise, kuulutawad kõige selle lihtsaks ebausuks, seletawad ristiusu poolt tunnistatawaid imetegusid lihtsate loodusejõudude tegewuse abil ehk eitawad neid, wõtawad kõiki neid küsimusi usuteaduse, mõtteteaduse, mitmesuguste poliitikaliste õpetuste ja peaaasjalikult loodusteaduste arwustusetule alla, arusaadawalt sel määral, kuiwõrra need inimese teadusealad autori poolt omandatud on. Ühesõnaga, kõnes olew brosshuur on autori seletuse järele puhtteaduslik uurimine ja kusagil ei wõi temas mitte ühesgi rias teutamise tahtmist leida.

Nende arutuste põhjal ja peale selle weel arwesse wõttes, et Ristiusu-jumala eitamise küsimust makswad Kriminaalseadused ei puuduta, o t s u s t a b Ringkonnakohus: Prokuröri ettepanekut tagajärjeta jätta ja Tallinna Trükiasjade-inspektori poolt brosshuura „Jumal looduses“ peale pandud arest ära wõtta.

A. Höpfert.

L. Sberzhowski.

Grosshewoi.

Algkirja järele õige: G. Truusmann.

R. Ingersoll, Kurat

Trükiasjade-peawalitsuse akt nr 335, 1908

Tallinna trükiasjade-inspektor Tallinna ringkonnakohtu prokurörile 9. weebruaril 1908, nr. 88.

Sellega saates Kriminaal-kohtupidamisekorra 1213¹². paragrahwi põhjal W. Ehrenpreisi trükikojas trükkima hakatud eestikeelse brosshuura „Kurat. R. Ingersoll. Eesti keelde tõlkinud Homo, Tallinnas 1908, Ateisti kirjastus, W. Ehrenpreisi trükk“, mille peale ma korraldasin aresti panna, palun käesolewas juhtumises Kriminaal-kohtupidamisekorra 1213¹⁴. paragrahwi tarwitada.

Brosshuuras näen ma jumalatiutamist ja pühakirja laimamist, missugune kuritegu ette on nähtud Kriminaalseaduse 73. paragrahwis.

Kaasa lisan brosshuura üksikute kohatade tõlke ja politsei protokollid, mis 9. weebruaril on tehtud Tallinna 6. linna- ja II jauskonna ülewaataja poolt.

Trükiasjade-inspektori kohuste täitja
G. Truusmann.

Tallinna ringkonnakohus otsustas 25. weebruaril 1908. aastal brosshuura ära häwitada.

Pildid Wenemaa minewikust

Trükiasjade-peawalitsuse akt nr 336, 1908

Tallinna trükiasjade-inspektor Tallinna ringkonnakohtu prokurörile 25. weebruaril 1908.

Selle kaasas W. Ehrenpreisi trükikojas 2950 eksemplaaris trükitud eestikeelset brosshuura „M. Kesawana, Pildid Wenemaa minewikust. Esimene wihk. J. Ploompuu kirjastus, 1908, 32 lk“ saates, palun praeguses juhtumises Kriminaal-kohtupidamisekorra 1213¹⁶. paragrahwi tarwitada. Tõlkes juurelisaatud wäljawõttes brosshuurast näen ma riigi põhiseaduste poolt kinnitatud waltsemise wiisile etteheidete tegemist ja riigis maksma ühiskondlise korra kukutamisele kutsumist, seega Kriminaal-seadustiku 128. ja 129. par. 2. punktis ette nähtud kuritegusid. Brosshuur on minu poolt aresti alla pandud.

Trükiasjade-inspektori kohuste täitja
G. Truusmann.

6. martsil 1908 kinnitas Peterburi kohtupalat oma korraldawal koosolekul aresti, süütegu 128. ja 129. paragrahwi 1. ja 2. punkti 1. osa alla wiies.

*

Wäljawõtte

Peterburi kohtupalati otsusest 13. weebruaril 1910 Eestimaa kubermangu Tallinna maakonna Kolga walla taluniku Jakob Iwani poja Ploompuu üle, keda kriminaal-seadustiku 132. par. 2. osa põhjal süüdistati.

Tähendatud kohtuotsusega mõisteti pealemuu talunik Jakob Ploompuu,

35 aastat wana, kriminaal-seadustiku 19. ja 132. par. 2. osa põhjal üheks kuuks kindlusesse, selle karistuse asemele 1906. aasta 22. nowembri seaduse põhjal teise määramist lubades. Asitõendused ja brosshuura „Pildid Wenemaa minewikust“ aresti alla pandud eksemplaarid tulewad kriminaal-seadustiku 36. par. põhjal ära häwitada.

*

Tallinna trükiasjade-inspektor trükiasjade-peawalitsusele
20. aprillil 1910.

25. weebruar 1908 pani endine Tallinna Tsensor G. Truusmann aresti alla eestikeelse brosshuura: „M. Kesawana, Pildid Wenemaa minewikust. Esimene wihk“, mis W. Ehrenpreisi trükikojas 2950 eksemplaaris trükitud oli. Trükiasjade-inspektori arhiwis leidis selles asjas ainult kiri Pristawile aresti üle ja trükikojaomaniku Ehrenpreisi allkiri 26. weebruarist 1908 selle üle, et ta iseäralise korralduseni terwet trükki oma juures alal hoiab. Oma järelepärimise peale läinud aasta 3. nowembrist Tallinna Ringkonnakohtu Prokurörilt Kohtupalati otsuse ära kirja saades ja kindlaks tehes, et 1910. a. 3. weebruari otsus ülemalnimetatud brosshuura kohta käib, tegin ma Prokuröri kirjaga läinud aasta 5. detsembrist kokkukõlas korralduse, et Kohtupalati otsus tähendatud brosshuura asjas täide saadetaks.

Nagu Tallinna VI linnajau Pristawi aktist 16. aprillist 1916 näha, sai tähendatud brosshuur samal päeval VI linnajau politseiwalitsuses ära põletatud. Sellest on mul au Trükiasjade-peawalitsusele M. Kesawana brosshuura kahe eksemplaari saatmisega teatada.

Trükiasjade-inspektori koh. t. Franz.

„Книжная Летопись“ nr 17 30. aprillist 1916 tõi selle teate.

*

Wälja wõtte Peterburi kohtupalati otsusest 28. jaanuaril 1909 Liiwi-

maa kubermangu Wiljandi maakonna Sürgawere walla taluniku Mihkel Jakobi poja Wanakesa üle, keda Kriminaalseadustiku 132. paragrahwi põhjal süüdistati. Tähendatud otsusega mõisteti 28-aastane Mihkel Wanakesa kriminaalseadustiku 19. ja 132. par. 1. punkti põhjal 1 kuuks kindlusesse, wõimalust jättes seda karistust wahetada 1906. a. 22. nowembri seaduse põhjal. Asitunnistused kohtuakti juure jätta.

Usk ja klassilised wastolud

Trükiasjade-peawalitsuse akt nr 246, 1909

Tallinna üksik-tsensor Tallinna ringkonnakohtu prokurõrile 17. nowembril 1909.

M. Schifferi trükikojas on „Teaduse“ kirjastuse poolt trükitud brosshuur „Usk ja klassilised wastolud“. Selles sotsiaal-demokraatlisel waimus kirjutatud raamatukeses püiab autor tõendada, et usk ja religioon tühised on, et nad rahwa wabaduse ja kultuura arenemisele kahjulikud on ja et sellepärast sotsiaal-demokraatia ülesanne on oma tunnistajate keskel igasugu usu ja ristikiriku wasta kihutusetoõd teha. Autor toob hulga wäljawõtteid Lääne kirjanusest, peaaesjalikult usuwaenulisest, et teaduse näu all harimata lugejat wälja naerda (оглумить), aga kõigest ettefoodust on selge, et ta teaduslikku haridust ei ole omandanud. Eessõnas kinnitab ta oma seisukohta usu üle peajoontes järgmiste sõnadega: „Igale mõtlejale inimesele on praegusel ajal enam kui selge, et usk sisuliselt, ideed Jumala, hauataguse elu (замогильной жизни), taewa, põrgu jne üle muud midagi ei ole kui endise harimata ja piinatud inimese tume ettekujutus.“ Terwes brosshuuras seletab autor igal pool, et alati kahtewiisi usku on olnud, üks haritud ja kõrgema seisuse jaoks, teine lihtsale rahwahulgale. Esimine wiis (вѣла) jumalasalgamisele, teine oli alati rahwa kurnamise abinõuks. Igasugused usumõisted tekkisid ainult perekonna, riigi ja üleüldse ühiskondliste wahelokordade arenemisega ühen-

duses. Nii üeldakse 24. ja 25. leheküljel: „Meie näeme niisugust kahepoolsust juutide usust: ühelpool rikaste ja haritud klasside usulised ideed, mis Pühas kirjas (Святом писании) leida ja mis hiilgab luulelisest ilust ja filosoofialisest sügawusest (блестеть поэтической красотой и философскою глубиной), teiselpool waese kurnatawa rahwahulga metsik ebauusk. Selle kahepoolsuse põhjus on igalpool üks ja seesama: sotsiaalsete wahelokordade õiglusetus, inimeste jagunemine walitsejateks ja walitsetawateks (господствующих и господствованных).“ Walitsejate haritud klasside (образованный класс) seisukohast on usk, muidugi, kallis ja kõrge idee, täis luulet ja filosoofialisi mõtteid. Kui aga waadata usu peale rõhutute klassi (угнетенных класс) seisukohast, siis ei ole meil mitte ainult õigus teda kui hirmsate metsikute eksiarwamiste ja ebause allikat põlata, waid meie peame teda wihkama kui inimesesoo hirmsate kannatuste ja hädade põhjust. Niisuguse seletuse kokkuwõttes üeldakse 27. leheküljel: „Selge on, et usk kunagi kõikide klasside ja grupete jaoks ühine ei ole olnud. Kõrgematele klassidele oli ta alati olulise ja kõlblise õnne allikaks (источником существенного и морального счастья), alamatele seisustele ei ole ta kunagi olnud muud kui olulise ja kõlblise õnnetuse allik.“

Teises peatükis seletab autor usu tekkimist, millel tema arwamise järel on olnud kolm arenemisejärku: fetisshismus,

politeismus ja monoteismus; ta kinnitab, et monoteismuses ja ristiusus esimese astme jäänuseid võib leida, sest tihti juhtuwat, et pühapiltisi peksetakse ja söimatakse, kui palwe odatawaid tagajärgi ei anna. Autor ütleb: „Niisugusi lugusid võib sadade wiisi ette tuua, ja kui meie meele tuletame ime-tegijaid, nõidasi, talismanisi ja kümneid teisi fetisshisi (фетишов), millesse juut ja kristlane sugugi vähem ei usu kui „kõikwõimsasse jumalasse“, siis on kerge aru saada, et fetisshismus mitte ainult esialgsele inimesepõlwele omane ei olnud, waid usule üleüldse, meie aja usud kaasa arwatud (верам нашего времени).

Sotsiaalse arenemise ajal (во время социального развития) tekkis autori sõnade järele wähehaawal aristokraatia ja tema järel despootia, ühe inimese isewalitsus. „Ja niisama nagu tekkinud riikide arenemine despootilise isewalitsusekorra poole sammus, kus kõik alamad walitseja isiku orjadeks muutusid, nõnda sai ka ühinenud suguharude peajumal ajajooksul ainukeseks despoodiks, ainsaks kõikwõimsaks jumalaks. Kõik teised jumalad muutusid ajajooksul lihtingliteks ja pahadeks waimudeks, „is-sanda orjadeks ja teenriteks“.

Kolmandas peatükis filosoferib autor tuntud idamaatundja Maks Mülleri waadete üle usu tekkimise kohta ja arwustab neid selles mõttes, et need ainult kõrgemate seisuste usku puudutawad. „Alamate seisuste usk aga paistab (показывается) ainult jumala või jumalate hirmus, kes kõige vähemate usukommetest kõrwalekaldumiste eest hirmsate põrgupiinadega nuhtlewad. Mida rumalam ja kurnatum inimene, mida vähem tema elul pole tuge (чем меньше его жизнь без опоры) ja mida enam ta tunneb ennast käsu ja rõhumise all olewat, seda suurem on jumalahirm, seda kindlamine usub ta teise ilma olemist, seda wagamalt ja õigeusulismalt (верноверующее) waatab ta tihti „mõtteta usukommete täitmise peale“... „Aga ka kõrgemate seisuste usk on usu enese eitamiseni jõudnud ja iseene hawitamist alustanud.“ „XIX aastasaja mõtteteadus on kindlaks teinud, et Jumal ja kõik tema omadused inimese

taipamise (соображения) wili on, et mitte Jumal inimest ei loonud, waid inimene jumalat enese näu järele. Nõnda jõudis usk oma arenemises loomulikule lõpule — ateismusele või igasugu usu eitamisele.“

Neljandas peatükis lahutab (разлагает) autor usu ja sotsialismuse wahetõrget ja toob sotsialistide juhtide (предводителей), Marxi, mõned ütelsused, näituseks: „Jumala keerulise elu ettekujutuse tekkimisega kauwad keerulised ettekujutused inimese elust maa peal.“ Usu kui petliku õnne hawitamine on rahwale tõelise õnne andmine. Sellele lisab autor juure: „Tõepoolest on usu kriitika ammu juba lõpul, taewane tõde on ammu ühes jumalatega surnud. Teadus on iga mõtte Jumala hullumeelsusest (помешательстве) loodusenähtustes kõrwal-danud...“

Selle tagajärjel jõudis kätte aeg, kus inimene ise jumalaks, wabalt ja iseisewalt mõtlejaks olewuseks sai. Kahjuks on usk ainult kõrgemates seisustes kadunud. Rahwahulkades, kel tänini weel hariduse ja teaduse walgus puudub, on usk weel kõwa. Neile rahwahulkadele on usk alati orjust ja rõhumist toonud.“ Wiimase mõtte tõenduseks toob autor arwustikuteated ette: „1890. aastal oli Wenemaal 88628 igasugu usutunnistuste kirikut ja kloostrit, ristiusu waimulikku ja munkasi — 165614. Wenusu kirikute ja kloostrite warandus ulatas 60-te aastate sees 760 miljoni rublani. „Püha sinodi“ eelarwe oli 1902. aastal ligikaudu 29 miljonit rubla, hariduseministeeriumi oma 37 miljonit rubla.“

Edasi seletab autor: „Usk on ammu teaduse piirist wälja kantud, ta ei ole enam filosoofialise mõtlemise või kunstitööde (трудов искусства) allikaks. Kus arwustaja mõte ja wabadusepüüd omale tee raiunud, seal ei ole usk muud kui rusuw uni“... „Usu kahjulik külg seisab peaasjalikult selles, et tal weel ühiseluline laad on, et ta ametlikult tunnistataw asutus on, et ta weel kiriklise wõimu näul kestab, et ta igalt poolt eraelusse tungib.“

Lõpus puudutab autor weel sotsiaal-demokraatia wahetõrget usuga, mis tema

arust olgu igaühe eraasi, aga, lisab autor... „sotsiaaldemokraatia peab wisalt ja armutalt ametliku usuga, see on kirikuga wõitlema, kes kõige oma raskusega rahwahulkade õlgadel lasub ja temast wiimase soone (последнюю жилу) wälja imeb. Praegusel ajal ei ole usk muud kui abinõu walitsejate klasside käes rahwa kurnamiseks ja orjastamiseks (обращения). Praeguse aja preestrid ja rabid on ainult walituse aagendid ja ametnikud.“

Niisuguste jumalawastaste waadete ja opetuste laialilautamiseks trükkimises kuriteu-tundemärkisi nähes, mis Kriminaalseadustiku 181. paragrahwis ette nähtud, panin ma tähendatud brosshuura aresti alla ja palun Teie Kõrgestsündinut autorit wastustusele wõtta.

Tallinna Üksik-Tsessori koh. täitja Jannsen.

[Pealkiri:]

Tallinna Ringkonnakohtu-prokuratuurasse tulnud 19. nowembril 1909.

Kohtupalati-prokuröriile saata.

24 XI.

*

Tallinna ringkonnakohtu prokurör Peterburi kohtupalati prokuröriile 25. nowembril 1909.

Siin kaasas Tallinna Üksik-Tsessori kirja 17. nowembrist ja brosshuura „Usk ja klassilised wastolud“ saates on mul au Teie Ekstsellentsile teatada, et mul Tsensor Jannseni tõlgete käegakatsutawa täpsusetuse ja selgusetuse pärast, mis tunnistawad sellest, et tõlkijal Wene keele tundmine täieste puudub, raske on õiget otsust teha niihästi brosshuura üleüldise sihi üle, mis wõib olla küll ekslik, aga kuju poolest teaduslik usu aluste ja tekkimise kriitika, kui ka üksikute mõtete üle, mis autor arendab ja mis üleüldisest mõtetekäigust wäljakistult eksiarwamisele wõib wiia. Mul on ennegi wõimalik olnud otsusele tulla, et Üksik-Tsessori tõlk äärmiselt wabalt tõlgitawate kirjatööde mõttega ümber käib, näituseks oli korra eestikeelne lause „walitsus asus ummisesse teele“ tõlgitud: „walitsus astus mudast uulitsat mööda minema“. Ettetoodud põhjustel on mul au Teie Ekstsellentsi paluda, kas Teie mitte wõimalikuks ei peaks seda brosshuura Trükiasjade-peawalit-

susesse läkitada niihästi tema üleüldise sihi hindamiseks kui süüdistusealuseks olewate üksikute kohtade õigeks tõlkimiseks.

Prokurör Ruban.

[Kohtupalati prokuröri pealkiri:]

Terwe kirjawahetus Trükiasjade-peawalitsusesse saata ja paluda järgnewatetest sammudest teatada. 5 XII.

*

Peterburi kohtupalati prokurör trükiasjade-peawalitsusele 7. detsembril 1909.

Mul on au minu nimele tulnud Tallinna Ringkonnakohtu Prokuröri kirja ühes temas nimetatud kirjawahetusega ja brosshuuraga „Usk ja klassilised wastolud“ saata ja paluda järgnewatetest sammudest mulle teatada.

Kohtupalati Prokuröri eest A. Krôlow.

*

Trükiasjade-peawalitsus eestikeelsete wäljannete järele walwajale M. I. Pukitsale 15. detsembril 1909.

Peawalitsuse kantselei palub Teid, Armuline Härra, 16. ehk 17. detsembril Peawalitsusesse tarwilikkude läbirääkimiste jauks tulla.

Asjade walitseja eest Iljinski.

Isand Jannseni kirja ja temas nimetatud brosshuura olen läbilugemiseks ja otsuseandmiseks wõtnud.

16. detsembril 1909. M. I. Pukits.

[Pealkiri:] Ühes tõlkega 5. jaanuaril 1910 tagasi toodud.

*

Trükiasjade-peawalitsus Tallinna trükiasjade-inspektoriile 10. weebuaril 1910.

Prokuröriwõimude kirjadest Trükiasjade-peawalitsusele on näha, et Teie Kõrgestsündinu poolt kohtuasjade algatamisel ettetoodawad tõlked (näituseks raamatutest: „Jumalad ja kuradid“, „Usk ja klassilised wastolud“) niiwõrra selgusetat ja täpsetat [maha tõmmatud: waleste Wene keele algelisemate nõuete seisukohast] tehtud on, et niisuguste wäljawõtete põhjal mingit wõimalust ei ole otsust teha autori mõtete üle ja selle järele süüdistatawa wäljaande

aresti alla panemise küsimust selles wõi teises mõttes otsustada. Sellest Teile teatades paneb Trükiasjade-peawalitsus Teie Korgestsündinule ette, suurema hoolega kaebtusealuste kirjatööde tõlkimist toimetada ja neid kohalikule Prokurõrile saata niisugusel kujul, et sellest aru wõiks saada. Pealeselle Teie kirjadest kohalikule Prokurõrile nähes, et Teie usuwastased kuriteud Nuhtluseseaduse alla wiite, juhib Trükiasjade-peawalitsus teist korda Teie tähelepanemist selle peale, et niisugused kuriteud Kr.minaal-seadustiku 73. par. ja järgmiste alla käiwad ja mitte Nuhtluse-seaduse alla, mille wastawad paragrahwid (178—183) 1909. a. 14. martsi seadusega maksuwetaks on tunnistatud.

Trükiasjade-peawalitsuse Ülem
Bellegarde.

*

Trükiasjade-peawalitsus
Peterburi kohtupalati prokurõrile 10. weebruaril 1910.

Olnud kirjawahetuse tagajärjel on Trükiasjade-peawalitsusel au Teie Eks-tsellentsile siin kaasas saata eestikeelsed brosshuurad „Jumalad ja kuradid“ ja „Üsk ja klassilised wastolud“ ühes tõlgetega süüdistuse aluseks olewatest koh-tadest, mis on tehtud Peterburi Trükiasjade-komitee juures olewa eestikeelsete väljaannete läbiwaataja Pukitsa poolt. Tallinna Trükiasjade-inspektorile on kirjatööde tõlgete ja sisukokkuwõtete tegemise üle Trükiasjade-peawalitsuse poolt tarwilikud juhatused antud. Kirjawahetus saadetakse ühes sellega tagasi.

Trükiasjade-peawalitsuse Ülem
Bellegarde.

*

Tallinna üksik-tsensur
trükiasjade-peawalitsusele
21. augustil 1910.

Tallinna Ringkonnakohtu Prokurõr teatas mulle, et tähendatud kohus aresti

on kinnitanud, mis minu poolt eesti-keelse brosshuura peale pandud: „M. Terman, Üsk ja klassilised wastolud“, mis „Teaduse“ kirjastusel M. Schiferi trükikojas 1875 eksemplaaris trükitud. Ühes sellega teatab Prokurõr, et kohus otsuseks on teinud tähendatud brosshuura ära häwitada, milleks mina wastawa korralduse pean tegema. Selle tagajärjel pöörasin ma 1. augustil Eestimaa Kubernerile poole palwega, kohalikule politseile ettekirjutust teha kohtuasjas olnud asitõenduste ärahäwitamiseks. Selle täidesaatmise akti ei ole ma weel saanud. Tallinna Ringkonnakohtu Prokurõrilt sain ma weel teate, et Peterburi Kohtupalati otsusega õigustekandidaadi Konstantin Pätsu üle pealemuu ajalehe „Teataja“ nr 263, 1905, ärahäwitamisele on mõistetud, millest ma Eestimaa Kubernerile teatasin.

Lõpuks sain ma Tartu Trükiasjade-inspektorilt Riia Ringkonnakohtu Prokurõri kirja Tallinnas trükitud eestikeelsete brosshuuradega: Kohtupidamine I riigiwolikogu saadikute üle Wiiburi üleskutse asjus ja Leo Tolstoi, Millest inimesed elawad? ja teate, et Peterburi Kohtupalat on otsustanud need kaks brosshuura ära häwitada. Arwesse wõttes seda, et peale sedawiisi saadud kahe brosshuura eksemplaari minu arwates siin müügil weel nende brosshuurade eksemplaarisi leidub, palusin ma 9. augustil Riia Prokurõrilt wäljawõtte Kohtupalati otsusest, et mul alus oleks nimetatud brosshuurade konfiskeerimiseks ja politsei kätte ärahäwitamiseks andmiseks. Sellest on mul au Trükiasjade-peawalitsusele teatada.¹

Tallinna Üksik-Tsensorsi koh. täitja
Jannsen.

¹ Sama asja üle waata kirjawahetust aktis „Edu kalender 1908“ üle, sellesama wihu 32 ja 33. leheküljel.

Tolstoi, Kas tõeste nii olema peab

Trükiasjade-peawalitsuse akt nr 189, 1911

Tartu üksik-tsensur
trükiasjade-peawalitsusele
6. juulil 1911.

Mul on au Trükiasjade-peawalitsusele teatada, et Peawalitsuse ettekirjutus

eestikeelse brosshuura üle „Kas tõeste nii olema peab? L. N. Tolstoi järele T. Uustalu. S. Songi kirjastus Worus, Karlsoni trükk Walgas“ kohe täide saab saadetud, kui ma tähendatud asjas Riia

Ringkonna Prokuröriilt nõutud [? Trükiasjade-peawalitsus] teated kätte saan.

Tartu Trükiasjade-inspektor
Babaanow.

*

Trükiasjade - peawalitsuselt
Tartu trükiasjade-inspektorile
9. juulil 1911.

Teie 6. juuli kirja puhul paneb Trükiasjade-peawalitsus Teie Kõrgestsündinule ette võimalikult pea seletust anda, missugustel põhjustel Teie senini ei ole täitnud Peawalitsuse ettepanekut selle aasta 12. maist selle kirjaga kaasa saadetud eestikeelse brosshuura „Kas tõeste nii olema peab?“ sisulise läbiwaatamise üle.

Trükiasjade-peawalitsuse Ülema asemel
Nõukogu liige A. Kateenin.

*

Tartu trükiasjade - inspektor
Trükiasjade - peawalitsusele
28. juulil 1911.

Peawalitsuse ettepaneku peale 9. juulist on mul au teatada, et eestikeelset brosshuura „Kas tõesti nii olema peab?“ läbi waadates ma järgmist leidsin: see brosshuur on L. N. Tolstoi sellenimelise kirjatöö tõlge, mis seisab nende raamatute ja brosshuurade nimekirjas, mille peale arest kohtuasutuste poolt kinnitatud on.

Tähendatud brosshuuras kuritegude-tundemärkisi leides, mis Nuhtluseeaduse 181. par. ja 129. par. 6. punktis ette on nähtud, tõstsin ma süüdistust selles asjas süüdioljate wasta.

Trükiasjade - peawalitsusele seletuse-saatmine wiibis sellepärast, et mulle läbiwaatamiseks wäga suur hulk kirjatöösi tuli ja et ma suwe waheajaks kaastöölisest ilma jäin, nii et maikuust alates üksi pean järgmisi teenistuse-asju toimetama: 1) pingutatud tähelepanekuga kõiki ajalehti ja ajakirju läbi waatama, 2) kõiki raamatuid ja brosshuurasi lugema, mille wäljalaskmist edasi lükata ei saa, 3) wäljamaalt tulewaid postipakkisi ja banderollisi rewideerima ja 4) wäljamaalt tulewaid saadetusi awama.

Pealeselle asub minu peal kohustus kõikide Liwimaa Eesti osas ilmuwate

wäljaannete kaartidele registreerimine ja nimekirja kokkuseadmine. Missugust kehalist tööd terve see tähtajaline toimetus nõuab, wõib sellest näha, et ma 28. juulini Trükiasjade peawalitsusesse 668 nummert olen läkitanud.

Lõpuks on mul au Trükiasjade-peawalitsusele üelda, et ma ennast täieste süüdlaseks tunnistan Peawalitsuse ettepaneku täitmise edasilükkamises, aga see ei sündinud mitte hooletuse pärast, waid tarwilikkude kaastöölisete puudumisest ja püüdmisest neid tähtajalisi toimetusi ära õiendada, mis edasilükkamist ei kannata.

Praegusel ajal kõiki tähtajalisi toimetusi lõpetades ja kaastöölisest muretsedes sai minu kantsleis uueste loomulik kord maksma.

Trükiasjade-inspektor Babaanow.

*

Trükiasjade - peawalitsus
Tartu trükiasjade - inspektorile
3. augustil 1911.

Kirjas 28. juulist teatasite Teie Kõrgestsündinu Trükiasjade-peawalitsusele, et Teie eestikeelse brosshuura „Kas tõeste nii olema peab?“ wäljaandjate wasta süüdistust Nuhtluseeaduse 181. ja 129. par. 6. punkti järele olete tõstnud. Tähendatud brosshuura peale arestipanemist ei teata Teie mitte.

Sellepärast paneb Trükiasjade - peawalitsus Teie Kõrgestsündinule ette, nende põhjuste üle seletust anda, miks Teie tähendatud brosshuura peale mitte aresti ei ole pannud ja Teie kirjast Prokuröriile selles asjas ärakiri saata.

Ühes sellega lueb Trükiasjade - peawalitsus tarwilikuks Teie Kõrgestsündinule seletada, et Teie poolt tarwitatud Nuhtluseeaduse 181. par. maksuwuse-taks on tunnistatud, mispärast kuriteud, mis enne selle paragrahwi alla käisid, nüüd Kriminaal-seadustiku 73. ja 74. paragrahwi 2. punkti alla käiwad.

Trükiasjade-peawalitsuse Ülem
Bellegarde.

24. augustil teatab Babaanow, et arest tema poolt peale pandud ei ole, millest ta prokuröriile teises kirjas teatanud, sest tal puudunud alguses tarwilikud teated, mida ta Wõru ja Walga maakonnaülematelt nõudnud.

*

Trükiasjade - peawalitsus
Tartu inspektorile 2. sept. 1911.

Teie 24. augusti kirja puhul lueb Trükiasjade - peawalitsus tarwilikuks Teie Kõrgestsündinule seletada, et kuriteulise sisuga kirjatööde väljaandjate wasta süüdistuse tõstmine Kriminaalkohtupidamise korra 1213¹¹. paragrahwi järele ühel ajal peab sündima kirjatöö aresti alla panemisega. Neis juhtumistes, kui tõstetud süüdistust pikalt on waja põhjendada ehk prokuröri-

wõimule täiendawaid teateid muretseda, mida kohe käepärast ei ole, võib prokuröri saadetaw teatus süüdistuse tõstmise lühikese põhjenduse sisaldada, milles aga täpselt peab nimetatud olema kuriteulise kirjatöö nimi, trükkimisekoht ja seadused, mille rikkumises kõnes olewat kirjatööd süüdistatakse. Nisuguses esialgses teadaandes prokuröri tuleb nimetada, et täiendawad teated tagant järele tulewad.

Trükiasjade-peawalitsuse Ülem
Bellegarde.

Maria Naatsaretist

Trükiasjade-peawalitsuse akt nr 188, 1907

Õigeusu ametkond, Riia ja Mii-tawi peapiiskop trükiasjade-peawalitsuse ülemale A. W. Bellegardele 6. martsil 1908.

Teie Ekstsellents, Armuline Härra, Aleksi Walerianowitsh. Wiljandi linnas M. Mörra väljaandel ja R. Hanssoni toimetusel ilmuwa eestikeelse ajalehe „Meie Kodumaa“ lisas trükitakse kellegi D. von Löschi romaani „Maria Natsaretist“, mille sisu on sihitud jumalatause laialilautamisele ja ristiusu õnnistamisele, mis äärmiselt haawaw rahwa usulisele tundele on (rahwa hulgast kuulebgi juba sügawat hukkamõistmist selle romaani trükkimise puhul). 1908. aasta nr 1. alustati romaani Luuka ewangeliumi 1. peatüki 28. salmiga niisugusel moonutatud kujul: „Ole terwitatud, puhas neitsi! Issand olgu sinuga, sa kaetaw naiste seas“ [nõnda seisab romaanis; piiskop tõlgib: „защищаемая (kaitsetaw) между женами“; wenekeelses Piiblis seisab: „благословенна Ты между женами“ nagu eestikeelsesgi: „sina õnnistatud naiste seas“], siis kirjeldatakse Neitsi Maria isikut ja kujutatakse tema elu esiti õndsas wananeitsi Anna majas, kes tõutatud Messiasse igatsemise käes piina tundis, temas Israeli rahwa waenlastele kättemaksjat ootes, selle järele puusepa Joosepi, ausa 40-aastase mehe majas. Noorele 16-aastasele Mariale ei olnud elu wananeitsi Anna majas mitte meelt mööda, tal nagu puudus midagi, aga mida just, sellest ei suutnud ta alguses endale

isegi mitte aru anda. Ta tundis, kuidas nagu külm õhk tema peale puhus, kui Anna oma neitsiliku puhtusega uhkustas ja kui ta kinnitas, et Jumal neid, kes „...“ ei ole armastanud, kaitseb. Armastust hukkamõistja Jumal äratas Maria hinges sama külma kui Anna eluta nägu. Kui aga Anna oma teenija Debora neitsilikkuse kautamise pärast hukkamõistmisega minema kihutab ja kui Debora selle põhjusi Mariale seletades sellega uhkustab, et ta „elutumast puhtast Annast kõrgem ja õnnelikum on, sest et ta elu südame juures puhanud ja õitsema lõõnud on“, alles siis märkas Maria, et ta nagu uude ilma pilgu oli heitnud ja et see just tema ilm ongi. ... Peale selle sai Maria süda täis õnne ja iseäranis löi see puhkema kewadetal — kokkukõlas õitsewa loodusega, ja niisugustel silmapilkudel uskus Maria, et palju armastaja inimene Jumalast kõrgem on ja ta ei pruugi mitte Jumala ori olla. Sellest ajast peale otsis Maria inimeste seltskonda, kippus rõõmust ja koguni tantsust osa wõtma ja leidis sagedaste põhjusi kodunt väljaminekuteks. Ühe Jumalast ära langenud usu-kuulutajaga kokku saades kuulas ta ahnelt selle jumalateutawaid juttusi, milles kiideti esiema Eewa tegu, kes orjaahelad ja Jehoowa ees roomamise katkestas. See wabanemine pidadagi inimeste tõeline pääsemine olema ja seda kuulates tunnistab Maria, et see tema ammuoodatud õnnestaw päike ongi. Pea kohatab Maria rändajat flöötängijat, kes

oma nooruse ja iludusega teda nii kaasa tõmbas, et ta ühel ööl kõige oma nooruse palawusega ennast talle andis. Kui pütisepp Joosep sellest juhuslise teadja Anna käest kuuleb, ei taha ta esiotsa seda uskuda ja küsib Marialt eneselt selle üle. See ei mõtlegi midagi salata, waid ütleb Joosepile mingi rõõmuwaimustusega: „Jah, see on õigus. Aga ma ei ole mitte patune. Elu, püha elu on minusse asunud. Teie otsite imet. Tundke siis selle imeteu üle inestust. Elu suudles mind. Ma olen õnnistatud. Issanda Ingel, keda teie palute, tuli minu poole ja ütles: „Rõõmusta!“ — Kui Joosep tähendas, et see Issanda teutamine on, wastas Maria: „Teie Issanda teutamine ehk küll! Ma olen õnnelik, et teile südameilt ära üelda wöin: Mina usun, elan ja mõtlen hoopis teistmoodi kui teie. Teie arwates ei ole ma jumalakartlik ega puhas, aga kõige selle juures olen ma rikkam, kõrgem ja õnnelikum, kui teie kõik.“ Ja „armuta Jumalast ennast lahti üeldes“ olnud „Maria kindel usus oma sisemise rikkuse üle“. Poega ilmale tuues, kellele ta Jeesuse nime annud, langenud ta selle ette maha ja palunud: „Sina, kes sa oled wägew, anna mulle jõudu ja tarkust. Sina oled minu elu õnnistus, sina teed mind kuningaks, ole minu Messias“. Joosep, kes esiotsa Maria langemisega leppida ei tahtnud, kattis hiljem tema patu, Maria ilust külge tõmmatud, ja wöttis tema oma naiseks; pärast Jeesuse sündimist wöttis Maria enese juuregi ja elas temaga kui mees naiseiga, olgugi et Marial tema wasta soojust ei olnud... Niisugusel koledal wiisil teutab romaani kirjutaja Jumalat, teutab ja laimab ristiusk, tema pühadusi ja dogmasid. Oma seletuses püüdisin ma kõige tähtsamat ette tuua, mis usutundele äärmiselt teutaw ja äritaw on, wälja jättes üksikasju, mis päris saadanliku wiha ja kawalusega wälja on mõeldud.

Sellest Teie Ekstsellentsile teatades ja uskudes, et tähendatud romaani trükimine ja laialilautamine kuritegu on, mis Nuhtluseeadustiku 181. paragrahwis (Uue Kriminaalseadustiku 73. paragrahwis) ette nähtud, on mul au Teid alandlikumalt paluda, kas Teie mitte tarwi-

likuks ei pea korraldust teha tähendatud romaani trükkimise jalamaidse lõpetamise ja süüdlaste seaduslikule wastutusele wõtmise üle.

Sellega kaasas saadan tähendatud ajalehe-numbrid.

Tõelise austusega ja sügawa truudusega on mul au olla Teie Ekstsellentsi alandlik teener

Peapiiskop Agafangel.

[Bellegarde pealkiri:] Kriminaal-seadustiku 73. paragrahwi järele wastutusele wõtta käskida ja Kubernerile teatada. 10 III.

*

14. martsil palub trükiasjade-peawalitsuse kantsleil Liiwimaa kubeneri kantsleil teatada, „kelle hooleks on antud Wiljandis ilmuwa eestikeelse ajalehe „Meie Kodumaa“ järele walwamine“, ja 15. martsil läkitatakse trükiasjade-peawalitsusest Liiwimaa kubernerile järgmine kiri:

Wiljandis M. Mörra poolt R. Hanssoni toimetusel wäljaantawa eestikeelse ajalehe „Meie Kodumaa“ lisa ilmub D. von Löschi romaan „Maria Natsaretist“, mis oma sisu poolest kahtlemata Kriminaalseadustiku 73. par. alla käiwat kuritegu sisaldab. Sellepärast palub Trükiasjade-peawalitsus alandlikult Teie Ekstsellentsi tähendatud ajalehe järele walwajale ette panna tähendatud paragrahwi põhjal lehe toimetaja wasta süüdistust tõsta, kui seda seni weel ei ole tehtud, ja nende numbrite peale arest panna, mille kaasas von Löschi romaan ilmus. Et tänini Trükiasjade-peawalitsusesse tähendatud eestikeelsest lehest ühtegi numbrit ei ole saadetud, palub Peawalitsus Teie Ekstsellentsi samale walwajale ette kirjutada kõik „Meie Kodumaa“ ilmunud numbrid Peawalitsusesse saata ja ka edaspidi neid wiwitamata kohe peale wäljatulemist sinna läkitada.

Trükiasjade-peawalitsuse Ülem

Bellegarde.

*

19. martsil teatab Liiwimaa kubeneri kantsleil, et „Meie Kodumaa“ järele walwamine Tartu trükiasjade-inspektori peale on pandud, kuna „Wiljandis isikut ei leitud, kes seda toimetust enda peale oleks tahtnud wõtta“. Selle põhjal läheb kiri

trükiasjade-peawalitsuselt
Tartu trükiasjade-inspektorile
28. märtsil.

Trükiasjade-peawalitsus paneb Teie Kõrgestsündinule ette teatada, kas Teie poolt kriminaalsüüdistust on tõstetud Eesti ajalehe „Meie Kodumaa“ toimetaja wasta D. von Löschi romaani „Maria Natsaretist“ awaldamise eest, missuguses romaanis kahtlemata kuriteu-tundemärgid on, mis Kriminaalseadustiku 73. par. järele karistuse alla käib. Ühtlasi paneb Peawalitsus Teile ette tähendatud ajalehe kõik ilmunud numbrid Peawalitsusse saata ja edaspidi neid wiiwitamata kohe peale ilmumist saata.

Trükiasjade-peawalitsuse Ülem
Bellegarde.

*

Tartu trükiasjade-inspektor
trükiasjade - peawalitsusele
22. aprillil 1908.

28. märtsi ettekirjutuse peale on mul au Peawalitsusele teatada, et ma Eesti lehe „Meie Kodumaa“ toimetaja wasta kriminaalsüüdistust tähendatud lehe lisas romaani „Maria Natsaretist“ awaldamise pärast tõstnud ei ole, ja nimelt sellepärast, et see romaan on sõnasõnaline tõlge saksakeelsest romaanist, mis wäljamaa kirjanduse tsensuura poolt lubatud on, nagu seda näha wõib 1907. aasta juulikuus läbi waadatud raamatute nimekirjast. Ühes sellega on mul au teatada, et minu järelkuulamine näitab, et tähendatud ajalehe kõik ilmunud numbrid kohe peale ilmumist Trükiasjade-peawalitsuse Wäljamaa kirjanduse Osakonda ära on saadetud.

Inspektor Babanow.

Kirjale on juure lisatud sellekohane wäljamaa-kirjanduse tsensuura-keskkomitee teade romaani „D. von Lösch, Maria von Nazareth“ lubamise üle ja järgmine kantseleiteatus:

Trükiasjade - peawalitsuse ajakirjade raamatukogu nimekirjas ei seisa 1907. ja 1908. aastal eestikeelset lehte „Meie Kodumaa“ mitte.

Raamatukoguhoidja [allkiri].

29. aprillil.

*

Trükiasjade - peawalitsus
Tartu trükiasjade-inspektorile
13. mail 1908.

Teie seletuse peale 22. aprillist paneb Trükiasjade-peawalitsus Teie Kõrgestsündinule ette wiiwitamata teatada, kas Teile tehtud ettepanek täidetud sai — Eesti lehe „Meie Kodumaa“ toimetaja wasta selle lehe lisas romaani „Maria Natsaretist“ awaldamise eest kohtuliku süüdistust tõsta ühes tähendatud numbrite peale aresti panemisega.

1907. aasta 25. septembril Liiwimaa Kuberneril poolt tähendatud ajalehe wäljaandmiselubast nähes, et selles lisade andmise luba ei seisa, paneb Trükiasjade-peawalitsus Teie Kõrgestsündinule ette seletust anda, mispärast Teie neid lisasid sallisite.

Peale selle teatage, missuguste „järelkuulamiste“ põhjal Teie arwate, et tähendatud ajalehe numbrid Peawalitsusesse saadetud on, kuna sinna tõepoolest ühtegi numbrit ei ole tulnud.

Trükiasjade-peawalitsuse Ülem
Bellegarde.

*

Tartu inspektor trükiasjade-peawalitsusele 31. mail 1908.

13. mai ettekirjutuse peale on mul Trükiasjade-peawalitsusele teatada, et „Meie Kodumaa“ toimetaja wasta weel kohtulikku süüdistust tõstnud ei ole, sest et Peawalitsuse ettepanek 28. märtsist sellekohast kindlat nõudmist ei sisaldanud, waid ainult järele päris, kas kriminaalsüüdistus tõstetud on, mille peale ma 28. aprillil Peawalitsusesse seletuse saatsin selle üle, kuidas ma romaani „Maria Natsaretist“ läbiwaatamisel toimetasin. Kui selles seletuses ettetõodud põhjused mõjuwad ei ole, siis palun alandlikult mulle juhatusi anda, kuidas ma selles juhtumises pean toimetama.

Liiwimaa Kuberneril poolt „Meie Kodumaa“ wäljaandmiseks antud tunnistuses iseäraliste lisade üle märkuse puudumise tagajärjel kirjutab Trükiasjade-peawalitsus mulle ette seletust anda, mil põhjusel ma lisade ilmumist lubasin. Selle ettekirjutuse täitmiseks on mul au teatada, et ajalehe „Meie Kodumaa“ programmi 8. punkt lubab feljetooni,

romaanisi, uudisjuttusi, jutustusi, me-
muaarisi, laulusi, naljatilke, ilustusi,
teaduslisi kirjutusi ja muud awaldada.
Pealeselle on Kuberneril lubas üeldud,
et ajaleht 2 korda nädalas ilmub, kui
suures formaadis, mitmel lehel jne —
selle kohta poole mingit piiri pandud.
Seda silmas pidades ei lugenud ma aja-
lehe „Meie Kodumaa“ lisasid iseseis-
wateks lisadeks, waid ajalehe enese
osadeks, kus ajalehenumbri materjaal
üksikute lehtede peale on eraldatud.
Mõnele osakonnale on oma iseäraline
nimi antud, nagu teaduslikule, erilisele,
naisterahwaste osale („Eesti Naistera-
hwas“), nalja- ja pilkepiltide osale
(„Ulak“) jne. Kõik need lisad on hin-
nata, nende eest iseäralist maksu ei
wõeta ega üksikmüügile nad ei lähe.
Kuigi mõned osad „lisade“ nime kan-
nawad, ometi on nad ainult üksikud
lehed, mis üldise numbri sisse käiwad.

Selle tõenduseks, et ajalehe „Meie
Kodumaa“ kõik numbrid õigel ajal ära
on saadetud, on mul au siin seletus-
kirja juure lisada, millest näha on, et
niihästi Wäljamaakirjanduse Tsensuura-
komiteese, kui ka Trükiasjade-peawalit-
susesse „Meie Kodumaa“ kohe peale
ilmumist on saadetud. Lõpuks pean
oma kohuseks seletada, et läinud 1907.
aasta esimesel poolel Wiljandis Hans-
soni toimetusel ilmunud lehe „Kodu-
maa“ ja hiljem „Kodumaa hää!“ nende
kahjuliku sihi pärast Baltimaa Ajutise
Kindralkuberneril poolt kinni pandi.
Warsti peale selle andis kubermangu-
ülemus samale Hanssonile luba Wiljan-
dis ajalehte „Meie Kodumaa“ wälja
anda, missugune leht tänini ilmub.
Alguseks ei awaldanud see leht oma
sisu poolest midagi soowimatat, aga
wiimasel ajal wõttis ta oma materjaali
kokkuseadega uuste endise kahjuliku
sihi. Trükisõna wasta tarwitusele wõe-
tud waljuse abil Liiwimaa kubermangu
Eesti osas kätte saadud rahustamist
kalliks pidades ja arwesse wõttes, et
mul praegusel ajal seaduslikku alust
ei ole süüdlaste wasta kohtulikku süü-
distust alata, teen ma uuste Baltimaa
Ajutisele Kindralkubernerile, wiimasel
ajal ilmunud materjaali sellele juure
lisades, ettepaneku ajalehe „Meie Kodu-
maa“ ilmumisele korratuste kordumise

ärahoimiseks lõppu teha wäljaandja
Mart Morra ja tema kõwa mõju all
olewa toimetaja Rudolf Hanssoni usta-
wusepuuduse pärast.

Inspektor Babaanow.

[Pealkiri:] Kästi Inspektorile ette kir-
jutada kohtulikku süüdistust tõsta ja
Wäljamaakirjanduse Tsensuurakomiteele
teatada. 12 VI.

*

Trükiasjade-peawalitsus
Tartu trükiasjade-inspektorile
17. martsil 1908.

Teie seletuse peale 31. maist paneb
Trükiasjade-peawalitsus Teie Kõrgest-
sündinule ette Eesti lehe „Meie Kodu-
maa“ toimetaja wasta romaani „Maria
Natsaretist awaldamise eest Kriminaal-
seadustiku 73. par. põhjal süüdistust
tõsta ja nende numbrite peale, milles
see romaan ilmus, arest panna. Ühes
sellega peab Peawalitsus tarwilikuks
Teile seletada, et Tsensuura ja Trüki-
seaduse 114. par. lisa 2. punkti järele
(1906. aasta wäljaanne) ajalehe wõi aja-
kirja lisadeks just neid osasid luetakse,
mida üksikult ei müüda ja mille peale
iseäralist tellimist ei kuulutata, mis-
pärast kõnes olewa ajalehe „lisad“ ni-
melt lisadeks tulewad lugeda, aga mitte
„Meie Kodumaa“ numbri osadeks.

Trükiasjade-peawalitsuse Ülem
Bellegarde.

*

Trükiasjade-peawalitsus
wäljamaakirjanduse tsen-
suurakomiteele 17. juunil 1908.

Wiljandi linnas ilmuwa ajalehe „Meie
Kodumaa“ lisas ilmub D. von Löschi
romaan „Maria Natsaretist“, mille sisu
Kriminaalseadustiku 73. par. karistuse
alla käiwat kuritegu leidub.

Tartu Trükiasjade-inspektorile ette
kirjutades selle romaani awaldamise
puhul kriminaalsüüdistust tõsta ja lehti
aresti alla panna ja arwesse wõttes
Tartu Inspektori seletust, et selle ro-
maani saksakeelne algupärand Wälja-
maakirjanduse Tsensuura poolt lubatud
on, teatab sellest kõigest Trükiasjade-
peawalitsus Wäljamaakirjanduse Tsen-
suurakomiteele.

Trükiasjade-peawalitsuse Ülem
Bellegarde.

Wäljamaakirjanduse tsensuurakomitee parandas kohe oma wääratuse, nagu näha on tema teadaandest

trükiasjade-peawalitsusele
19. juunist 1908.

Wäljamaakirjanduse Tsensuurakomiteel on au Trükiasjade-peawalitsusele teatada, et raamat: D. von Lösch, Maria von Nazareth. Roman. Berlin-Leipzig 1907 riigi piiridesse toomiseks keelatud on.

Wanem Tsensor W. Boas.

16. juunil tuli trükiasjade-peawalitsusesse ka Liiwimaa kubernerilt wastu peawalitsuse 15. marts kirja peale, milles neidsamu Babanowi teateid korratakse, mis see juba warem trükiasjade-peawalitsusele andis. Tsensor Babanowi lubamine „Meie Kodumaa“ kinnipanemise ettepanekut Baltimaa kindralkubernerile

teha, jäi nähtawaste ka ainult tsensori enese nahapäästmiseks tehtud lubamiseks, sest kindralkuberner ei oleks, arwatawaste, mitte ettepanekut tähele panemata jätanud. „Meie Kodumaa“ kinnipanemine jäi aga teustamata, nagu ka kohtuasjast „Maria Naatsaretist“ wasta, nähtawaste, midagi wälja ei tulnud, sest romaan ilmus lehes lõpuni ja ilmus hiljem iseraamatunagi.

Peale „Maria Naatsaretist“ loo ei o'e „Meie Kodumaa“ hinge peal ühtegi pattu, nii et tema aktist peale ettetoodu ainult toimetajate ja wäljaandjate wahetamise teateid leiame. Need teated näitawad, et lehe Wiljandis ilmumise luba anti 27. sept. 1907 wäljaandjale Mart Hansu p. Mörrale, wastutaja toimetaja Rudolf Kaarli p. Hansson; 16. det. 1908 saab wäljaandjaks wäikekodanik Jüri Hansu p. Reiman, teiseks toimetajaks Jaan Jüri p. Tomp ja leht wiiakse Pärnu; 10. juulil 1910 läheb leht Jaan Juhani p. ja Marie Juhani t. Jürwetsonide kätte, toimetajad jääwad endised; 25. jaan. 1902 on lehe wäljaandjaks ja toimetajaks wannutatud adwokadi abi Artur Antoni p. Jung.

Spuhl-Rotalia „Majapidaja“ ja „Rahwaülikool“

Trükiasjade-peawalitsuse arhiwi akt nr 454, 1912

Tallinna üksik-tsensor
Tallinna ringkonnakohtu
prokurörile 19. juulil 1912.

Selle aasta 16. mail panin ma aresti eestikeelse ajakirja „Majapidaja“ nr 5-6 peale, mis Haapsalus M. Tamwergi trükikojas trükitud on, selle peale waadates (смотря на то), et nimetatud ajakirjas leiduwad kiritegude-tundemärgid, mis Kriminaal seadustiku 73. ja 74 par. 1. ja 2. punktis ette on nähtud

Tähendatud ajakirjas püiab kirjatükis „Napoleon I usk ja ilmawaade“ autor Cand. phil. et theol. G. Mannwald Napoleoni sõnadega ristiusu õpetuse aluseid ja ristiusu dogmasid õonestada. Sel otstarbel toob ta Napoleoni sõnad ette, milles tema eitaw waade ristiusu ja selle dogmade poale awaldatud on. Autor kõneleb Kristuse isikust koguni mingisuguse põlguse ja hirwitamisega, nagu seda näha wõib järgmistest sõnadest 73. leheküljel:

„Muidugi wõib olla et mõni subjekt üles sai poodud, nagu paljudegi mässajatega seda enne tehti, kel himu tärkas proheweti wõi Messiasse osa mängida. Niisuguseid leidus iga aasta.“

Niisamasuguse ükskõikse pilkega waatab autor ristikoguduse õpetuse peale wiimse kohtu üle. Näituseks ütleb ta 74. lehekülje I weerul:

„See on lapselik usk, nagu tõuseks meie wiimse kohtu päewal liha ja luudega hauast. Ja mispärast peaksime meie mõne maa peal tehtud eksituse eest igaweste karistust kandma?“

Edasi astub autor Püha Waimu ja Jeesuse kui Jumala Poja wasta üles, peale selle kui ta mingi anekdoodi on ette toonud, milles selle üle hirwitatakse, kuidas munk armuandeid patuste puhastamisest wabastamise heaks korjab.

„Kõik usutunnistused põhjenedaw imede peal, mida aru saadagi ei suudeta, nagu seda on Püha Kolmainuse dogmas: Jeesust kutsutakse Jumala Pojaks, olgugi et ta Daaweti soost pidi olema. Sellepärast pean enam lugu Muhamedi usust: see ei ole niisugune lapselik usutunnistus kui meie oma. Türklased nimetawadgi meid ebajumalate orjades.“

Edasi ütleb autor sama 74. lehekülje II weerul Kristuse üle järgmiselt:

„Kas oli Jeesus olemas wõi mitte? Niipalju kui mul teada, ei nimeta üksigi ajaloolane tema nime, ka Josefus mitte. Päiksewarjutusest, mis tema surmatunnil maad pimedusega olla katnud, ei kõnelda ka kusagil.“

„Jeesuse kõlbluseõpetus oli platoni-line. Usku on inimestele ühiskondlikes sidemeks waja.“

Tema toob meile kaunis palju häid tundeid, aga kas see on hea või paha, kui inimene preestrit enda üle walitseda laseb? Halbu preestrid on väga palju!

See kirjatükk on seda kahjulikum, et autor temas oma mõtteid Napoleoni sõnades awaldab, kes küll on kuulus isik, aga mitte teaduslik autoriteet. ja et kirjatükk praeguses juhtumises teed leiab lugejate hulka, kes mitte kõige kõrgemal arenemiseastmel ei seisa ja sellepärast võivad kirjatükki teaduslise autoriteedina võtta.

Ettetoodu pärast palun Teie Kõrgestsündinut minu poolt peale pandud aresti kinnitada ja süüdlasi selles asjas kohtulikule wastutusele võtta. Politsei juurdlus ja üks ajakirja eksemplaar on siin kaasas.

Tallinna Üksik-Tsensori koh. täitja
H. Jannsen.

Kohtuotsus.

1912. aasta 6. oktoobril Tema Keiserliku Suuruse käsul Tallinna Ringkonnakohus oma Kriminaal-osakonna korraldawal koosolekul, mille koosseis oli:

Eesistuja A. W. Muromtsew,
Kohtuliikmed: W. R. Bütner ja I. W. Petrof,
Sekretäri abi E. J. Hirsch,
Prokurör I. L. Ruban

kuulas: 1) Kohtu Eesistuja ettekannet Prokuröri poolt 30. septembril sisse antud kohtuasja üle, milles talunikku Iwan Gustawi poega Spuhli Kriminaalseadustiku 49., 73. ja 74. paragrahwi 1. osa põhjal süüdistatakse;

2) Prokuröriabi kirjalikku teadaannet, et selles asjas kriminaalsüüdistus lõpetatud on;

3) Kohtu Prokuröri suusõnalist arwamist ja käies Kriminaal-kohtupidamise korra 523. par. 3. punkti järele otsustas Kohus: Prokuröri teadaannet wasta võtta, Haapsalu maakonna Sinalepa walla 53-aastase taluniku Iwan Gustawi poja Spuhli wasta kriminaalsüüdistust nimetatud paragrahwide põhjal lõpetada, kuna kirjatüki „Napoleon I usk ja ilmawaade“ laialilautamise fakt

tõendust ei ole leidnud, selle kuriteu wasta etteawalmistamine aga mitte karistataw ei ole, mispärast see kohtuasi lõpetada, kohtualune politsei iseäralise walwe alt wabastada ja kohtukulud kroonu kanda võtta tuleb.

Et nimetatud kirjatükis aga Kriminaalseadustiku 73. ja 74. paragrahwis ette nähtud kuritegude-tundemärgid on, otsustab Kohus Kriminaal-kohtupidamise korra 1213¹⁶. paragrahwi põhjal tähendatud kirjatüki ära häwitada, ajakirja „Majapidaja“ nr 5 6 muu osa aga, mille peale Tallinna Tsensor aresti pani ja mille Tallinna Ringkonnakohus 26. juulil kinnitas, aresti alt wabastada, politsei poolt konfiskeeritud 923 eksemplaari ajakirja „Majapidaja“ nr 5-6 peale kirjatüki „Napoleon I usk ja ilmawaade“ väljalõikamist Mart Tamwergi trükikojale tagasi anda ja sellest kohtuotsusest Iwan Spuhli teatada.

8. detsembril 1912 saadab trükiasjade-peawalitsus selle otsuse Eestimaa kubernerile täidesaatmiseks.

*

Tallinna üksik-tsensor
Tallinna ringkonnakohtu
prokuröri 11. septembril 1912.

8. septembril panin ma aresti Haapsalus ilmuwa ja sealsamas M. Tamwergi trükikojas trükitud eestikeelse ajakirja „Majapidaja“ nr 8 peale, milles kirjatükis „Inimesesoo wiimne saatus“ nagu Prantsuse kirjaniku-unistaja Flammarioni sõnadega terawalt sõjapidamise ja üleüldse sõjawaelise korralduse wasta waieldakse. Autor maalib pildi sellest, kuidas 2500 aastal sõja üle mõeldawat, teiste sõnadega, ta õpetab praeguseid „Majapidaja“ lugejaid sõda ja sõjawaelist korraldust põlgama, pealegi neid lugejaid, kelles see õpetus tarwilikku wastawaidlemist leida ei wõi, kuna neil selles asjas terwet mõistust (здравого разсудка) ei ole.

Samal päewal panin ma weel aresti eestikeelse brosshuura „Rahwaülikool nr 10: Maailma ja inimesesoo tulewik“ peale, mis sealsamas trükikojas „Majapidaja“ toimetaja J. G. Spuhl-Rotalia wäljaandel ilmub. Selle aresti panin ma peale sellepärast, et brosshuuras needsamad sõnad on nagu ajakirjasgi.

Lk 103 ütleb autor:

„Juba enne 2500. aastat oli sõjapidamine hoopis maha jäetud. Imestati ainult selle üle, kuidas inimesesugu, keda haritaks ja mõistlikuks peeti, niikaua wabatahtlikult ennast orjuse alla painutas, mis teda elajaloomaks alandas. Praegune 25. aastasaja inimene tunneb sõdija metsikust ainult ajalooliste piltide järele ja needgi täidawad teda põlgusega.“

104. leheküljel jätkatakse:

„Asjata püüdsid wiimased kuningad õige suure hoolega mõtet laiali lautada, et sõda Jumalast enesest seatud on, et sõja kõrwaldamata järeldus elu on [?], et sõda kõige ausam jõuharjutus ja isamaarmastus kõige suurem au on jne. Lahinguwäljasi nimetati ilma põhjuseta kuulsuse asupaigaks ja wäejuhtisi kangelasteks, nagu neile ka asjata ausambaid ehitati. Wiimaks said inimesed ometi aru et, mõned sipelga-pered maha arwatud, ükski loomatõug niisugust rumalust ei tee kui inimene. Saadi aru, et alalise sõjawäe pidamine oma põhjata kõrisse rahwa terve majanduslise jõu neelab ja tema kerjajaks teeb, et sõja-teenistusesundus muud midagi ei ole kui pärispõlw, millele ainult teine nimi on antud. Sellest aru saades wõtsid rahwad oma sõjakad würsid kinni ja balsameerisid nende kehad peale surma, et neid ajalooliste dokumentidena alal hoida.“

105. leheküljel lueme:

„Eroopa riigid ühinesid riikliseks ühenduseks. Nad said aru, et rahuajal sõjawägede pidamine mõtteta waranduste raiskamine on ja et sõdimine ise

muud midagi ei ole, kui awalik kõri-
lõikamine ja inimeste riisumine. Arwus-
tiku põhjal tulid nad otsusele, et sõdade
pidamine wiimase aastasaja jooksul
40 miljoni inimese elu on nõudnud...
ei ole imestada, et see asjalugu rah-
waste elujoudu nõrgendas, kuna nii-
suguse „hea“ otstarbe peale Eroopa
riigid 19. aastasajal 700 miljardit kulu-
tasid. Peale militarismuse kautamist
said rahwad õnnele: igalpool oli waba-
dus ja jõukus, ühelgi riigil ei olnud
wõlgasi, ükski neist ei pidanud ei maa-
ega merewägesid... Töötegemine muu-
tus kergeks ja lõbusaks, sest tööline ei
olnud sunnitud miljonite soldatite nälga
kustutama ja tuhandeid teisi ülearseid
priileiwasõdajaid toitma.“

Ettetoodu põhjal on mul au Teie
Kõrgestsündinut paluda minu poolt peale
pandud aresti kinnitada ja selles asjas
süüdlasi Kriminaalseadustiku 130. par.
2. ja 3. punkti põhjal kohtulikule wastu-
tusele wõtta.

Tallinna Üksik-Tsessori koh. täitja
Jannsen.

*

Sama tsensor trükiasjade-pea-
walitsusesse 10. oktoobril 1909.

Mul on au teatada, et Tallinna Ring-
konnakohtu otsusega 17. septembrist
minu poolt „Majapidaja nr 8“ ja bros-
shuura „Rahwaülikool nr 10“ peale
pandud arest muudetud on, kuna neis
wäljaaannetes Kriminaalseaduste poolt
karistatawate kuritegude - tundemärkisi
ei ole.

Üksik-Tsessori koh. täitja Jannsen.

Wäljamaa-ajakirjandus

„Õiguse“¹

Politseidepartemangu 7. asjaajamise akt nr 698, 1907

Liiwimaa kubermangu sandarmiwaliitsuse ülem politseidepartemangu 5. weebruaril 1907. Salakiri.

Tartu maakonnaülem saatis minu Tartu maakonna abilisele m. a. 25. septembril kirjawahetuse, millest näha on, et Tartu maakonna Lohusoo wallas elawale sama walla talumehele Johan Kask-Penjamile Pariisist „Õiguse“ nime kandwat eestikeelset rewolutsioonisisulist ajakirja saadetakse. Selle tagajärjel algas rittmeister Pokrosshinski² tähendatud asjas Kriminaal-kohtupidamise korra 1035. par. korras uurimist.

Kindralmajor Wolkow.

Juurelisatud rittmeister Pokrosshinski aruandest on näha, et ta 22. jaanuaril selles asjas uurimist on alanud, et kalamehe Johan Hendriku poja Kase (Penjami) nimele Pariisist tulnud kiri postilt wäljaandmisel lahti on tehtud ja selles leitud: eestikeelse, kuriteulise sisuga ajakirja „Õiguse“ nummer ja kiri, mis näitab et Kask salauhenduses saatjaga seisab wäljamaalt keelatud kirjanduse saamiseks ja selle laialilautamiseks. 19. martsil on Kask Tartu maakonna-wangimajasse pandud, 2. aprillil politsei walwe alla wabastatud, „kuna uurimise andmete ülewaade seda wõimalikuks tegi“. 25. weebruaril 1908 jõuab uurimine lõpule; aruande järele on 2 süüdistatawat: tähendatud K a s k, keda 126. par. järele wastutusele wõetakse ja Andres Indriku poeg D i d o (seesama Dido, kes aastat 30 juba wäljamaal asus) 53 aastat wana Tartu maakonna Kudina walla

talunik, keda 102. ja 129. par. järele süüdistatakse ja taga otsitawat. Asitõendustena nimetatakse „Õiguse“ nr 9.

*

Liiwimaa kubermangu iseäralise nõupidamise otsus 8. augustil 1908.

Nõupidamine, mille eesistujaks oli Liiwimaa kuberner salanõunik Swegintsof ja liikmeteks: Liiwimaa kubermangu Sandarmiwaliitsuse ajutine ülem alam-polkownik Serebrennikow ja Riia Ringkonnakohtu Prokurööri kohuste täitja Oranski, kuulas tema otsustada antud uurimiseasja eestikeelse rewolutsioonilise sisuga ajakirja „Õiguse“ Pariisist posti kaudu laialisaatmise üle, mis Liiwimaa kubermangu Sandarmiwaliitsuse poolt nõupidamisele edasi antud. Arwesse wõttes esiteks seda, et süüdistatawa Johannes Kase wasta uurimine põhjendatud tõendus ei ole annud, mis kinnitaks, et ta mõne kuriteulise organisatsiooni liige on, mis endale riigis olewa ühiskondlise korra kukutamise ülesandeks on pannud, ja teiseks seda, et süüdistatawa Dido kõikide abinõude tarwitamiselewõtmise peale waatamata kättesaamataks jääb, otsustab nõupidamine Kriminaal-kohtupidamise korra 1035²⁷. paragrahwi põhjal: Johannes Kase süüdistamist lõpetada ja tema wasta tarwitusele wõetud walwet kautada, Andres Dido asja uurimist katkestada tema kinniwõtmiseni wõi tema enda andeks paluma tulemiseni ja see otsus uurimise-akti juure panna.

Liiwimaa kubermangu Sandarmiwaliitsuse
Ülema kohuste täitja

Alampolkownik Serebrennikow.

¹ Waata „Jakobsoni ja Jannseni päiwilt“ lk 16.

² Sandarmiwaliitsuse ülema abi Tartu maakonnas aastatel 1905-07.

Kes tsensori silmas armu leidis

Wäljamaakirjanduse tsensuurakomitee protokollidest

Tartu üksik-tsensor wäljamaakirjanduse tsensuurakeskkomiteele 16. juulil 1904.

Järelepärimise peale selle aasta 10. juulist on mul au teatada, et siin tagasisaadetawas „Ameerika Eesti Posti-

mehes“ nr 4 midagi tsensuura-seaduste wastast ei leidu. Tsensor Babaanow.

Seda otsust kordas tsensor kõikide „Ameerika Eesti Postimehe“ numbrite kohta, mis tema kätte läbiwaatamiseks saadeti. „Ameerika Eesti Postimehe“ wäljaandja oli isehakanud luteriusu-papp Rebane.

Loomade elust

(Waata „Oras“ nr 3 (18), A. Nikolski: „Lõbus loomateadus“)

Kuda loomad üksteisega seletawad (mõtteid wahetawad)

Kuke tegewust waadeldes wõib tähele panna, kuidas ta mitmesugustes juhtumistes häält teeb: mis häälega ta kanu kutsub, kui midagi nokitawat leidis. Kanad saawad kutsest hästi aru. Teistsuguse häälega teatab ta kanadele, et murdja silmapiirisse ilmus, ja kohe mõistawad kanad, mis see tähendab. Hirmuawaldamiseks on tema sõnastikus isesugused hüüded; „kukeleegu“ ei ole muud kui teise kuke wõitlusele kutsumine, ja kui wõitlus lõppes, on wõitjal sellekohane häälitsemisewiis, millega ta oma wõidust teatab. Kukke ei saa aga mitte targaks linnuks pidada. Ta on aga ühiskondlik lind, kes seltskonnas, oma naistesalga eesotsas elab. Siis peab ta mõistma oma mõtteid juhitatele awaldada. See on kõige kergem häälemuutmist tarwitades.

Kui kukel kümme „sõna“ tarwitada on, siis on kõrgematel ühiskondlistel loomadel, näit. ahwidel, sõnu palju rohkem. Suurem jagu ahwisi on ühiskondlised loomad, neil on üksteisega läbikäimise tarbe ja nad on sellepoolest nii kaugele arenenud, et siit inimese kõne häälikuteni ainult üks samm jääb.

Kuidas kukke kanaks ja kana kukeks muuta?

Sugutundemärkide muutmise wiisi leidis esimisenä Wiener teadusemees Steinach rottide jaoks üles. Hiljem tarwitas sama wiisi Wene teadlane Sawadowski ka kanade ja kukkede juures. Seda wiisi igaüks tawitada ei saa, sest ta nõuab lõikeoperatsiooni, pealegi niisugust, mida raskeks luetakse, sellepärast peame leppima seletusega, kuidas neid tehakse ja missuguseid tagajärgi nad annawad. Operatsioon seisab kuke sugunäärmete wäljalõikamises ja nende asemele kana munakate panemises. Lindude sugunäärmed on sügawal kehas, neerude eel, ja nende wäljalõikamine ei õnnesta igakord. Kui noorele kukele kana munakad sisse õmmelda, siis jääb ta saba, kannuste ja muu wälimuse pooldest ja ka eluwiisi pooldest kana sar-

Ameerika teadusemees Harner uuris ahwide keelt fonograhwil abil. Ta kirjutas selle abil ahwide hääletused üles ja pani tähele, missuguseid mõisteid need pidid tähendama. Pärast laskis ta fonograhwil neid hääli korrata ja katsus sedawiisi ahwide keelt õppida. Ta tuli otsusele et ahwidel häälikud on mõistete: joogi, söögi, käe jne jaoks, koguni abstraktse (mõttelise) mõisteilma jaoks. Harneri seletuse järele armastawad ahwid ilma üle juttu ajada. Isesugune hääletus on neil hädaohu wõi hirmu jaoks, mis häält Harner tegema õppis. Kui Harner seda häält ühe õige rahuliku ahwi ees tegi, hakkas see hirmust wärisema. Kui ta seda häält kordas, kadus ahw kaugemasse nurka, ja kui Harner weel kolmat korda sedasama häält tegi, siis sai ahw nii kohutatud, et ta Harneri käest toitu wasta ei wõtnud ja ennast silitada ei lasknud, olgugi et ta enne seda täieste sõbralik oli. Edasi tegi Harner selgeks, et mitmesugustel ahwitõugudel igaühel oma keel on. Ühte puuri pandud ahwid hakkawad warsti üksteise keelest aru saama, kuigi iga tõug oma keelt tarwitab.

naseks ega oska ta ka laulda. Kui aga kanale kuke seemnenäärmed sisse on õmmeldud, siis kaswab tal hari, kannused, läikiwad kaelasuled, pikk kukesaba. Ta karjub „kukeleegu“, peab kukkedega kakelusi, ajab kanu taga — peab ennast nagu päris kukk üles ja tallab ka kanu. Muidugi ei tule sellest tallamisest midagi wälja, sest kuke suguosadest on tal ainult seemnenäärmed, aga kaanal, mida mõõda seeme wälja woolaks, puudub. Wõib olla et lõiketehnika edenemisega wõimalikuks saab kanast päris kukke teha. Isastel rottidel, kellele Steinach emase munakad sisse õmbles, kaswasid nisanäärmed, ja niisugune isane rott toitit nähtawa heameelega oma piimaga teise roti poegi, keda ta oma rinnale wõttis.

**Ленинградский Губотдел
Профессионального Союза Светских и Торговых Служащих СССР.**

Ленинград, Дворец Труда, Бульвар Профсоюзов, 23, 5-й этаж.

Т Е Л Е Ф О Н Ы :

Орготдел 609-81	Культотдел 609-80	Финчасть 609-79
О Т Э 149-14	Статчасть 602-99	Управделами 637-43

Для телефонограмм 173-16

ДОРОЖНЫЙ КОМИТЕТ

**Профессионального Союза Работников
Железнодорожного Транспорта С.С.С.Р.
МУРМАНСКОЙ жел.дор. (Дорпрофсож)**

Ленинград, Фонтанка 117.

	№ комн.	Телефоны
Председатель	320	} гор. 561-68 ком. 65
Ответственный секретарь	320	
Зав. Тарифно-Экономическим Отделом	316	ком. 216
Тарифно-Экономический Отдел	318	ком. 217
Культотдел	311	} гор. 589-31 ком. 218
Организ.-Инструкторский Отдел	313	
Информация и статистика	324	ком. 222
Канцелярия и бухгалтерия	322	} гор. 97-09 ком. 221
Инспекция труда	301	

**Igasugust
ilukirjandust:**

lühemaid ja pikemaid
juttusi, näitemängusi,
luuletusi ja romaanisi

— uusi ja wanu —

suures walikus

(üle tuhande seltsi)

ja peale selle igasugust
muud kirjandust on
saadawal

„Külwaja“ ladus
Ленинград, Фонтанка 53

**ЛЕНИНГРАДСКИЙ ГУБОТДЕЛ
СОЮЗА СТРОИТЕЛЬНЫХ РАБОЧИХ**

Бульвар Профсоюзов, д. 19, III этаж, комн. 100-118

Т Е Л Е Ф О Н Ы :

Секретарь	207-47, доб. ком.	Дв. Тр. № 108
Управделами	215-25, „ „ „ „	№ 74
Фин.-счет. часть	227-17	
Зав. культ'отд.	503-05	

**ЛЕНИНГРАДСКИЙ ГУБОТДЕЛ
СОЮЗА РАБОЧИХ ХИМИКОВ С.С.С.Р.**

Ленинград, наб. Красного Флота, д. 38, комн. 41-47.

Т Е Л Е Ф О Н Ы :

Отделы	Коммут. Дв. Труда	Городские
Секретарь	—	65-53
Зав. орготделом и инструктора орг.	97	498-55
Культотдел	96	606-67
Канцелярия	94	465-53
Финчасть	—	52-47

Ajalehe „Sädeme“ esimesi numbrid on weeltalitusest saada. „Säde“ maksab 1. numbrist aasta lõpuni kõigest 76 kop. Tellimise aadress: Ленинград, Фонтанка 53, „Кюльвая“.

Тип. Лен. Горн. Инст., Вас. Остр., 1 лин. 52. — Ленинградский Гублит № 48376.